

NORSK TEGNSPRÅK

SOM OFFISIELT SPRÅK

GRETE BERGH

ABM #10
SKRIFT

ABM-UTVIKLING

POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

post@abm-utvikling.no
www.abm-utvikling.no

TRYKK: PDC Tangen as
FORSIDEBILDE: Asle Hjellbrekke /
NN / Samfoto

ISSN 1503-5972
ISBN 82-8105-012-8

ABM-utvikling 2004

INNHOOLD

Forord	5
1 Oppsummering	6
1.1 HVORDAN OPPDRAGET ER LØST	6
1.2 SAMMENDRAG	6
2 Bakgrunn for utredningen	8
2.1 LOVFESTING AV NORSK TEGNSPRÅK SOM OFFISIELT SPRÅK	8
2.2 RETT TIL TEGNSPRÅK	9
3 Politisk tenkning om funksjonshemmede	12
3.1 BEGREPET FUNKSJONSHEMNING	12
4 Døve – funksjonshemmede og en språklig minoritet ..14	
4.1 HVEM ER DØV?	14
4.2 AUDIOLOGISK ELLER MEDISINSK MODELL	14
4.3 SOSIAL DØVHET	15
4.4 DØVE SOM SPRÅKLIG OG KULTURELL MINORITET	15
4.5 BÅDE-OG-FORSTÅElsen	15
5 Tegnspråk	16
5.1 DØVES SPRÅKTILGJENGELSE	16
5.2 NORSK TEGNSPRÅK	16
5.3 NORSK TEGNSPRÅK SOM OPPLÆRINGSSPRÅK	18
5.4 TOSPRÅKLIG OPPLÆRING	19
5.5 DØVE BARNES LESEFERDIGHETER	19
6 Utdanning	22
6.1 GRUNNSKOLE OG VIDERE GÅENDE OPPLÆRING	22
6.2 DET STATLIGE PEDAGOGISKE STØTTESYSTEMET	24
6.3 ST.MELD. NR. 14 (2003-2004)	26
6.4 VOKSENOPPLÆRING	27
6.5 TEGNSPRÅKOPPLÆRING FOR FORELDRE	27
6.6 ÅL FOLKEHØYSKOLE	27
6.7 ANDRE KURSTILBUD	28
6.8 HØYERE UTDANNING FOR DØVE OG HØRSELSEHEMMEDE	28
6.9 FORSKNING OM NORSK TEGNSPRÅK	28
6.10 HØYERE UTENLANDSKE STUDIETILBUD	29
7 Arbeid og kulturtilbud	30
7.1 DAGLIGLIV OG ARBEID	30
7.2 KULTURTILBUD	30
8 Teknologisk utvikling og hjelpemidler	34
8.1 HJELPEMIDLER	34
9 Cochleaimplantat	36
9.1 BAKGRUNN	36
9.2 HVORDAN FUNGERER ET COCHLEAIMPLANTAT	36
9.3 FAGLIG STRID	37
9.4 COCHLEAIMPLANTAT – KONSEKVENSER FOR TEGNSPRÅK	39
10 Tolketjeneste	40
10.1 ORGANISERING	40
10.2 LOV OM FOLKETRYGD	41
10.3 PROFESJONALISERING AV TOLKETJENESTEN	41
10.4 ERFAINGER MED BRUK AV TOLK	42
11 Tegnspråk som minoritetsspråk	44
11.1 MINORITETSRETTIGHETER	44
11.2 EUROPARÅDET	45
11.3 STATUS FOR TEGNSPRÅK I NOEN EUROPEISKE LAND	46
11.4 DEN NORDISKE SPRÅKKONVENSJONEN	48
12 Norsk tegnspråk som offisielt språk i Norge?	50
12.1 STATUS	50
12.2 ALTERNATIV TIL TEGNSPRÅKLOV?	51
12.3 RETTIGHETSARGUMENTER	51
12.4 NYTTEARGUMENTER FOR EN TEGNSPRÅKLOV	54
13 Anbefaling – Norsk tegnspråk som offisielt språk ...	56
Litteratur	58
Nettsteder	60
Vedlegg	62

FORORD

ABM-utvikling har fått i oppdrag fra Kultur- og Kirkedepartementet å utrede spørsmålet om tegnspråk som offisielt språk i Norge. Bakgrunnen for å ta opp dette spørsmålet er den endring i synet på tegnspråk og døves rettigheter som har foregått de seinere år både her i landet, i Norden og i Europa.

Det er viktig at døve skal kunne motta informasjon og delta i samfunnsdebatten på lik linje med hørende. Skal dette skje, må døve også ha språklige rettigheter. Ifølge artikkel 19 i FNs menneskerettserklæring skal alle innbyggere ha lik rett til å delta i den demokratiske utviklingen i samfunnet. Enhver skal ha rett til menings- og ytringsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel og uten hensyn til landegrenser. Ytringsfrihet er også nedfelt i § 100 i den norske grunnloven.

I vår tid er det økt oppmerksomhet omkring at ulike grupper i befolkningen

står i fare for å bli utestengt fra fellesskapet, fordi de ikke kan nyttiggjøre seg den informasjonen som finnes. Stortingsmelding nr. 8 (1988-89) *Eit tilgjengeleg samfunn*, tar opp det utvidete tilgjengelighetsbegrepet og setter problemstillinger knyttet til deltakelse i informasjons- og kommunikasjons-samfunnet på dagsorden.

Utredningen om tegnspråk som offisielt språk i Norge er både en kartlegging av eksisterende tilretteleggings-tiltak, drøfting av ulike virkemidler for å sikre tegnspråkbrukere at de kan delta i samfunnslivet, og vurdering av bruk av legale virkemidler.

Vi ser at utviklingen innenfor Euro-parådet, Nordisk råd og i flere andre land går i retning av anerkjennelse av døve som en språklig kulturell minoritet, og anerkjennelse av tegnspråk som offisielt språk. Det synes derfor mer å være et spørsmål om når norsk tegnspråk skal lovfestes som offisielt språk i Norge, enn om dette skal skje.

ABM-utvikling vil rette en stor

takk til konsulent Grete Bergh for en grundig og solid utredning, og vi takker organisasjoner og enkeltpersoner som har bidratt med faglige råd og innspill både skriftlig og på møter!

Oslo 4. juni 2004

Jon Birger Østby
DIREKTØR

Leikny Haga Indergaard
AVDELINGSDIREKTØR

1 OPPSUMMERING

1.1 Hvordan oppdraget er løst

Oppdraget fikk følgende mandat: «Fase 1 av utredningen skal konkretisere utredningsprosjektet, etablere oversikt over miljøene og kontakte aktuelle kompetansemiljø, fagorganisasjoner og -personer; presentere hvilke problemstillinger som må utredes og hvilke alternative virkemidler som finnes. Utredningen skal ha oversikt over lovgivning i Norge, ev. også andre land. Fase 1 av prosjektet avsluttes med en rapport.»

Mandatet er sett på bakgrunn av henvendelsen fra Kirke- og kulturdepartementet hvor ABM-utvikling ble bedt om å stå for en utredning om tegnspråk som offisielt språk.

Videre er brevet fra Norges Døveforbund og resolusjonen om «Rett til tegnspråk» fra 2001 et utgangspunkt.

Det har vist seg at dette er et omfattende område, for ikke å si mange områder. Foreliggende utredning har bare kunnet belyse noen av de problemstillingene som angår døve og tegnspråk. Begrensningen har vært en utfordring. I og med

at oppdragets hovedoppgave er tegnspråk, fokuserer utredningen stort sett på døve som kommuniserer på tegnspråk. Differensiering og grenseoppgang til sterkt tunghørte som også kan ha nytte av tegnspråk, er ikke berørt i særlig grad.

Teknologien i form av cochleaimplantat¹ (se kap. 9) skaper noen nye problemstillinger. Fremtidens døvfødte og døvblitte vil muligens ikke være døve på samme måte som i dag, og det skaper både muligheter og utfordringer i og med at de fleste opererte vil være tunghørte. Dette er et område hvor det forskes mye innen teknologi, språk og pedagogikk. Diskusjonene blant forskere og fagfolk er mange og til dels preget av skarpe motsetninger. Dette er belyst kort i et eget kapittel.

Temaene som er tatt opp, er valgt ut for å belyse tegnspråkets stilling som førstespråk for døve, som språk for opplæring og kommunikasjon, dagligliv og kultur, samt rettighetsproblematikk knyttet til språk. Kildene har i stor grad vært offentlige utredninger og

noen forskningsrapporter som har kunnet belyse området døve og tegnspråk. Tegnspråkernes stilling belyses ut fra pågående arbeid og vedtak både i europeiske og nordiske organer. Tegnspråkene er i ferd med å oppnå anerkjennelse som offisielt språk i flere land, de siste er Belgia og New Zealand som har gjort slike vedtak høsten 2003.

1.2 Sammendrag

Kap. 2 trekker opp bakgrunnen for utredningen, med utgangspunkt i brev fra Kultur- og kirkedepartementet til ABM-utvikling og resolusjon fra Norges Døveforbunds kongress i 2001.

Kap. 3 viser utviklingen i den politiske tenkningen knyttet til funksjonshemmede. Dette er belyst gjennom flere offentlige utredninger. Dagens syn er preget av et ønske om å bygge ned barrierer rundt funksjonshemmede. Noen definisjoner belyser begrep knyttet til hørselshemmede og døve, samt antall. Flerkulturelle hørselshemmede og døve representerer nye utfordringer.

Kap. 4 tar opp forskjellige syn på døve – er døve funksjonshemmede eller en språklig minoritet, eller begge deler. Her har det vært en utvikling fra at døve tidligere kun ble sett på som funksjonshemmede, mens tendensen i dag er et mer relasjonelt syn hvor funksjonshemmedes i forhold til de begrensninger som ligger i samfunnet. Synet på døve har nær sammenheng med aksept av tegnspråket som et fullverdig språk. Språket er også en viktig identitetsskapende faktor.

Kap. 5 handler om tegnspråk, først og fremst om norsk tegnspråk i forskjellige sammenhenger. Tegnspråk som språk, som opplæringspråk og diskusjonen om tospråklig opplæring og noen eksempler hentet fra noen norske forskningsrapporter om leseferdighet.

Kap. 6 går inn på utdanningssystemet og døves rettigheter og muligheter både gjennom det statlige pedagogiske støtte-systemet med døveskolene som drives av kompetansesentrene, og den vanlige skolen. Ellers vises det til rettigheter innen voksenopplæring samt mulighetene for foreldre til døve barn til å få tegnspråk-opplæring. Kapitlet gir også en oversikt over høyere utdanning spesielt tilrettelagt for døve i Norge og i utlandet.

Kap. 7 belyser arbeid og kulturliv ut fra et språklig synspunkt. Det er etter hvert kommet en rekke kulturtilbud som belyser døves kultur, og som gir døve mulighet til å ta del i kultur gjennom tegnspråk eller teksting. Det gjelder bl.a. Teater Manu, tolking av TV-program, teksting av norske filmer og produksjon av videobøker.

Kap. 8 viser til at den teknologiske utviklingen har bidratt til at døve får del i en større del av informasjon, kunnskap, kultur og opplevelser i samfunnet.

Den teknologiske utviklingen har gjort teksttelefon, bildetelefon og mobiltelefon tilgjengelig. Det pågår forskning på mange områder for å gjøre tegnspråk tilgjengelig som kommunikasjonsmiddel mellom døve og hørende gjennom forskjellige oversettelsesprogram mellom tegnspråk og tale og vice versa, som kan anvendes på bl.a. mobiltelefon. Det er vist til noen slike utviklingsprosjekt.

Kap. 9 beskriver kort cochleaimplantat (CI) – et hjelpemiddel som blir operert inn og som gir muligheter for å oppfatte lyd. Det pågår en diskusjon om hvor godt hørende CI-opererte blir. Samtidig er CI-teknologien i stadig utvikling. Det er vist til noe av denne diskusjonen om CI knyttet til tegnspråk. Noen resultater fra et par norske forskningsprosjekt er trukket frem.

Kap. 10 beskriver tolketjenesten. Tolketjenesten er hjemlet i Lov om folketrygd. Døve har rett til tolketjeneste i dagligliv, arbeid og høyere utdanning. Tolkeutdanning finnes ved Universitetet i Oslo, Høgskolen i Sør-Trøndelag og fra høsten 2004 også ved Høgskolen i Bergen. Døve er avhengige av gode tolker i kommunikasjon med hørende. Det er fortsatt mangel på tolker.

Kap. 11 om tegnspråk som minoritetspråk belyses ut fra internasjonale konvensjoner. Døve og tegnspråk er ikke definert som nasjonal minoritet og minoritetspråk, men det vises til vedtak i Europarådets parlament og i Europaparlamentet som anbefaler at tegnspråk blir et offisielt språk i medlemslandene, og at det inkluderes i Den europeiske pakten om vern av regions- eller minoritetspråk. Det gis en oversikt for status for tegnspråk i noen europeiske land. Tegnspråk er anerkjent som offisielt språk i flere land de senere

årene. Nordisk Råd vedtok så sent som i 2003 at tegnspråk skal vurderes inn tatt i Den nordiske språkkonvensjonen i forbindelse med den revisjonen som er under arbeid.

Kap. 12 drøfter om tegnspråk bør få status som offisielt språk i Norge. Dette gjøres ved å belyse spørsmålet ut fra både rettighetsargumentasjon og nyttehensyn. Alternativ til lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk, drøftes kort. Utrederes konklusjon er at lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk vil sikre døves rett til tegnspråk gjennom hele livet, og at loven vil understreke rettighetsargumentene.

Kap. 13 anbefaler at norsk tegnspråk lovfestes som offisielt språk i Norge.

---

¹ Cochleaimplantatet består av en utvendig og innvendig del som gir døve mulighet til å oppfatte lyder. CI tilbys både for døvblitte barn og voksne og for døvfødte barn. Den ytre delen består av mikrofon, taleomformer og sender. Den indre delen har en mottaker som overfører signalene til elektrodene inne i cochlea (sneglehuset). Signalene sendes via hørselsnerven til høresenteret i hjernen, der signalene blir opplevd som lyd.

BAKGRUNN FOR UTREDNINGEN

2.1 Lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk

Stortinget debatterte i 1991 om tegnspråk burde bli offisielt språk. Dette skjedde i tilknytning til debatten om «Opplæring av barn, unge og voksne med særskilte behov.» Flere av representantene gikk inn for dette. Hallgrim Berg (H) sa bl.a. «Eg sluttar meg elles til representanten Grete Knudsens oppmoding om at teiknspråket blir akseptert, godteke, og får offisiell status som primær språkform for dei døve.»

Saken ble tatt opp igjen i 2001 av Norges Døveforbund. I brev av 08.04.2003 skriver Kultur- og kirkedepartementet et brev til ABM-utvikling om en «Utredning om tegnspråk som offisielt språk i Norge»:

«I brev av 28. Juni 2001 skrev Norges Døveforbund til Statsministerens kontor, Justisdepartementet og daværende Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet og bad om et felles møte for å drøfte grunnlaget for lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk i Norge.

Etter en del samråding departementene imellom, ble det enighet om at KKD skal ha det faglige ansvaret for å følge opp dette spørsmålet. I tiden etterpå har Døveforbundet holdt kontakten og oversendt en del materiale i saken, og de foreslo at departementet skulle utrede «hvilken form en slik lov skal ha og hvilke konsekvenser det innebærer at tegnspråk blir offisielt språk i Norge.»

I brevet vises det også til at Kultur- og kirkeministeren i spørsmål til skriftlig besvarelse i april 2002 om en tegnspråkløve bl.a. svarte følgende:

Kultur- og kirkedepartementet «er opptatt av at døve skal kunne motta informasjon og delta i samfunnsdebatten på lik linje med hørende i det norske samfunnet. Om lovfesting av tegnspråk som offisielt språk er den beste måten å oppnå dette på, må etter departementets oppfatning vurderes nærmere. Det gjelder både spørsmålet om en egen tegnspråkløve, og mulighetene for å sikre språklige rettigheter for døve i allerede eksisterende lovverk. Kultur- og kirke-

departementet vil gå videre med saken i samarbeid med døves organisasjoner, og vil i den forbindelse se på situasjonen for tegnspråkbrukere i andre nordiske land.»

Videre blir det vist til at i spørretimen 19. mars 2003 stilte representanten Britt Hildeng spørsmål om statsråden vil bidra til at Norge får en egen tegnspråklov. Brevet fra KKD til ABM-utvikling avsluttes med en anmodning om at ABM-utvikling gjennomfører en utredning om tegnspråk. Det ble gitt følgende føringer for arbeidet med utredningen: «Det er en forutsetning av arbeidet utføres i nær kontakt med de døves organisasjoner. I utredningen skal

- andre nordiske lands løsninger av disse oppgavene kartlegges og vurderes
- det materiale som foreligger om tiltak for gruppen skal gjennomgås
- virkemidler som kan sikre tegnspråkbrukere slik at de kan delta i samfunnslivet, og få den nødvendige informasjon og hjelp i dagliglivet, drøftes

- det vurderes bruk av legale virkemidler for å følge opp dette.

Utredningen skal munne ut i forslag til videre oppfølging.»

ABM-utvikling ga utreder følgende mandat:

«Fase 1 av utredningen skal konkretisere utredningsprosjektet, etablere oversikt over miljøene og kontakte aktuelle kompetansemiljø, fagorganisasjoner og -personer; presentere hvilke problemstillinger som må utredes og hvilke alternative virkemidler som finnes. Utredningen skal også ha oversikt over lovgivning i Norge, ev. også andre land.

Fase 1 av prosjektet avsluttes med en rapport og et kontaktmøte mellom ABM-utvikling og aktuelle fagmiljø der disse kan ha innflytelse på utredningsprosjektet før sluttutredningen, Fase 2, igangsettes. Fase 1 skal være slutført medio november 2003.»

2.2 Rett til tegnspråk

Utgangspunktet for KKD's initiativ går tilbake til Norges Døveforbunds

(NDF) kongress og landsmøte som ble gjennomført i juni 2001. Her ble det vedtatt en resolusjon. Begrunnelsen for resolusjonen ble omtalt slik i oversendelsesbrevet til Statsministerens kontor, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Justisdepartementet, Kulturdepartementet:

«Norge har gjennom sin ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter gitt tilkjenne at enhver person som tilhører en nasjonal minoritet har frihet til å ha meninger og å motta og meddele opplysninger og ideer på minoritetsspråket, uten inngrep fra offentlige myndigheter og uten hensyn til grenser. Døvemiljøets eksistens er allerede anerkjent gjennom L97, men døves rett til tegnspråk er ikke fulgt opp på andre områder.

Døve i Norge er i offentlig sammenheng omtalt som både medlemmer av en språklig minoritet i Norge (tegnspråkbrukerne), og som mennesker med en funksjonshemning (hørselshemmede). De fleste døve i Norge tilhører den

språklige minoriteten tegnspråkbrukerne. De kan ikke lære seg å høre majoritetens språk, men de kan lære å bruke den skriftlige varianten.

De tilpasninger som må gjøres for å sikre døve full tilgjengelighet til blant annet informasjon, må baseres på de rettigheter døve har som funksjonshemmede, og på at norsk tegnspråk gjennom forskrift/lov er offentlig anerkjent som minoritetsspråk i Norge.

NDF ser helt klart at arbeidet med å lovfeste norsk tegnspråk som offentlig språk i Norge må intensiveres for å sikre tegnspråkbrukere i Norge fulle rettigheter.

Vi ber i første omgang om et møte med de involverte departementer og fagfolk for så i neste omgang å nedsette et utvalg som med bakgrunn i det allerede innsendte forslag fra Norges Døveforbund, skal utrede hvilken form en slik lov skal ha, med sikte på snarlig vedtak i Stortinget.»

Resolusjon om «Rett til tegnspråk»

Resolusjon fra Norges Døveforbunds IV kongress, Sarpsborg 21-24 juni 2001, gjengis under:

«Retten til å kommunisere uhindret er en grunnleggende menneskerettighet. For døve mennesker betyr dette rett til å kommunisere på tegnspråk, både privat og offentlig. Døves rett til tegnspråk krenkes daglig i Norge. Store mengder informasjon er ikke tilgjengelig for døve. Ytringsfriheten, retten til å gi – og få – informasjon er ikke oppfylt så lenge døves rett til tegnspråk ikke er beskyttet i lovs form.

Norges Døveforbunds IV kongress krever at det snarest blir iverksatt en utredning som tar sikte på en lovfesting

av døves rett til tegnspråk. Bare en tegnspråklov kan ivareta døves rett til å bruke tegnspråk i alle sammenhenger, og døves rett til å være aktive medborgere i det norske samfunnet. En tegnspråklov sikrer døves rett til deltakelse på alle områder i samfunnet, så som retten til bruk av tegnspråk til utdannelseformål, arbeid, religiøs utøvelse, helse-tjenester, informasjons- og kulturformål og kultur- og fritidsaktiviteter m.m.

Både tegnspråk og eksistensen av dette språkets miljø er offentlig anerkjent gjennom opplæringsloven og læreplanverket for grunnskolen L97 (KUF 1996). Men det er bare døve barn som har fått rett til tegnspråk lovfestet. Det er dokumentert at voksne døve ikke har samme tilgang til informasjon som hørende, og at dette har alvorlige konsekvenser for deres deltakelse i de demokratiske prosesser.

For å fungere i samfunnet, må døve være to-språklige. Dette betyr at døve må beherske tegnspråk for å kunne kommunisere seg imellom, og for å kunne benytte seg av tegnspråktolker til å skaffe seg informasjon. Døve må også beherske norsk for å fungere i det samfunnet de bor i. Gjennom tilgang til både tegnspråk og norsk kan døve oppleve og ta del i det rike kulturmangfoldet i Norge.

Norge har gjennom sin ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter gitt tilkjenne at enhver person som tilhører en nasjonal minoritet har frihet til å ha meninger og å motta og meddele opplysninger og ideer på minoritetsspråket, uten inngrep fra offentlige myndigheter og uten hensyn til grenser. Døvemiljøets eksistens er allerede anerkjent gjennom

L97, men døves rett til tegnspråk er ikke fulgt opp på andre områder.

Rett til tegnspråk betyr rett til kommunikasjon. Uten rett til tegnspråk har døve ikke rett til å kommunisere. Derfor må retten til tegnspråk lovfestes nå!»

POLITISK TENKNING OM FUNKSJONSHEMMEDE

3.1 Begrepet funksjonshemming

«Hørselshemming er dramatisk: Det er den funksjonshemningen som stenger eller skader kanalen til språkmiljøet, og utelukker eller forvrenger vårt orienterende lydbilde» (Grønlie 1995).

Begrepet funksjonshemming ble introdusert i offentlige dokumenter gjennom St.meld. nr. 88 (1966-67) *Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede*. St.meld. nr. 40 (2002-2003; 8-9) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer* beskriver forholdet mellom individet og samfunnet slik: «Tradisjonelt har funksjonshemming vært sett på som en egenskap ved individet – den funksjonshemmede personen. Det har vært nært knyttet til en medisinsk forståelse, hvor funksjonshemming sees som en konsekvens av sykdom, lyte eller andre biologiske avvik. I en slik forståelse handler blindhet om et biologisk avvik som gjør at personen ikke kan se, mens en rullestolbruker ikke kan gå, på grunn av for eksempel ryggmargsbrokk. Denne biologisk-medisinske forståelsen er fremdeles utbredt. I løpet av

de siste 20 årene har den biologisk-medisinske forståelsen blitt utfordret. Det er blitt pekt på at en slik forståelse ikke tar tilstrekkelig hensyn til samfunnet som omgir personen. ... Eksempelvis er døvheter mindre funksjonshemmende i et miljø der mange kan tegnspråk.»

Opplevelsen av å være funksjonshemmet henger sammen med omfanget av funksjonsnedsettelsen og når den oppstår i livsløpet. Regjeringen har som mål å redusere gapet mellom individets forutsetninger og samfunnets krav. Dette krever tiltak for å styrke individets forutsetninger og tiltak for å endre samfunnets krav. Stortingsmeldingen påpeker at definisjonen av funksjonshemming er «relasjonell». Den tar utgangspunkt i forholdet mellom individets funksjonsevne og de krav som både fysiske og sosiale omgivelser stiller til den enkelte i ulike faser av livet. Bevisstheten om sammenhengen mellom individets forutsetninger og omgivelsenes krav er økende. Det gjelder også innenfor det medisinsk-faglige området. Også innen WHO arbeides det

med å etablere et enhetlig og standardisert språk og verktøy som legger vekt på å se individets helseforhold og funksjonsevne i en større sammenheng.

Nedbygging av funksjonshemmende barrierer

I St.meld. nr. 40 (2002-2003; 27) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer* formuleres følgende visjon i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne: «Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha muligheter til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse på linje med andre samfunnsborgere.» I mål og strategier trekkes det opp tre sentrale satsingsområder for regjeringens politikk:

- Utdanning og arbeid
- Tilgjengelighet
- Tjenester

Hovedmålene er formulert slik:

- Aktiv deltakelse og full likestilling
- God tilgjengelighet til bygninger, utemiljø, produkter og tjenester
- Tjenester, opplæring og kvalifikasjoner

skal ta utgangspunkt i den enkeltes behov

- Flere i arbeid som kan nytte sine evner og anlegg til beste for seg selv og samfunnet
- Sikre økonomisk og sosial trygghet

Det vil bli lagt vekt på styrket brukermedvirkning for å bidra til at tilbudene blir bedre tilpasset brukernes ønsker og behov. Universell utforming skal tilstrebese. Det innebærer at tilgjengelighet for mennesker med redusert funksjonsevne i størst mulig grad løses gjennom ordinære, generelle tiltak som en naturlig del av produkt-design, arkitektur, planlegging og service. For hørselshemmede innebærer dette at det må legges vekt på riktige akustiske forhold i alle bygninger, tilgjengelige visuelle og auditive hjelpemidler, høy kommunikasjonsbevissthet og bevisstgjøring i befolkningen (Helsedepartementet 2002: 11).

Noen definisjoner

Hørselshemmet brukes som fellesbetegnelse som dekker alle grader og arter av hørselstap. Etter alvorlighetsgrad kan mennesker med hørselshemming inndeles i to hovedgrupper, døve og tunghørte.

Døvheter er et høygradig hørselstap som i vesentlig grad reduserer muligheten for oppfatning av tale via hørselsinntrykk og kontroll over egen tale. Absolutt døvheter vil si at man ikke oppfatter noe ved noen frekvens ved rentoneaudiometri. Døve kommuniserer med tegnspråk og munnnavlesning.

Tunghørthet er hørselstap av moderat karakter som ikke utelukker taleoppfattelse og talekontroll via hørselen, men hindrer det i ulik grad. Tunghørte avhjelpest vanligvis med høreapparat og eventuelt andre hørselshjelpemidler.

Døvblitte er mennesker som har mistet hørselen etter å ha lært talespråket, og som hører så dårlig at de selv med forsterkerutstyr ikke kan oppfatte tale ved hjelp av hørselen. Noen døvblitte blir totalt døve, mens de fleste beholder en hørselsrest.

Sterkt tunghørtblitte er mennesker som har mistet mye av hørselen etter å ha lært talespråket og som hører så dårlig at de vanskelig kan fungere i sosiale situasjoner uten spesielt forsterkerutstyr.

Felles for døvblitte og tunghørtblitte er at de fleste får store kommunikasjonsproblemer, spesielt i forhold til ukjente personer og i grupper. De fleste døvblitte/sterkt tunghørtblitte og deres pårørende vil ha stor nytte av å lære seg tegn som støtte til munnnavlesning (TSS), som er en metode for å gjøre norsk talespråk synlig. Noen velger også å lære tegnspråk. I lov om folketrygd brukes begrepet hørselshemmet gjennomgående. (Helsedepartementet 2002: 10)

Gradering av hørselstap

Måling av hørsel i decibel (dB), kan betegne hørselstap slik:

- Tunghørt 20–40dB
- Middels tunghørt 41–55dB
- Moderat tunghørt 56–70dB
- Sterkt tunghørt 71–90dB
- Døve > 90dB

Antall og forekomst av hørselshemmede

Det antas at mer enn 3/4 av landets 600 000 hørselshemmede har et rehabiliteringsbehov, vel 100 000 antas å ha behov for langvarige og koordinerte tiltak. Mer enn 1/3 av det totale antallet hørselshemmede antas å ha hørselstap som del av aldringsprosessen, og det forventes at dette tallet øker med høyere levealder. I

Norge er det i dag ca. 170.000 høreapparatbrukere. Ca. 15 % av befolkningen er hørselshemmet eller ca. hver 7. person.

Av det totale antallet hørselshemmede er ca. 4.000 døve og har tegnspråk som primærspråk. På landsbasis er 8000 voksne beregnet å tilhøre gruppen døvblitte/sterkt tunghørtblitte, derav 2/3 over pensjonsalder. Når det gjelder aldersgruppen barn og unge under 20 år, regner en at 0.25 % er hørselshemmede, altså ca. 3000 elever i førskole, grunnskole og videregående opplæring. Stadig flere får et alvorlig hørselstap i yrkesaktiv alder. Disse har et omfattende rehabiliteringsbehov som i stor grad handler om å mestre kommunikasjons- og informasjonstjenester. (Helsedepartementet 2002: 16-17).

Flerkulturelle hørselshemmede og døve

Flerkulturelle hørselshemmede og døve er en uensartet gruppe både når det gjelder språk, etnisitet, kulturell bakgrunn, familiemønstre og ulike holdninger til det å få og ha en hørselshemmet i familien. I KUF (2000: 76) vises det til en rekke behov og utfordringer knyttet til det å lage et helhetlig opplæringstilbud for denne brukergruppen.

Helsedepartementet (2002) viser til at det er mangelfull registrering av hørselshemning i befolkningsgrupper med innvandrerbakgrunn. Svenske undersøkelser viser at det er en overrepresentasjon av hørselstap blant innvandrere og flyktninger. Sporadiske undersøkelser ved noen av utdanningsinstitusjonene som gir norskopplæring, er sammenfallende med de svenske undersøkelsene, og tyder på at 20 % av innvandrerne og flyktningene har nedsatt hørsel.

DØVE

– FUNKSJONSHEMMEDE OG EN SPRÅKLIG MINORITET

4.1 Hvem er döv?

Døvheter er å ikke høre i et samfunn som baserer seg på at mennesker er hørende. Omgitt av hørende er det å være döv en funksjonshemning. Men også døve kan ha hørselsrester. Det finnes ingen allmenn enighet om definisjon av døvheter. Døvheter har forskjellige konsekvenser, og ut fra dette skilles det gjerne mellom medisinske, sosiale og kulturelle modeller og definisjoner. De forskjellige innfallsvinklene vil kort bli belyst i dette kapitlet.

Det er gjerne identitet og språkvalg mer enn reelt hørselstap som avgjør hva man velger å kalle seg. Sier man at man er döv, sier man samtidig at tegnspråk er et bærende språk for personen. Sier man at man er tunghørt, foretrekkes gjerne norsk.

«Late deafening and moderate hearing loss tend to be associated with the disability construction of deafness, while early and profound deafness involve an entire organisation of the person's language, culture and thought around

vision and tend to be associated with the linguistic minority construction.» (Lane 1997)

En norsk undersøkelse av døve og tunghørte ungdommer (Grønning-sæter, Haualand og Hansen 2003) viser at majoriteten av dem som sa at de var tunghørte eller hørselshemmede, hadde norsk som sitt førstespråk, mens de som sa de var døve hadde norsk tegnspråk som førstespråk. 80 % sa de kunne begge språk. Det var ikke sammenheng mellom identifikasjon med gruppen døve eller hørselshemmede på den ene siden og det medisinske målbare hørselstapet på den andre.

4.2 Audiologisk eller medisinsk modell

Den audiologiske eller medisinske modellen legger vekt på individets hørselstap som en funksjonshemning (se kap. 3). Tiltak for å avhjelpe døvheter er rettet mot tekniske hjelpemidler for det enkelte individet, som høreapparater og cochlea-implantat (CI).

4.3 Sosial døvhet

For personer med en hørselsrest kan omgivelser som støy og antall personer være avgjørende for hvordan personen hører der og da. For eksempel vil en person som snakker med en annen person i et stille rom, fungere som tunghørt i den situasjonen, mens hun/han vil fungere som døv i et rom med mange mennesker og mye støy. Sosial døvhet kan minskes ved noen av de samme tiltakene som ved den medisinske modellen.

En definisjon (Terje Basilier) sier at en person er «sosialt døv» hvis vedkommende ikke kan følge en normal samtale mellom to andre personer (på norsk). En person som kan snakke uanstrengt med en enkelt annen person, kan godt være sosialt døv, det avgjørende er hva som skjer når en tredjemann kommer inn i bildet. Spørsmålet blir hvordan vedkommende fungerer, med eller uten hjelpemidler.

Politikken overfor funksjonshemmede slik den er belyst i forrige kapittel, kan tolkes som en bevegelse fra den medisinske modellen mot en mer relasjonell holdning hvor individet ses i samspill med sine omgivelser.

4.4 Døve som språklig og kulturell minoritet

Døve har lenge hevdet at de ikke bare må vurderes som mennesker med en funksjonshemning som defineres ved fravær av hørsel, men at de som gruppe utgjør en kulturell og språklig minoritet. I denne modellen blir de språklige og kulturelle trekkene et kjennetegn på fungering og ikke på funksjonshemning. Tegnspråk er en viktig del av denne kulturen. Tegnspråk gir døve en identitet som skaper fellesskap med andre døve.

Bare i en slik sammenheng er døve fullt og helt integrert i en sosial gruppe. Samtidig gir tegnspråk døve mulighet til kommunikasjon også med det hørende samfunnet, gjennom tolk eller ved at hørende også lærer seg tegnspråk. Tegnspråk blir en basis som døve kan orientere seg ut fra. Norges Døveforbund gir uttrykk for et ønske om at døve og tunghørte barn skal få et bredt og allsidig opplæringstilbud i begge språk (norsk og norsk tegnspråk), og at de skal kunne velge hvilket språk de ønsker å bruke i forskjellige situasjoner. Målet er at alle grupper skal ha fullverdig adgang til informasjon og ha mulighet til å påvirke sin situasjon, uavhengig av grad av hørselstap.

I Arnesen, Enerstvedt, Engen, Engen, Høie og Vonen (2002: 46) om «*Tospråklighet og lesing/skriving hos barn*» pekes det på følgende paradoks: «Paradoksalt nok vil det kunne være slik at noen av de systemrettede tiltakene som demper døvhet i sosial forstand, styrker døvhet i kulturell forstand. For eksempel vil tiltak som styrker graden av tegnspråk i samfunnet, styrke den enkeltes kulturelle døvhet, mens han eller hun i færre situasjoner enn før vil erfare sosial døvhet.»

Siden 1980-tallet har tegnspråk blitt anerkjent på lik linje med andre språk. Oppfatningen om at døve er en språklig og kulturell minoritet, får stadig sterkere tilslutning på europeisk nivå, noe som kommer til uttrykk både i Europarådets konvensjoner og i Nordisk råd.

4.5 Både-og-forståelsen

I Arnesen et al. (2002: 47) legges det en forståelse til grunn som inkluderer

alle tre modellene: «Det vi har kommet fram til er at modellene blir innskrenkende og skadelige når de blir helhetsforståelser, når de blir en enten-ellerforståelse. Som enhver gruppe og som ethvert individ må døve barn og voksne (og hørende barn og voksne!) forstås både negativt og positivt, både etter sine negative og etter sine positive karakteristikk. Dette betyr å prøve å forstå det som er det unike, det enestående ved grupper og individer. I vår forståelse har døve både sin egen kultur («Positive aspect – Functioning») og en funksjonsvekkelse («Negative aspect – Disability»). Denne forståelsen har vi kalt for både-og-forståelsen.»

Både-og-forståelsen er et forsøk på en syntese av medisinske og sosiale forståelsesmodeller, og den betyr konsekvent å lete etter det som kan fremme hvert enkelt menneske ut fra dets unike, enestående anatomisk-fysiologiske og sosiale forutsetninger. Dette er både et vitenskapelig og et etisk grunnlag. Det betyr å forkaste den enten-eller-holdningen som har preget mye av døvepedagogikken opp gjennom historien: Enten bare tegnspråk eller bare tale for alle. Det som er best for det ene døve barnet trenger ikke å være det for det andre (Arnesen et al. 2002: 47).

TEGNSPRÅK

5.1 Døves språktilegnelse

Døves språksituasjon har sammenheng med om de er født døve, om døvheten har inntrådt tidlig i livet før språket er utviklet eller om de er blitt døve senere da talespråket er utviklet. I denne utredningen legges hovedvekten på dem som er døve eller sterkt hørselshemmede fra barndommen av, og som derfor kommuniserer på tegnspråk. Blant døve og tegnspråkbrukere er også inkludert sterkt tunghørte som er tegnspråkbrukere, uten at dette eksplisitt kommer frem i teksten.

De som blir døve eller sterkt hørselshemmede som voksne, vil også kunne ha nytte av å lære seg norsk tegnspråk. For dem som har en hørselsrest, vil det likevel ofte være slik at de baserer seg på å lære munnavlesning og tegn som støtte for munnavlesning (TSS – tegn som støtte). TSS er tegn for å visualisere og støtte talespråket og er forskjellig fra norsk tegnspråk.

De fleste barn som har norsk tegnspråk som førstespråk, har foreldre som ikke er døve, og disse foreldrene har

følgelig ikke selv tegnspråk som førstespråk. De må derfor lære seg tegnspråk for å kunne kommunisere med sitt døve barn. Tegnspråk er det eneste språket som kan tilegnes naturlig av personer som ikke oppfatter tale og lyd gjennom hørselen. Tegnspråk betraktes som døves førstespråk, siden det er dette språket døve barn primært blir (best) sosialisert til og på. Norsk tegnspråk kan derfor også være førstespråket til hørende barn av døve foreldre. Også hørende barn av døve foreldre må få anledning til tegnspråkopplæring for å kunne kommunisere med sine foreldre og andre døve i barnets miljø.

Antall døve i Norge er ca. 4000. Dersom man inkluderer tunghørte og hørende som arbeider med, eller er i familie med døve, kan antall brukere av norsk tegnspråk komme opp i ca. 15 000 personer.

5.2 Norsk tegnspråk ²

Norsk tegnspråk (ofte omtalt bare som «tegnpråk» når det fremgår av

sammenhengen hvilket tegnspråk det er snakk om) er betegnelsen på det språket som norske døve bruker. Det er utviklet spontant ved at døve mennesker i Norge har kommunisert med hverandre. Man finner både likheter og forskjeller med andre lands tegnspråk. Særlig store likheter finnes med dansk tegnspråk. Dette kan ha sammenheng med at Andreas Christian Møller som var førstelærer ved den første døveskolen i landet, Thronhjems Døvstumme-Institut fra 1825, selv hadde vært både elev og lærer ved døvstummeinstituttet i København som brukte tegnmetoden. Tegnmetoden ble brukt av den første av alle døveskoler, abbed de L'Épées døvstummeinstitutt i Paris.

«Tegnspråk er et gestuelt-visuelt språk, basert på produksjon av synlige bevegelser i hender, munn, øyne, bryn, hode og overkropp. Tegnspråk er uavhengig av hørselen og er derfor tilgjengelig for døve på en måte som talespråk ikke er.» (Vonen 1997: 4).

Norsk tegnspråk har sin egen oppbygging og er ikke en gjengivelse av norsk språk i et annet medium. Norsk tegnspråk er et språk, det er ikke gestikulering eller pantomime. Det er laget flere systemer for nedskrivning av ytringer på tegnspråk (se for eksempel www.signwriting.org), men til tross for det finnes ennå ingen tegnspråksamfunn hvor slike systemer er tatt i allmenn bruk av et stort antall språkbrukere. Tegnspråkene må derfor i dag primært betraktes som muntlige språk.

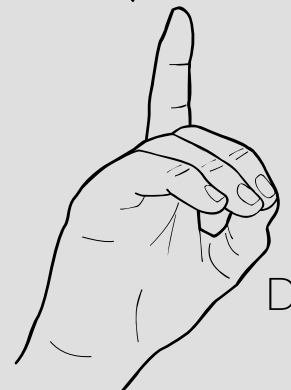
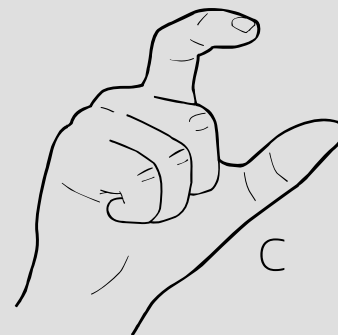
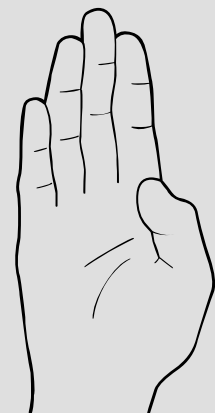
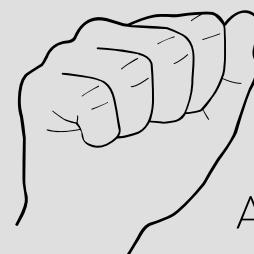
De ulike tegnspråkene var lenge ikke akseptert som fullverdige språk. Først ved begynnelsen av 1960-tallet la språkforskeren William Stokoe et forskningsmessig grunnlag for anerkjennelse av

amerikansk tegnspråk som et fullverdig språk. Stokoes oppdagelse var at amerikansk tegnspråk var dobbelt strukturert, akkurat som alle kjente talespråk. Han fant at amerikansk tegnspråk både har betydningsbærende elementer og et fonemsystem som er med på å identifisere de ulike betydningsbærende elementene. Stokoes forskning ga grunnlag for å hevde at amerikansk tegnspråk hadde samme slags strukturelle kompleksitet som for eksempel engelsk talespråk. Dette var med på å gi amerikansk tegnspråk status som et fullverdig språk. Videre forskning innen andre tegnspråk har støttet opp under Stokoes funn.

Med Stokoes funn som utgangspunkt har lingvistene forsket videre på tegnspråk som et visuelt kommunikasjonssystem. Vonen (1997: 7) sier at

«Man fant etter hvert ut at tegnspråkene tilfredsstilte alle kriterier på fullverdige, såkalt menneskelige språk, så sant man oppga det tradisjonelle kriteriet om at språk skulle være lydbasert. I likhet med andre språk har tegnspråk et ikke-naturgitt forhold mellom uttrykk og betydning (selv om man ofte kan ane en forbindelse, men vel å merke først når man vet hva tegnet betyr!), de har grammatikalske regler med unntak fra reglene, de forekommer i ulike dialekter, de endrer seg over tid, og de overføres fra generasjon til generasjon uten å være avhengig av systematisk undervisning.»

De betydningsdifferensierende enhetene eller fonemene i tegnspråklige uttrykk, er størrelser som håndformer, håndorienteringer og hendenes bevegelser og plasseringer. Endring i en av disse kan være nok til å endre betydningen av et uttrykk fullstendig. Et tegn kan bestå av en eller flere betydningsbærende enheter

eller morfemer. Et morfem kan for eksempel bestå av en kombinasjon av (en eller flere) håndform(er), orientering(er), bevegelse(r) og plassering(er).

Schröders forskning (1983) konstaterte at norsk tegnspråk benytter seg av ca. 27 ulike håndformer med betydningsdifferensierende funksjoner. Greftegreff (1991) har funnet i alt 42 forskjellige håndformer. Årsaken til at Greftegreff har funnet flere enn Schröder, er at hun i tillegg har tatt med håndformer som er relativt sjeldne og/eller brukes til å beskrive form på og håndtering av objekter.

Det har siden 1998 vært arbeidet med utvikling av en ordbok for norsk tegnspråk. Siden 2003 har dette arbeidet vært forankret ved Møller kompetansesenter i Trondheim. En prøveversjon av ordboken ble utgitt våren 2004 (se www.tegnordbok.no). Prosjektets mål er å samle inn tegn fra norsk tegnspråk slik det brukes i hverdagen.

5.3 Norsk tegnspråk som opplæringspråk

Norsk tegnspråk har ikke alltid vært opplæringspråk for døve. Fra midten av 1800-tallet oppstod det flere døveskoler i Norge basert på «talemetoden». Helt frem til 1970-tallet var det slik at døveundervisningen var konsentrert rundt taleopplæring som det primære. Tegnspråk kunne være et sekundært hjelpemiddel. Den mest vellykkede døveundervisning var ansett å være den som best klarte å formidle tale- og skriftspråket til elevene. Dette har sammenheng med at det talte språket ble vurdert som overlegent, og hadde en høyere sosial status.

Før norsk tegnspråk ble anerkjent som eget språk i Norge, var det en fase på 1970-tallet med det som blir kalt

«tegnspråknorsk». Tegnspråknorsk var et forsøk på å forene tegnspråket med norsk språks uttrykksmåte. Det ble lansert som et forsøk på en landsdekkende tegnspråknorm, men ble ingen suksess.

På 1980-tallet ble norsk tegnspråk anerkjent som eget fullverdig språk, og det kom i gang tegnspråkforskning i Norge som del av lingvistikken. I dag foregår det slik forskning ved Universitetet i Oslo (Institutt for spesialpedagogikk og Institutt for lingvistiske fag), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier) og Høgskolen i Sør-Trøndelag (Avdeling for lærer- og tolkeutdanning).

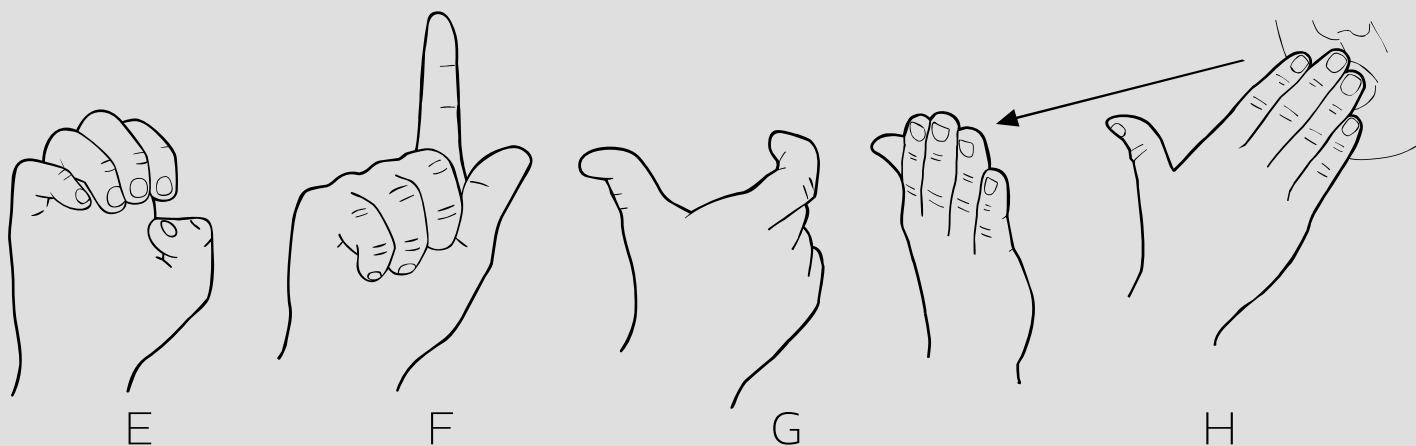
Norsk tegnspråk ble etter hvert tatt i bruk i undervisningen av døve barn. Med Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen, L97, og den såkalte tegnspråkforskriften som trådte i kraft 1. juli 1997, ble norsk tegnspråk anerkjent som opplæringspråk i norsk skole, og som førstespråk for døve barn. Her sies det i § 2-4, pkt. 1 at «Hørselshemma barn som har teiknspråk som førstespråk har rett til grunnskoleopplæring i og på teiknspråk.»

Denne bestemmelsen skiller skarpt mellom barn som har tegnspråk som førstespråk og de som har det som andrespråk. Det tvinger foreldre til å velge at deres barn skal ha tegnspråk som førstespråk, for at de skal få opplæring i dette uten at det går utover opplæringen i andre fag. Dette kompliseres ytterligere av at stadig flere barn får CI-implantat. Flere av disse barna vil sannsynligvis ikke ha tegnspråk som førstespråk, men vil likevel kunne ha stor glede og nytte av tegnspråk i mange sammenhenger. Denne problemstillingen belyses også senere i denne utredningen.

Vonen (1997) gir i artikkelen «1997 – et merkeår i døveundervisningens historie» en fremstilling av tegnspråk ut fra en lingvistisk vurdering samt døveundervisningens historie. Historien preges bl.a. av den såkalte metodestriden mellom «manualistene» – tilhengere av utstrakt bruk av tegnkommunikasjon – og «oralistene» – taleforkjemperne. Siden 1990-årene, da «tegnspråk som førstespråk» for første gang anerkjennes som opplæringspråk gjennom opplæringslovgivningen, er man inne i det Vonen kaller en sterk «manualistisk» periode. Dette skjer ut fra en anerkjennelse og forutsetning om at tegnspråk er et eget, fullverdig språk.

Fra 1997 fikk norsk tegnspråk offisiell status som opplæringspråk gjennom daværende § 2-4 i forskrift til lov om grunnskolen, fra 1998 gjennom Opplæringsloven § 2-6 (grunnskole) og fra 2000 gjennom § 3-9 (videregående opplæring). Med dette ble norsk tegnspråk anerkjent som minoritetsspråk i grunnskole og videregående opplæring, og elever som har tegnspråk som førstespråk, fikk rett til grunnskoleopplæring i og på norsk tegnspråk.

I læreplanen (KUF 1996: 133) i norsk tegnspråk som førstespråk sies det: «Norsk tegnspråk er det grunnleggende kunnskaps-, redskaps- og holdningsfaget for elever med norsk tegnspråk som førstespråk. Faget skal sammen med norskfaget legge grunnlaget for elevenes funksjonelle tospråklighet. Det betyr at elevene skal kunne begge språk så godt at de ikke bare kan fungere ut fra sine forutsetninger, men at de også kan benytte begge språk som redskap for læring. Norsk tegnspråk er en viktig forutsetning for at elevene kan få en optimal utvikling både personlig, sosialt

og kognitivt. Undervisningen i andre fag skal skje på tegnspråk, og det må sikres at elevene gjennom sitt førstespråk gis forutsetninger for å lære og utvikle begreper som brukes i undervisningen i ulike fag. Faget må derfor ha en sentral plass gjennom hele skolegangen.»

5.4 Tospråklig opplæring

Døve er etter hvert anerkjent som en tospråklig minoritetsgruppe, i hvert fall i skolesammenheng. Noen ganger trekkes det paralleller mellom døve barns opplæring på tegnspråk og morsmålsopplæring for barn fra språklige minoriteter. Men parallellen kan ikke gjennomføres helt og fullt. De fleste døve barn blir født inn i hørende familier, og disse barna må, for å kunne tilegne seg tegnspråk som førstespråk, få anledning til å være i et miljø av en viss størrelse hvor tegnspråk blir brukt. Et slikt miljø må skapes gjennom aktiv tilrettelegging og innsats. For at hørende foreldre skal kunne være del av et slikt miljø, må de få opplæring i tegnspråk.

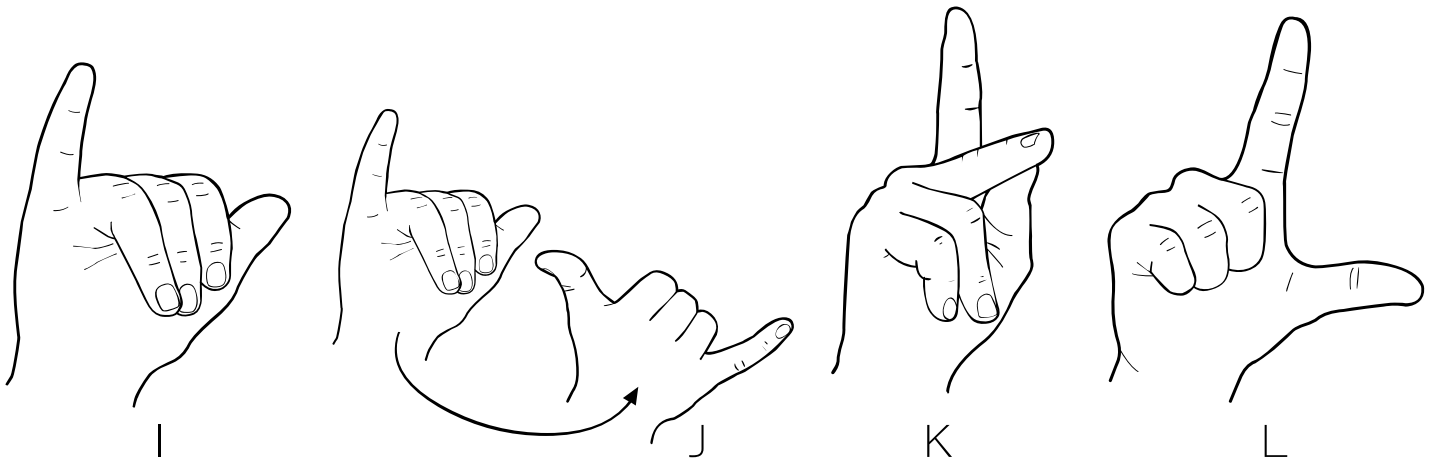
I og med at de fleste foreldre må få opplæring i norsk tegnspråk, brukes gjerne begrepet førstespråk for læring av tegnspråk heller enn begrepet morsmål. Begrepet førstespråk kan for eksempel defineres som det språket en person bruker først i livet, og primærspråk som det språket en bruker mest i løpet av en uke (Arnesen et al. 2002: 111). En annen forskjell er at talespråk er auditivt, mens tegnspråk er et visuelt språk.

Om parallellen mellom døve og minoritetsspråklige hørende barn sies det i oppsummeringen i Arnesen et al. (2002: 269) at «Våre data om førstespråk viser at forenklete forestillinger om at døve barn er i tilsvarende situasjon med hensyn til førstespråk som samiske eller andre minoritetsspråklige hørende barn, ikke er holdbare. Nesten alle barna i vår undersøkelse har hørende mor – dvs. morsmålet er bokstavelig talt norsk talespråk, og det språk døve barn først bruker, vil måtte ta preg av det.»

5.5 Døve barns leseferdigheter

Vonen peker i artikkelen «Om språk og språkopplæring hos døve barn» (2003) på at det er flere viktige forskjeller mellom de to gruppene barn – døve og minoritetsspråklige hørende barn, bl.a. «at de aller fleste hørselshemmede barn står overfor ekstra utfordringer i forhold til å tilegne seg både majoritetsspråket, fordi de ikke hører det godt nok, og minoritetsspråket, fordi familien deres vanligvis ikke behersker tegnspråk når de blir født. I tillegg kommer for eksempel modalitetsforskjellen mellom de to inn som en ny og ukjent faktor i forhold til sammenligning med hørendes tospråklighet. Det ene språket er primært auditivt, det andre utelukkende visuelt.»

Videre sier han at «Det at døve som gruppe er tospråklige, er derfor ikke en tilstrekkelig begrunnelse for tospråklig opplæring. De mulige begrunnelsene for tospråklig opplæring av døve i forhold til opplæring på majoritetsspråket alene kan sorteres i minst følgende fire punkter:

1. Det er en menneskerett å få opplæring på et språk man har full tilgang til.
2. Tospråklig opplæring fører til bedre livskvalitet.
3. Tospråklig opplæring fører til bedre språkutvikling på majoritetsspråket.
4. Tidligere opplærings erfaringer er så dårlige at alle nye ideer bør prøves.»

Vonen viser til at det er forskjellige begrunnelser for hvert av punktene. I denne sammenhengen kan det være av interesse å se videre på pkt. 3, for å belyse forholdet mellom tegnspråk og lesing av norsk. Om dette sier han at «Uansett hvilket syn man har på ønskeligheten av samfunnsmessig mangfold eller enhet, så er de aller, aller fleste enige om at døve barn bør beherske majoritetsspråket best mulig i skriftlig form. Et viktig empirisk spørsmål er derfor: Finnes det noen sammenheng mellom ferdigheter i tegnspråk og ferdigheter i norsk lesing og skriving?»

Vonen viser videre her til svensk og amerikansk forskning som bygger opp under en slik sammenheng. Et norsk

forskningsprosjekt som er dokumentert i Arnesen et al. (2002), hadde som sin hovedproblemstilling «Hva er betingelsene for utvikling av kommunikasjon og språklig kompetanse hos døve?» Norsk er å oppfatte som et fremmedspråk for døve som har tegnspråk som sitt førstespråk. De som ikke har hørselsrester eller som ikke har vært hørende, har ikke noe auditivt grunnlag å bygge på for sine norskkunnskaper.

Forskerne i Arnesen et al. (2000: 30) sier at «Det synes å være stor enighet om at lydproduksjon spiller en helt fundamental rolle i tilegnelsen av leseferdighet og leseforståelse når det gjelder hørende barn». De viser til at «resultater fra nasjonal og internasjonal forskning på døves leseferdigheter ligger til grunn for at døve regnes som en lese svak gruppe. Det refereres ofte til at førstspråklige døves lesenivå etter endt grunnskole i gjennomsnitt er tilsvarende en 9-åring eller fjerde klassetrinn for hørende elever.» Disse resultatene finnes i forskning utført på 1960- og 1970-tallet.

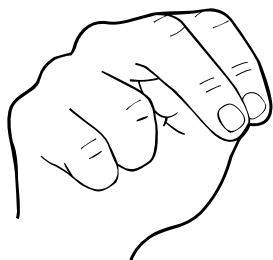
De viser videre til svensk og dansk forskning i forbindelse med innføring av tospråklig døveundervisning i Sverige og Danmark som tydet på at døve elever kunne oppnå gode leseresultater, hvis de hadde fått en god, tospråklig opplæring. De samme resultatene finnes i amerikansk forskning (s. 32–33). I en oversiktsartikkel av Wilbur (2000) konkluderes det bl.a. med «at det er en stor fordel for døve elever å bli tospråklige, slik at både lærere og elever kan dra nytte av det ene språket som en hjelp til tilegnelsen av det andre, og som en overføringskanal for allmennkunnskaper (Arnesen et al. 2002: 34).»

Resultatene av en undersøkelse av lesenivået hos døve og sterkt tunghørte barn i Norge, omtales hos Arnesen et al. (2002: 35–36) og kan oppsummeres slik:

- Resultatene for elevene som ble undersøkt var varierende, men generelt sett gjorde elevene det dårligere på prøvene enn de hørende elevene i standardiseringsmaterialet.
- Når det gjelder lesevaner, var det pro-

M

N

O

P

sentvis færre som likte veldig godt å lese enn elevene i standardiseringsutvalget.

- De døve og sterkt tunghørte elevene brukte mindre tid på lesing.
- Elevene skåret lavere på ordavkodingsoppgavene enn de hørende elevene.
- Oppgavene med skjønnlitterære tekster var vanskeligere enn oppgavene med dokumenterende tekster.
- De fikk for liten tid, flere av elevene rakk ikke å besvare alle spørsmålene i oppgavene.

I en hovedoppgave det vises til (Holm 2001), er det beskrevet hvordan det kan være sammenheng mellom døves fellesskapsopplevelser i forbindelse med lesing og skriving i barndommen og gode lese- og skriveferdigheter som voksen.

Forskningsresultatene som er omtalt i Arnesen et al. (2002: 40), oppsummeres slik: «... forskning kan gi argumenter for at tospråklighet er en fordel for den døve eleven, det ene språket letter tilegnelsen av det andre.»

Forskerne har gjennomført en undersøkelse som totalt omfattet 182 barn. Av disse hadde 105 (57,7 %) undervisning i døveskoler, mens de øvrige 77 elevene (42,3 %) hadde undervisnings-tilbud i sitt lokale hjemmemiljø (s. 160). Datainnsamlingen ble foretatt i 1997-1998, altså på samme tid som retten til opplæring i og på norsk tegnspråk ble innført.

Funnene fra leseprøven blir oppsummert slik (Arnesen et al. 2002: 261):

- «Totalt sett er leseferdighetene dårligere i vårt materiale enn i standardiseringsmaterialet.
- Vårt materiale ser ikke ut til å ha noen underrepresentasjon av virkelig gode lesere.
- Forventningen om at elever med stort hørselstap vil ha en tendens til å lese dårligere enn elever med mindre hørselstap, kan ikke direkte bestrides med utgangspunkt i våre resultater, men andre variasjonsfaktorer i vårt materiale stort sett overskygger en eventuell slik tendens.

- Elevene i vårt materiale oppgir at de leser mindre og liker dårligere å lese enn elevene i standardiseringsmaterialet. Dette gjelder spesielt boklesing.»

I sine konklusjoner oppsummerer forskerne at de har funnet «et mangfold av sosiale og pedagogiske omgivelser for barnet, og store variasjoner i resultatene på språkprøvene. Så stor synes variasjonen å være at vår antagelse om at vi ville finne en «typisk» døv, sterk leser kanskje ikke har så mye for seg.» (Arnesen et al. 2002: 268).

² Avsnittene om språk er basert på Vonens artikkel «1997 – et merkeår i døveundervisnings historie» og skriftlige bidrag fra Irene Greftegreff.

UTDANNING

6.1 Grunnskole og videregående opplæring

Individuelt tilpasset og likeverdig opplæring er et overordnet prinsipp i all virksomhet innen skoler og andre pedagogiske institusjoner. Innen høyere utdanning står prinsippet om lik rett til utdanning sentralt. I St.meld. nr. 40 (2002-2003: 43) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer* har regjeringen formulert følgende mål for grunnskole og videregående opplæring:

«Elever skal oppleve en inkluderende og tilpasset skole der enhver får sjanse til å lykkes i forhold til sine forutsetninger, anlegg og interesser. Elever med nedsatt funksjonsevne skal oppleve god planlegging, hjelp og veiledning i overgangen mellom grunnskolen og videregående opplæring og i overgang til høyere utdanning/arbeid.»

Det statlige spesialpedagogiske støttesystemet er underlagt virkeområdet for opplæringsloven. Hørselshemmede barn, unge og voksne har rettigheter etter Lov om grunnskolen

og den videregående opplæringa (Oppføringslova). Med L97 ble det innført nye læreplaner spesielt for døve elever; tegnspråk som førstespråk, tegnspråk fordykning, norsk for døve, engelsk for døve, engelsk fordykning for døve og drama og rytmikk for døve. Målet med denne opplæringen er i følge L97 å legge grunnlaget for elevenes funksjonelle tospråklighet, dvs. norsk tegnspråk og norsk skriftlig. Det er utviklet tegnspråklige læremidler for fagene. Det ble samtidig satt krav til lærernes kompetanse i norsk tegnspråk. Minimumskravet er tegnspråkutdanning tilsvarende 10 vektall. Dette kan betraktes som en begynnelse, men er ikke tilstrekkelig for god kommunikasjonskompetanse på norsk tegnspråk.

For å sikre retten til opplæring i og på norsk tegnspråk som førstespråk, er det egne skoler både på grunnskole- og videregående opplæringsnivå.

Undervisning av døve barn er ikke lenger definert som spesialundervisning, men gis etter lovens §§ 2-6 og 3-9. Hør-

selshemmede barn i ordinær skole som får undervisning i norsk tegnspråk som annetspråk, får det derimot som spesialundervisning, etter lovens § 5-1. Disse to gruppene er ikke likestilt med hensyn til opplæring i norsk tegnspråk.

Grunnskolen

Innen det statlig spesialpedagogiske støttesystemet gir følgende skoler undervisning på grunnskolenivå til døve elever:

- A.C. Møller skole, Møller kompetansesenter i Trondheim
- Andebu Kompetanse- og skolesenter, Andebu (AKS) – privat senter det kjøpes tjenester fra
- Hunstad skole, Vestlandet kompetansesenter, Bergen
- Nedre Gausen skole, Nedre Gausen kompetansesenter, Holmestrand
- Skådalen kompetansesenter, Oslo

I tillegg er det opprettet tilbud for døve og hørselshemmede elever ved flere kommunale skoler:

- Vetland skole, Oslo
- Sem skole, Tønsberg, gir tilbud til elever fra Vestfold-kommunene
- Auglend skole, Stavanger
- Myrene skole, Porsgrunn
- Trara skole, audioavd., Fredrikstad

Døve elever har også rett til tilpasset opplæring i vanlig skole. Dette skjer ved at kommunene bygger opp et tilbud rundt den enkelte eleven, ved at lærere tar utdanning i norsk tegnspråk eller ved at eleven får tolketjeneste. Dette siste er ikke helt i tråd med intensjonen i Læreplanverket, men gir elevene mulighet til å bo hjemme. Elever som er integrert i skolen på sitt bosted, har mulighet

til deltidsopphold ved kompetansesentrene skoler noen uker (inntil 12 uker) hvert år for å få et mer intensivt tilbud på norsk tegnspråk og et sosialt tilbud som ivaretar den tegnspråklige kommunikasjonen og utviklingen.

Rolf Reikvam (SV), leder av Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen på Stortinget, varslet at skolene ved de statlig kompetansesentrene for hørselsvansker kan bli kommunale, i sitt innledningsforedrag på den nordiske konferansen «Tegnspråkopplæring for foreldre til døve og sterkt tunghørte barn», i Oslo september 2003. Reikvam sa blant annet at en må regne med at antall heldagsplasser på kompetansesentrene for hørselsvansker blir færre. – Dette ser jeg på som en god utvikling dersom dette betyr at de får et godt tilbud i sin hjemmeskole. Han viste til utfordringene som følger når hørselshemmede skal integreres i sine hjemmeskoler.

«Det er viktig at kompetansesentrene får rom for utfordringer. Det er mye som taler for å flytte ansvaret for «hørselsskolene» ved kompetansesentrene fra staten over til kommunen og fylkeskommunen, men det må ikke være tvil om at kompetansedelen fortsatt skal være statlig. Vi har fortsatt behov for kompetanseheving og kursvirksomhet. Det er viktig å opprettholde tospråkligheten. Jeg tror ikke at ny teknologi fullt ut kan kompensere for behovet for også å opprettholde tospråklighet,» sa Reikvam (www.statped.no)

CI-opererte barn og andre tunghørte barn vil også kunne ha behov for opplæring på norsk tegnspråk. Loven sikrer dem som har norsk tegnspråk som førstespråk rett til undervisning i og på tegnspråk. I rapporten *Barn og unge*

med Cochlea-Implantat. Hvordan opplever de sin kommunikasjonssituasjon (Christophersen 2001: 86) sies det at det nå må være mulighet til å praktisere denne rettigheten fleksibelt, slik at den også passer for barn som ikke nødvendigvis har tegnspråk som førstespråk, eller som ikke vil komme til å ha det gjennom hele sin skoletid. Habiliterings- og opplæringstilbudet til barn med CI må være tilpasset det enkelte barnet, i takt med barnets språklige behov og utvikling. Denne muligheten ble ivarettatt ved at det i 2003 også ble åpnet for at barn som har tegnspråk som andrespråk, kan få opphold ved døveskolene. Fra 2004 ble denne muligheten igjen fjernet.

Videregående opplæring

Døve elever i videregående opplæring har rett til tilrettelagte opplæringstilbud i og på norsk tegnspråk (Opplæringsloven §3-9), eller til å bruke tolk i ordinær videregående opplæring. Det samme gjelder voksne som er tatt inn til videregående opplæring uten rett etter § 3-1. Følgende skoler gir videregående opplæring for døve og hørselshemmede:

- Bjørkåsen videregående skole, Vestlandet kompetansesenter, Bergen – er et tilbud innenfor det statlige pedagogiske støttesystemet.

Det statlige pedagogiske støttesystemet kjøper tjenester av de private sentrene:

- Andebu kompetanse- og Skolesenter, Andebu (AKS), eies av stiftelsen Signo, et tilbud for døve med tilleggsvansker
- Briskeby skole, Lier, som eies av HLF. Her gis det tilbud til hørselshemmede basert på hørsel og tale.

For at elever i videregående opplæring skal få anledning til å velge den utdanning de er interessert i, er det inngått avtaler med flere fylkeskommunale skoler som har fått status som knutepunkt-skoler for døve. Hørselshemmede elever fra hele landet kan søke disse skolene.

Det gjelder:

- Heimdal videregående skole, Trondheim
- Sandaker videregående skole, Oslo
- Sandefjord videregående skole, Sandefjord

I Nordland skal Bodin videregående skole i Bodø være en kompetanseskole for hørselshemmede elever, og ha ansvar for veiledning til andre videregående skoler som har hørselshemmede elever. I Rogaland skal Hetland videregående skole, Stavanger, være en kompetanseskole for hørselshemmede elever på allmennfaglig studieretning, samt at den skal fungere som veileder for andre videregående skoler i fylket.

6.2 Det statlige pedagogiske støtte-systemet

Det statlige spesialpedagogiske støtte-systemet har fem hovedmål.

1. Gi faglig spesialpedagogisk støtte på individ- og systemnivå gjennom et avtafefestet samarbeid med oppdragsgivere i kommuner og fylkeskommuner.
2. Videreutvikle spesialpedagogisk kompetanse som skal komme elever med store og spesielle behov, foresatte, lærere og andre fagfolk i skoleverket til nytte.
3. Spre spesialpedagogisk kunnskap og kompetanse til brukere, fagfolk og samfunnet.

4. Sikre skole- og miljøtilbud for hørselshemmede elever i grunnskole og videregående opplæring, etter avtale med oppdragsgiver.
5. Sikre driften av et landsdekkende kompetansesystem for døvblinde i alle aldre og gi et helhetlig tilbud innenfor helse-, sosial- og opplæringssektoren.

Det er fire statlige og to privateide kompetansesentre innenfor hørselssektoren. Under gis en kort oversikt over ansvarsområder for det enkelte kompetansesenter:

Skådalen kompetansesenter, Oslo

Senterets målgrupper er hørselshemmede og døvblinde. Skådalen kompetansesenter har følgende enheter:

- Skolen og førskolen for hørselshemmede
- Skolen for døvblindfødte
- Konsultativ avd. hørselshemmede
- Regionsenteret for døvblinde
- Avdeling for kurs, forskning og utviklingsarbeid
- Avdeling fellestjenester

Senterets region for gruppen hørselshemmede er Oslo, Akershus, Hedmark, Oppland og Østfold. Senterets hovedoppgave er å utvikle og spre kompetanse om hørselshemmede gjennom kartlegging, rådgivning, kursvirksomhet og forsknings- og utviklingsarbeid, samt å gi opplæring til hørselshemmede på helårsbasis eller som deltidsopplæring. Senterets brukere er hørselshemmede og døvblinde barn, unge og voksne og deres foresatte. Størstedelen av tjenestene for hørselshemmede går hovedsakelig til brukere i barnehage, grunn- og videregående skole. Senteret arbeider også

systemrettet overfor kommuner, ofte med utgangspunkt i konkrete saker.

FOU-områdene er spesialpedagogikk, psykologi, lingvistikk og sosiologi. Innen FOU har Skådalen siden 1996 et samarbeid med Institutt for spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo. Skådalen utgir en egen skriftserie med resultater fra sine forskningsprosjekter, se også litteraturlisten og Skådalens nettsted (www.statped.no).

Nedre Gausen kompetansesenter, Holmestrand

Senterets region omfatter fylkene Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder. Senteret ligger i Holmestrand og har fylkeskontorer i alle fylker, med unntak av Vestfold. Senterets hovedoppgave er å utvikle og spre kompetanse om tunghørte og døve gjennom kartlegging, rådgiving, kursvirksomhet og utviklingsarbeid, samt å gi opplæring til hørselshemmede elever i grunnskolealder, på helårsbasis eller i deler av året. Senterets brukere er hørselshemmede i alle aldre, dvs. personer med ulik grad av hørselstap, både tunghørte og døve og deres familier. Størstedelen av senterets tjenester går til førskolebarn og elever i grunnskolen, men en voksende kursvirksomhet har blant annet foreldre til tegnspråklige barn og lærere/førskolelærere som målgrupper. I tillegg til indvidrettede tjenester til brukere arbeider også senteret systemrettet overfor kommunene, som oftest med utgangspunkt i konkrete saker.

Vestlandet kompetansesenter

Senterets hovedsenter ligger i Bergen, med hovedaktiviteter her og i Stavanger. Senteret har 5 fagavdelinger lokalisert

i Bergen, Stavanger, Førde, Voss og Haugesund. Senteret yter bistand på oppdrag fra kommuner og fylkeskommuner i Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I tillegg yter senteret landsdekkende tjenester i form av videregående opplæring for hørselshemmede, og regionale oppgaver på grunnskole og videregående opplæringsnivå i de tre fylkene. Tjenestetilbudene fra senteret ligger innenfor områdene skoledrift, kartlegging, rådgivning, opplæring, læremiddelutvikling, forskning/utviklingsarbeid og spredning av spesialpedagogisk kompetanse. Hovedoppgavene for utadrettet avdeling og regionsenter for døvblinde er utredning, rådgivnings- og rettleidingstjeneste overfor enkeltpersoner og tjenesteapparat i kommuner og fylkeskommuner. Senterets tjenester er rettet til hørselshemmede brukere som barn, unge, voksne og deres foreldre, og som har rettigheter etter eller får tilbud hjemlet i opplæringsloven. Dette omfatter tunghørte, døve og døvblinde med ulike språk og kommunikasjonsbehov. Senteret stiller sin kompetanse til rådighet for det lokale hjelpe- og støtteapparat på basis av inngåtte samarbeidsavtaler.

Møller kompetansesenter

Senterets tjenester omfatter hørselshemmede barn, unge og voksne som har rettigheter etter eller får tilbud hjemlet i opplæringsloven. Dette omfatter alle hørselshemmede: tunghørte og døve med ulike språk- og kommunikasjonsbehov og med ulike behov for tekniske hjelpemidler, høreapparater og CI. Senterets virkeområde er Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal.

Senterets hovedoppgave er å utvi-

kle og spre spesialpedagogisk kompetanse gjennom kartlegging, rådgivning, opplæring og utviklingsarbeid. Møller kompetansesenters tjenester utføres i nært samarbeid med og på oppdrag fra kommuner og fylkeskommuner. Senteret tilbyr rådgivning, etterutdanning og kursvirksomhet lokalt og på senteret, tar del i nettverksarbeid omkring den enkelte eleven og gir heltids og deltids skole- og miljøtilbud til tegnspråklige elever. Senteret driver barnehage for hørselshemmede barn på oppdrag fra nærkommunene.

Senteret tilbyr et 40 ukers modulbasert program i tegnspråkopplæring for foreldre.

Senteret utvikler læremidler, yter bibliotekstjenester og gir informasjon om og yter konsultative tjenester i forhold til FOU-arbeid på fagfeltet.

Nordnorsk spesialpedagogisk nettverk er et desentralisert kompetansesenter som består av fagmiljøer i Nordland, Troms og Finnmark som staten kjøper tjenester av. Gjennom faglige nettverk i landsdelen bidrar NSN til å bygge opp lokal kompetanse nærmest mulig brukeren.

Private sentre

Andebu kompetanse og skolesenter (AKS), som eies av Stiftelsen Signo, har et landsdekkende virkeområde. Senteret skal medvirke til at barn, unge og voksne som er hørselshemmede med ulike funksjonshemninger, hørselshemmede med særlige behov og døvblinde, får tilpasset opplæring, verdige oppvekst- og levevilkår og språklig-kulturelle tilbud.

AKS har et landsdekkende virkeområde og gir tjenester både ved senter

ret og eksternt, samt utfører forsknings- og utviklingsarbeid.

Briskeby HLFs skole og kompetansesenter
Briskeby HLFs skole og kompetansesenter er en videregående skole med ulike studieretninger og et kompetansesenter. Briskeby videregående skole har som formål å gi den hørselshemmede trening og opplæring etter den talespråklige metode. Målet er at eleven skal trene opp hørselsresten sin og utvikle språklige ferdigheter for å fungere optimalt i samfunnet. Briskeby er landets eneste skole som tilbyr tilrettelagt undervisning for hørselshemmede elever som ikke bruker norsk tegnspråk, og skolene sprer fagkompetanse om tunghørtes behov til hjemmeskolene. Hørselshemmedes Landsforbund (HLF) eier skolen og kompetansesenteret. Staten kjøper tjenester.

Kilde: www.statped.no

Kompetansesentrene – innsats for planperioden 2004-2006

Stortinget har tidligere besluttet at staten fortsatt skal drive egne skoler for tegnspråklige elever. Innsatsen for perioden 2004-2006 innen hørselsvansker og audiopedagogikk i Statlig spesialpedagogisk støttesystem vil fokusere på å gjennomføre de endringer som departementet legger opp til som en oppfølging av Sunnanå-utvalgets rapport (KUF 2000). Kompetansesentrene skal sikre gode opplæringsmiljøer for tegnspråklige elever. I tillegg skal de videreutvikle gode læringsarenaer for tunghørte elever og for barn og unge med cochleaimplantat, både ved skolene ved kompetansesentrene og ved lokale skoler.

I tildelingsbrevet fra UFD for 2003

utvidet departementet målgruppen som kan få opplæring ved skolene ved kompetansesentrene for hørselshemmede, slik at også tegnspråklige elever og andre hørselshemmede elever, med norsk som førstespråk, og med behov for norsk tegnspråk eller tegn som støtte, kan tas inn som elever (Innsats 2004-2006, www.statped.no). (Utheving GB) Dette ble imidlertid endret igjen for 2004. I følge siste tildelingsbrev skal opptak bare skje av barn med norsk tegnspråk som førstespråk, samtidig som det innskjerpes at disse barna ikke har individuelle rettigheter til å bli tatt opp. Reaksjonene på dette er skarpe:

http://www.deafnet.no/ramme_hoved.jsp?fid=10041&pid=2788

http://www.deafnet.no/ramme_hoved.jsp?fid=10041&pid=2789

Det antas at utviklingen med mange hørselshemmede med CI på sikt vil medføre en nedgang i antall helårselever og økning av antall deltids elever ved kompetansesentrenes skoler. Sunnanåutvalget (KUF 2000) fokuserte på at skolene må sikres ressurser som ivaretar denne utviklingen. Sentrene skal øke tjenestene til tunghørte barn og unge med cochleaimplantat. Det understrekes at en god oppfølging og tilrettelegging av læringssituasjoner for disse gruppene, vil måtte baseres på en kunnskapsutvikling gjennom forsøks-, utviklings- og innovasjonsarbeid forankret i praksisfeltet.

Skolene ved kompetansesentrene skal i planperioden arbeide videre med å utvikle kvalitet i skolens innhold og læringsmiljø. Gode ferdigheter og kunnskaper i basisfag som lesing, skriving,

norsk tegnspråk, matematikk og bruk av IKT skal vektlegges. Skolene ved sentrene skal rustes opp med hensyn til IKT slik at alle elever er sikret tilgang til bruk av IKT i opplæringen.

Det skal videre i planperioden legges vekt på å bistå kommuner og fylkeskommuner med å videreutvikle og å etablere lokale opplæringstilbud for hørselshemmede. Det er også viktig å støtte utviklingen av gode tegnspråkarenaer lokalt og regionalt for hørselshemmede og deres nettverk.

6.3 St.meld. nr. 14 (2003-2004)

St.meld. nr. 14 (2003-2004) *Om opplæringstilbud for hørselshemma* som er en oppfølging av Sunnanåutvalget (KUF 2002), ble lagt frem i desember 2003, da denne utredningen befant seg i avslutningsfasen. Det vises derfor bare kort til meldingen her. Meldingen omhandler hørselssektoren innen Det statlige spesialpedagogiske støttesystemet. Meldingen varsler at hele det spesialpedagogiske feltet vil bli vurdert i stortingsmeldingen om Kvalitetsutvalget.

St.meld. nr. 14 (2003-2004) legger opp til at grunnskoleopplæringen til døve og tunghørte barn skal gis av kommunale skoler ved at grunnskoleavdelingene ved de statlige kompetansesentrene, med unntak av Skådalen i Oslo, blir samlokalisert med kommunale grunnskoler og at en benytter tvilling-skolemodellen. Tvillingskolemodellen er en kommunal grunnskole for hørselshemmede elever og en skole for hørende elever som er integrert. Elevene går om hverandre, og de kan ha felles undervisning i enkelte fag. De hørselshemmede elevene får anledning til å prøve seg i klasser der undervisningen skjer ved

talespråk, og kan velge det best egnede opplæringsmiljøet i de ulike fagene. Modellen fremmer også samarbeid mellom lærerne ved de to skolene.

For Oslos vedkommende foreslås det at staten inngår et samarbeid med Vetland skole i Oslo. Vetland er en kommunal grunnskole for hørselshemmede elever. Dette er den største skolen for hørselshemmede elever i Norge, med ca. 70 elever.

Når det gjelder videregående opplæring, foreslås det å videreføre og utvide ordningen med fylkeskommunale knutepunktskoler. Dette gjelder også tunghørte elever der det foreslås at det skal forhandles med Vestfold fylkeskommune om å utvide knutepunktfunksjonen ved Sandefjord videregående skole til også å gjelde tunghørte elever. Dette vil etter hvert kunne få konsekvenser for Briskeby videregående skole som i dag gir slik opplæring.

Alle kompetansesentrene for hørselshemmede må øke innsatsen overfor tunghørte, og deltidstilbudene må utvides i og med at antall heltids elever minker.

Kompetansesentrenes oppgaver skal være å bidra til at forskning og utviklingsarbeid på det spesialpedagogiske feltet skjer i god dialog mellom teorifeltet og praksisfeltet, og til at det i størst mulig grad blir tatt utgangspunkt i brukernes behov.

Stortingsmeldingen sier at det vil fortsatt være behov for forskning når det gjelder forståelse og utvikling av tegnspråket. Utvikling av gode språkstimuleringstiltak for elever med CI og tunghørte skal være et prioritert område.

Innstillingen fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om opplæringstilbud for hørselshemma, Innst. S nr. 161

(2003-2004) finnes her: <http://www.stortinget.no/inns/inns-200304-161.html>.

6.4 Voksenopplæring

Kommunene og fylkeskommunene har ansvar for å gi tilbud om voksenopplæring hjemlet i Opplæringsloven kapittel 4A. Fra 2000 har voksne som trenger det, rett til videregående opplæring. Retten gjelder for personer som er født før 1978, og som ikke har fullført videregående opplæring. Fylkeskommunen har ansvar for at opplæringstilbudene blir gitt, og at de blir tilpasset de voksnes behov og livssituasjon. Fra høsten 2002 hjemler kap. 4A også retten for voksne til grunnskoleopplæring. Disse rettighetene gjelder også for hørselshemmede. De statlige kompetansesentrene skal bistå kommuner og fylkeskommuner med både veiledning, kurs- og kompetansetilbud, tegnspråkopplæring til personalet, rettighetsinformasjon til brukerne med mer (KUF 2000: 31).

6.5 Tegnspråkopplæring for foreldre

De fleste døve barn blir født inn i familier uten andre døve. Det er derfor et stort behov for at foreldre som får et døvt barn får tegnspråkopplæring, slik at familien kan kommunisere med det døve barnet. Sosialiseringen vil dermed skje gjennom norsk tegnspråk.

De regionale kompetansesentrene har ansvar for foreldreopplæringen i norsk tegnspråk som kom i gang fra høsten 1996. Undervisningsplanen er inndelt i tre hoveddeler: 800 timer tegnspråkundervisning, 100 timer med generell informasjon om det å være foreldre til døve/sterkt tunghørte barn og 100 timer som omhandler døves kultur og historie. Planen består av 40 ukemodu-

ler. Hver ukemodul inneholder 25 undervisningstimer. Opplæringen blir gitt fra hørselshemmingen blir oppdaget og frem til barnet fyller 16 år. I startfasen av opplæringen får foreldrene tilbud om 4 ukemoduler pr. år, mens det senere i opplegget varierer mellom 2 og 3 ukemoduler pr. år (www.statped.no).

I forbindelse med den nye opplæringsplanen har Mosand og Malmquist (1996) laget «Se mitt språk», med tilhørende video for tegnspråkopplæringen for foreldre som videreføres som en integrert del av hørselssentrene virksomhet. Dette er et unikt opplegg for foreldreopplæring. Ingen andre land har et så omfattende og organisert tilbud til hørende foreldre til døve barn. Dette gir mulighet for god kommunikasjon innad i den enkelte familien og til en god utvikling for det døve barnet. I Grønningsæter et al. (2003: 34) er en konklusjon etter dybdeintervjuer med et utvalg ungdommer at unge som har foreldre som har lært norsk tegnspråk, er tryggere i sin identitet som døve enn dem som ikke har hatt en oppvekst med tegnspråkkommunikasjon i hjemmet.

Sammen med lovfestet tegnspråkundervisning i grunnskole og videregående opplæring gjennom Opplæringsloven, er det grunn til å anta at tegnspråkopplæring for foreldre legger grunnlaget for at døve barn og ungdommer i langt større grad enn tidligere får mulighet til å ta utdanning og bruke sine ressurser på en bedre måte enn tidligere. Erfaringene synes å støtte opp om at tospråklig opplæring for døve styrker leseferdighetene i norsk skriftlig i forhold til tidligere opplæring. Dette vil igjen gjøre det enklere både å ta høyere

utdanning og få tilgang til øvrig informasjon i det norske samfunnet.

Foreldre som deltar på kurs ved statlige kompetansesentre har rett til opplæringspenger i henhold til gjeldende bestemmelser i Lov om folketrygd, § 9-13, og rett til fri fra arbeid i henhold til Arbeidsmiljølovens § 33A. Denne retten omfatter bl.a. tegnspråkkurs for foreldre.

6.6 Ål folkehøyskole

Ål folkehøyskole og kurscenter for døve, <http://www.al.fhs.no/> er en stiftelse opprettet av Norges Døveforbund. Det er et kompetansesenter som skal gi kunnskap og innsikt i emner som er knyttet til døves kultur, språk og historie. Målet er å være et senter for livslang læring der tilbudene er konsentrert om de behovene døvesamfunnet har, og å skape holdninger innad og utad til beste for døve som en språklig og kulturell minoritet. Her gis det tilbud til døve og hørende i et tegnspråkmiljø.

Av kurs til døve kan nevnes:

- Foreldre med døve barn
- Foreldre med hørende barn
- Tegnspråk
- Tegnspråkinstruktører
- Datakurs
- Morsmålskurs
- Hobbykurs

Kurs for hørende:

- Foreldre med døve/sterkt tunghørte barn, hørende søsken deltar på kurs med sine foreldre
- Tegnspråk for ansatte i institusjoner for døve/sterkt tunghørte
- Tegnspråk for besteforeldre
- Tegnspråk for andre pårørende til døve barn
- Seminarer for offentlig ansatte

6.7 Andre kurstilbud

Funkweb tilbyr grunnkurs i data og Datakortet tilrettelagt bl.a. for tegnspråkbrukere. Undervisningstilbudet er godkjent av Aetat/Arbeidsdirektoratet og finansieres over folketrygdlovens bestemmelser for yrkesrettet attføring. Det vil si at utdanningen er gratis for den enkelte, hvis opplegget blir godkjent av Aetat/trygdekontor. Det er mulig å søke hjelpemiddelsentralene om PC til hjemmebruk.

Funkweb har et godt samarbeid med tolketjenesten og all undervisning skjer ved bruk av erfarne tolker. Kurset fører frem til eksamen i Datakortet.

6.8 Høyere utdanning for døve og hørselshemmede

Ved gjennomføring av høyere utdanning har døve rett til tolketjeneste. Døve har derfor mulighet til å velge hvilken høyere utdanning de skal ta. I Grønningsæter et al. (2003: 20 ff) er respondentene spurt om planer for høyere utdanning. Svarene viser at flere jenter (46 %) enn gutter (14 %) planla å ta høgskole- eller universitetsutdanning etter videregående. Det fremgår av rapporten at det har vært et lavt forventningsnivå til akademiske prestasjoner blant døve og sterkt hørselshemmede elever, men at dette nå synes å være i endring. En praktisk hindring kan være vanskeligheter med å få tolk.

St.meld. nr. 40 (2002-2003: 48) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer* uttrykker ønske om å stimulere personer med funksjonsnedsettelse til å ta høyere utdanning og motvirke at personer må takke nei til studietilbud grunnet manglende tilrettelegging. Tiltakene skal støt opp under utdanningsinstitusjonenes

ansvar for å tilrettelegge for studenter med nedsatt funksjonsevne. Regjeringen har formulert følgende mål:

- «Personer med nedsatt funksjonsevne, som oppfyller vilkårene for å studere, skal ha samme reelle adgang til høyere utdanning som andre.
- Øke antall studenter med nedsatt funksjonsevne i høyere utdanning til samme andel som befolkningen for øvrig.
- Lette overgangen mellom høyere utdanning og arbeid for studenter med nedsatt funksjonsevne.»

For døve studenter vil tilgangen på tolketjenester være helt avgjørende for om det er mulig å gjennomføre ønskede studier i det vanlige høyere utdannings-systemet.

I tillegg finnes det noen studiesteder på høgskole- og universitetsnivå tilrettelagt for døve.

Høgskolen i Sør-Trøndelag, <http://www.alt.hist.no/>, har knutepunktfunksjon i Norgesnett når det gjelder utdanning om og for døve, bl.a. har Avdeling for lærer- og tolkeutdanning (ALT) spesielt tilrettelagt allmennlærerutdanning for døve eller sterkt tunghørte studenter (tegnspråkbrukere). Utdanningen gir kvalifikasjoner som allmennlærer i skoler som gir tilpasset opplæring for døve barn og unge. ALT tilbyr et årsstudium i norsk tegnspråk (ettårig hvis heltid) med ulike undervisningsopplegg for ulike studentgrupper, derav et teoriundervisningsopplegg for døve studenter i samarbeid med Ål folkehøgskole og kurscenter og lokalisert på Ål.

Universitetet i Oslo, Institutt for spesialpedagogikk, www.isp.uio.no tilbyr et felles grunnstudium i norsk tegnspråk (ettårig hvis heltid) med ulike undervisningsopplegg for ulike studentgrupper, derav et teoriundervisningsopplegg for døve og andre med dokumentert tegnspråkkompetanse som ikke har behov for undervisning i den praktiske delen av faget.

Fra 2003 tilbyr Institutt for lingvistiske fag i samarbeid med ISP en linje for tegnspråk innen mastergraden i språk.

6.9 Forskning om norsk tegnspråk

Forskning om tegnspråk er et felt i vekst internasjonalt, og har vært en viktig forutsetning for status for og undervisning i disse språkene. For språkforskning generelt er forskning om tegnspråk et nødvendig og viktig bidrag til grunnforskningen. Samtidig er tegnspråkforskning helt nødvendig for utvikling av materiale for undervisnings- og formidlingsformål.

Alle tegnspråk er forskjellige, på samme måte som talespråk er det i forskjellige land, og de har sitt eget tegnforråd og sin egen grammatikk. Derfor er forskning om norsk tegnspråk av vesentlig betydning – det er fremdeles store deler av dette språket, for eksempel når det gjelder setningsbygning og morfologi, som er så å si ubeskrevet. Det foregår for tiden flere forskningsprosjekter, blant annet ved Universitetet i Oslo, ved Møller kompetansesenter og ved Høgskolen i Sør-Trøndelag. Men det er behov for mer forskning for å sikre at nødvendig kunnskap om norsk tegnspråk er tilgjengelig for forskjellige formål.

6.10 Høyere utenlandske studietilbud

Gallaudet University i Washington DC har et omfattende studietilbud til døve og hørselshemmede studenter, se <http://www.gallaudet.edu/>

Centre for Deaf Studies, University of Bristol, UK, se <http://www.bris.ac.uk/deaf/> er Europas eneste akademiske institusjon som kun er konsentrert om forskning og utdanning om og for døve. De benytter følgende definisjon for å si hva «deaf studies» er:

«Deaf Studies is the study of the language, community and culture of Deaf people. It is a study by Deaf people, with Deaf people, for the benefit of Deaf people and for the expansion of knowledge within the community as a whole. It draws on techniques and disciplines which have evolved in the hearing world but seeks to apply a Deaf perspective and new Deaf professionalism to the study.»

Visual Language Centre, University of Wolverhampton, se <http://www.wlv.ac.uk/sles/vlc/> har som mål å gi døve og hørselshemmede adgang til ethvert kurs på universitetet. Dette er gjort mulig gjennom en egen tolkeenhet som sikrer at studentene blir fullt integrert i læringsprosessen. Universitetet har også tolkeutdanning i det britiske tegnspråket.

Stockholms Universitet, Institutionen för lingvistik, har en egen avdeling for tegnspråk, se <http://www.ling.su.se/tsp/>. Her er det tilbud om utdanning i tegnspråk for døve og hørende, både grunnutdanning og videregående. Utdanningen gis på tegnspråk.

Grunnutdanning i tegnspråk har en mer teoretisk innretning og vender seg til tegnspråkkyndige studenter – både døve og hørende. All undervisning gis på tegnspråk. Institutionen för nordiska språk tilbyr studier på alle nivåer i faget *Svenska som andraspråk för döva*, og også faget *Översättning svenska/teckenspråk*. Undervisningen i disse fagene gis også på tegnspråk.

Ørebro universitet (www.oru.se) tilbyr lærerutdanning for døve.

Universitetet i Jyväskylä i Finland har et senter for tegnspråkstudier og lærerutdanning for døve.

7 ARBEID OG KULTURTILBUD

7.1 Dagligliv og arbeid

I følge Norges Døveforbund foreligger det ikke tall som viser om døve er i arbeid eller er arbeidsledige. Det finnes noen vernede arbeidsplasser for døve, se for eksempel Rycon http://www.rycon.no/mer_om_rycon.htm. De fleste som er i arbeid i dag, arbeider i vanlige bedrifter. Tidligere arbeidet mange døve i industrien. Flere døve tar høyere utdanning som kvalifiserer dem for arbeid med døve, bl.a. som lærere ved døveskolene. Norges Døveforbund har ønske om en undersøkelse for å få mer kunnskap om døves arbeidssituasjon.

I Arbeidsmiljøloven § 55 A Om forbud mot diskriminering ved ansettelse og § 13 Særlig om yrkeshemmede arbeidstakere, legges det vekt på at arbeidsgiver så langt det er mulig og rimelig, skal tilrettelegge arbeidsplassen for funksjonshemmede. Folkestrygdloven §10-7 dekker utgifter ved tilrettelegging av arbeidsplassen som er nødvendig for at en funksjonshemmet skal kunne komme i arbeid, dvs. utgifter

ved nyansettelser. Samtaleforsterkning, reduksjon av bakgrunnsstøy i arbeidsmiljøet (for dem som har hørselsrest), tilgang på tolketjeneste, spesialtelefon osv. er aktuelle tilretteleggingstiltak for hørselshemmede arbeidstakere (Helsedepartementet 2002: 24-25).

Prosjektet «Fjerntolking for døve knyttet til arbeidsplassen» i regi av Norges Døveforbund hadde som mål å få frem muligheter og begrensninger med bruk av videofon for hørselshemmede i arbeidssammenheng. Prosjektet ble avsluttet i desember 2002. Prosjektet dokumenterte effektiviseringsgevinster ved fjerntolking. Fjerntolking er et supplement med sin rekkevidde og evne til å dekke spontane behov og øke brukernes tilgang på tolk i arbeidslivet. Reisetiden blir redusert og tolketjenesten kan betjene flere oppdrag enn før. Fjerntolking er med på å bygge ned barrierer for døve i forhold til å beholde og skaffe seg arbeid.

7.2 Kulturtilbud

Døve er stort sett avhengige av tolk for å få utbytte av storsamfunnets tilbud på kultur- og fritidsområdet. Det er etter hvert lagt vekt på å utvikle kulturtilbud som døve kan få tilgang til, også uten tolketjeneste. Norges Døveforbund sier at medlemmer erfarer at det er vanskelig å få tolk på ettermiddagstid. Dette hindrer døves deltakelse i kultur- og fritidsaktiviteter.

Her omtales noen kultur- og idrettstilbud for døve, både tilbud fra kulturinstitusjoner og egen aktivitet som idrett.

Teater Manu – Norsk tegnspråketeater
Teater Manu – Norsk tegnspråketeater – var et prosjekt i perioden 1999-2001. Fra 2002 har tegnspråketeatret fått egen post på statsbudsjettet, 6 mill. kroner. Fra 2003 drives det som egen stiftelse, se www.tegnsprogteatret.no. Tegnspråketeatret gir døve direkte tilgang til teater som kulturform, samtidig kan man se det som heving av tegnspråkets status. Det pågår forberedelser til en stor inter-

nasjonal teaterfestival for tegnspråk-teatre i Oslo sommeren 2006.

Norsk Døvemuseum

Stiftelsen Norsk Døvemuseum har som mål å være et nasjonalt museum for døves historie, språk og kultur i Norge. Museet inngikk i 2001 en samarbeidsavtale med Trøndelag Folkemuseum, men får egne øremerkede midler fra Stortinget. Stortinget bevilget kr. 500 000 i 2002 for å bygge opp Norsk Døvehistorisk Museum. For 2004 fikk museet en ekstrabevilgning på kr. 300 000 fra Stortinget.

Det er ansatt egen konservator for å bygge opp Norsk Døvemuseum. Museet er i en etableringsfase. Museet holder til i Rødbygget som var lokaler for «Døvstummeinstituttet» fra 1855.

Det er samlet inn en rekke gjenstander og minner, stort sett knyttet til Rødbygget og døveskolens historie, men også noe fra døves historie og kultur rundt om i Norge. Gjenstander, foto og avisklipp er i dag stort sett samlet i to rom i «Rødbygget». I tillegg er det to rom som er i bruk som kafé og sosialt samlingssted for døve fra Trondheim og omegn.

Museet legger vekt på å ta i bruk Internett i formidlingen. Det skal utvikles en nettutstilling. Denne kan både fungere alene og gi den materielle utstillingen en ekstra dimensjon.

Norsk Døvehistorisk museum fikk i 2003 kr. 200 000 i prosjektmidler fra ABM-utvikling som støtte til å utvikle nettportal med døvehistorisk og -kulturelt innhold. For mer informasjon, se www.sverresborg.no

Døves kulturdager

Døves kulturdager avholdes en helg årlig. Det er et stort og variert program med teatervisninger, prosjekt fra døveskolene med mer. Ved dette store kulturtiltaket er tegnspråk og interessen for kultur fellesnevner. Ved arrangementet i Trondheim i 2002 deltok 800 døve.

Døveforeningene

De lokale døveforeningene fungerer også som kulturforeninger med ulike grupper innenfor forskjellige typer aktiviteter, samtidig som de også ivaretar behovet for en lokal møteplass der norsk tegnspråk benyttes. Dette er et viktig tilbud. Oslo døveforening, www.odf.no stiftet i 1878, er den eldste forening for døve og hørselshemmede i Norge.

Døvekirken

Det døvekirkelige arbeid i Norge er organisert som et prosti under Oslo bispedømme, og Oslos biskop fører tilsyn med tjenesten. Landet er delt inn i 4 distrikt med døvekirker i Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. Det er ansatt 1 døvekateket, 1 døvediakon og 11 døveprester.

I 1995 ble det innført en tegnspråklig prøveliturgi oversatt av en prosjektgruppe med døveprest Roar Bredvei som leder. Det Norske Bibelselskap utga i 1998 en videokassett «Bibelen på tegnspråk» med fem tekster fra Det nye testamente oversatt til norsk tegnspråk med to opplesere.

Lukasevangeliet er oversatt direkte fra grunnteksten gresk til norsk tegnspråk av Odd-Inge Schrøder og er formidlet av ham på video. Dette er et pionerarbeide som vil bli publisert i DVD-format tidlig i 2004. Dette var et

samarbeide mellom Det norske Bibelselskap, Det døvekirkelige arbeide og Døves Media.

Frelsesarmeens arbeide blant døve har eksistert i ca 85 år. Her er det brukt norsk tegnspråk i forkynnelse og sang hele denne tiden. Enstad (2001) har utgitt en bok om dette arbeidet. Jehovas Vitner har møter for døve med forkynnere og tolker på tegnspråk. De har utgitt video med forkynnende tekster på tegnspråk.

Teksting av norske spillefilmer

En samlet familie-, kultur- og administrasjonskomité uttalte i Budsjett.innst. S.nr.2 (2001-2002) under 6.14. kap 334 Film- og medieformål, Teksting av film, følgende:

«Komiteen vil påpeke at det er viktig for at publikum med spesielle behov, som hørselshemmede, skal kunne ha mulighet til å se filmer tekstet. Dette er kostnadskreven, men med de nye digitale muligheter er det mulig å tekste filmer til en mindre kostnad enn ved en analog prosess. Komiteen understreker viktigheten av at de involverte parter går i en dialog for å finne fram til løsninger som gjør at alle kan ha glede av filmer.»

Norsk filminstitutt har på oppdrag for Kultur- og kirkedepartementet utredet saken og foreslått at alle kopier av statsstøttede norske spillefilmer skal tekstes. Begrunnelsen er at hørselshemmede bør ha samme tilgang til norske filmer som til utenlandske. I statsbudsjettet for 2004 ble det bevilget en million kroner til teksting, men da til et utvalg kopier. Når det gjelder film er teksting det beste (fremfor tegnspråk-talking).

Idrett

Døve deltar i en rekke idrettsaktiviteter. Døveidretten er siden juni 2003 organisert i Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund (NFI) gjennom opprettelsen av Norges Døveidrettskomité. For mer informasjon, se www.nfif.no. Døve har egne olympiske leker, Deaflympics.

Bibliotek- og litteraturtilbud

Prosjektet «Det gylne tegnet» i perioden 1995-1997 hadde fokus på økt produksjon av videobøker på norsk tegnspråk som ledd i bedre bibliotekjenester for hørselshemmede. Prosjektet var initiert av Statens bibliotektilsyn som et ledd i Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1994-97. Målet for prosjektet var å bidra til økt produksjon av videobøker på tegnspråk, samt å sikre at disse ble tilbudt til gratis utlån fra folkebibliotekene i hele landet.

I rapporten *Det gylne tegnet* ble det foreslått midler til 13-14 produksjoner pr. år, tilsvarende 2,5 mill. kroner i 1997. Produksjonsmidlene har blitt holdt på omtrent samme kronenivå siden 1998, dvs. en halv million kroner, som strekker til for 2-3 årlige produksjoner. I 2003 utlyste ABM-utvikling kr. 546 000 til produksjon av videobøker/CD-rombøker på norsk tegnspråk. Det heter i utlysingsteksten at «Videobøkene skal gi grunnlag for opplevelse, engasjement, kunnskap og informasjon via tegnspråket. Når det gjelder krav til nye produksjoners innhold og form, står førskolebarns behov aller øverst på prioriteringslisten. Videre ønsker vi at én av de to-tre videobøkene som kan lages for årets bevilgning blir en novelle eller annen kortprosa for ungdom. Vi ser gjerne at det kommer søknader hvor

originalmanus er skrevet for det aktuelle mediet.»

Det er lagt vekt på at det skal skje en viss nyskaping i prosjektene. Møller kompetansesenter holdt i 2002 et forfatterseminar med støtte fra Statens bibliotektilsyn for å utvikle ny original litteratur forfattet av døve på norsk tegnspråk. Utgangspunktet er at det finnes lite litteratur som er oversatt til norsk tegnspråk, og nesten ingen original litteratur forfattet av døve. Åtte voksne døve møttes for å lage originale skjønnlitterære tekster på norsk tegnspråk. Mange av tekstene som ble skapt i løpet av seminaret, er produsert på en CD. Tekstene retter seg til barn i alderen 4-8 år, men kan også egne seg for andre aldersgrupper. De som ikke kan norsk tegnspråk, kan også ha glede av historiene, da tekstene er oversatt til norsk og lest inn på CD-en.

Tilbudet av videobøker for barn vil bidra både til å støtte opp under deres språklige utvikling, samt gi dem tilgang til opplevelser slik også hørende barn får det.

Formidling

Fylkesbibliotekene får i eksemplar av de videobøkene som produseres med støtte fra ABM-utvikling (tidligere fra Statens bibliotektilsyn). Folkebibliotekene kan låne videobøkene fra fylkesbibliotekene. I tillegg kan de kjøpes fra produsenter som Døves Media og Møller kompetansesenter samt fra Læringssenteret. Både fylkesbibliotekene og produsentene har laget kataloger som er tilgjengelige på nettet, slik at tilbudet er oversiktlig.

Ett av forslagene i *Det gylne tegnet* var at det skulle opprettes et kompetansbibliotek for tegnspråkbrukere. Dette

er ikke realisert. Et tilsvarende prosjekt finnes i Sverige, ved Örebro stads- og länsbibliotek, der det er under oppbygging et ressursbibliotek for døve, se http://www.orebro.se/regionutveckling/page___9238.asp. Det er et 3-årig prosjekt som startet i 2001, og som skal bli en permanent virksomhet.

Universell utforming og tilgjengelighet

Statens bibliotektilsyn/ABM-utvikling etablerte i 2001 det flerårige prosjektet «Det tilgjengelige bibliotek» sammen med Deltasenteret, Aetat og Østfold fylkesbibliotek. Målet er å arbeide for at tilgjengeligheten til biblioteket som offentlig rom og bibliotekets tjenester også gjelder bibliotekbrukere med funksjonshemming. Visjonen er universell utforming både av det fysiske miljø og bibliotekjenestene. Ved siden av å kartlegge og utbedre tilgjengeligheten for mennesker med funksjonshemming i tre utvalgte folkebibliotek – både fysisk tilgjengelighet til og i lokalene og utbedring av tjenestene – er det lagt vekt på tilgjengelighet til bibliotekenes nettbaserte tjenester. Ett av tiltakene er derfor installasjon av en publikumsstasjon i hvert bibliotek utstyrt med nødvendige hjelpemidler (leselist, teleslynge osv). Et annet tiltak er å etablere nye stillinger som konsulenter for funksjonshemmede bibliotekbrukere ved publikumsstasjonene – disse stillingene er tilbudt funksjonshemmede. Konsulentenes arbeidsoppgaver blir i tillegg til å betjene publikum, å markedsføre bibliotekenes nye tjenester overfor lokale bibliotekbrukere. Prosjektet, som er beregnet å løpe 2001-2004, vil gi verdifull erfaring i å gjøre bibliotekenes tjenester tilgjengelige også for døve, basert på universell utforming.

Som et resultat av prosjektet, arrangerte ABM-utvikling i samarbeid med Deltasenteret en konferanse om tilgjengelighet til arkiv, bibliotek og museum i september 2003. Konferansen blir fulgt opp av en artikkelsamling over temaet tilgjengelighet og universell utforming.

Bredbåndstjenester

Prosjektet «Bibliotek med nye oppgaver» gikk ut på å finne ut hvilke nye tjenester bibliotekene kan tilby ved å bruke pc-basert videoteknologi basert på bredbånd. Det var et forprosjekt hvor Mediesenteret, Høgskolen i Bergen og Hordaland fylkesbibliotek samarbeidet. Det ble bl.a. arrangert en manusworkshop hvor man så på hvordan video- og pc-baserte videokonferanser kunne benyttes i medieundervisning for døve. Evalueringen av aktivitetene var svært positive. For sluttrapport, se http://home.hib.no/mediesenter/dig_bib/dokumenter/HOYKOM_sluttrapport.pdf

Stiftelsen Døves Media

Stiftelsen Døves Media fikk vel 4,7 mill kroner i statstilskudd i 2003. Døves Media produserer programmet «Tid for tegn» som sendes på NRK 1. På vegne av Norges Døveforbund utgir Døves Media bladet Døves Tidsskrift og Norges Døvesforbunds nettsider (www.deafnet.no).

TV-tilbud

TV er viktig både som formidler av informasjon og kulturtilbud. Den teknologiske utviklingen gjør både teksting og simultan tegnspråktolkning mulig. Fjernsynsprogram på norsk tegnspråk er et sentralt språkpolitisk krav for Norges døveforbund.

NRK har lansert en digital TV-kanal for døve seere som tilbyr simultan tegnspråktolkning av NRK 1's sendinger som en spesiell tjeneste til døve seere. Barne-TV, Dagsrevyen, Redaksjon 1 med mer tolkes hver dag – hele uken. Det skjer i en egen kanal. Denne må døve ha digitalt mottakerutstyr for å få inn, enten via kabel eller parabol. Tjenesten krever enten to fjernsynsapparater eller et langt dyrere apparat med PIP-funksjon (PIP=Picture in Picture), hvor man får bilde av tolken i program-bildet. Brukere som er avhengige av tolk, får dekket en del av utgiftene etter folketrygdloven § 10-7. I denne digitale kanalen er det sendinger daglig hver kveld mellom kl. 18 og 22. NRK 1 har daglig 5 minutters sendinger på norsk tegnspråk (kl. 17.55). Det sendes et 14 minutters TV-program Tid for tegn hver mandag kl. 17.40 på NRK 1 med reprise fredag formiddag. Dette er et tegnspråklig program med døve programledere, med nyheter fra døveverdenen og barneprogram.

På slutten av 2003 la NRK til rette programmene Tid for tegn og Tegnspråk-nyhetene slik at disse kan ses på NRKs websider.

I følge Norges Døveforbund ønsker mange hørselshemmede mer teksting av TV-programmer. Særlig gjelder dette filmer og andre forhåndsproduserte program. Tekstingen foregår mye nærmere TV-bildet enn tegnspråktolkning. Døve ønsker også flere program med tegnspråktolkning, ikke bare mer teksting. Under debatter og direkteendinger er tolk uovertruffen. For det første fordi det ikke er utviklet en teknologi som tekster hurtig simultant, og for det andre fordi enhver teksting er nødt til å

nedkorte, mens med tegnspråk kan man få med mye mer.

Norges Døveforbund sier at tilbudet i NRK ikke oppleves som tilstrekkelig. NRK tekster mange av sine vanlige programmer, men debattprogrammer og lignende burde ha simultan tegnspråktolkning. Heller ikke alle programmer blir tekstet, noe som kan vanskeliggjøre informasjonsinnhenting. Eksempelvis nevnes sendingene 11. september (2001) hvor nyhetene ble sendt gang på gang, men uten teksting. I dramatiske situasjoner kan manglende teksting og tegnspråktolkning skape forvirring og angst.

Andre eksempler er valgendinger hvor døves informasjon blir mangelfull. Det viser seg også at valgdeltakelsen blant døve er lavere enn ellers i befolkningen. En hovedoppgave (Peterson 2001) viste at mens valgdeltakelse for hele befolkningen var ca 76 %, så hadde døve en valgdeltakelse på ca 50-60 %.

NRKs tilbud er likevel langt bedre enn tilbudet fra TV2 som tekster sine program i langt mindre grad.

For mer informasjon om døve og kulturtilbud se http://www.firmasider.no/ramme_hoved.jsp?fid=10041&pid=1814

TEKNOLOGISK UTVIKLING OG HJELPEMIDLER

8.1 Hjelpemidler

Den teknologiske utviklingen de siste 30-40 årene, i tillegg til økt bruk av tegnspråk, har bidratt til at døve får del i en større del av informasjon, kunnskap, kultur og opplevelser i samfunnet enn tidligere, selv om situasjonen fortsatt har et stort forbedringspotensiale.

Gjennom Lov om folketrygd, forskrift nr. 1 til § 10-7 gis det stønad til hjelpemidler m.v. til bedring av funksjonsevnen i arbeidslivet og i dagliglivet og til ombygging av maskiner på arbeidsplassen.

Det gis muligheter til lån fra hjelpemiddelsentralene av FM-anlegg (samtaleapparat). Dette er særlig i forbindelse med møter, kortere kurs og lignende. Varig utlån er mulig dersom det er nødvendig for jevnlig bruk. Andre hjelpemidler som det kan fås støtte til, er samtaleforsterker og teksttelefon/data med teksttelefonfunksjon. Det er detaljerte regler for hvem som kan få støtte.

Forskrift om stønad til hjelpemidler m.v. regulerer bl.a. tilgangen på tale- og

lydforsterkende hjelpemidler, visuelle og taktile hjelpemidler, bl.a. hjelpemidler til telefonering. Hørselshemmede trenger også visuell overføring av telefonsamtaler. Teksttelefon er et slikt hjelpemiddel. Mange døve behersker norsk tegnspråk bedre enn lesing og skrivning, og har et ønske om bildetelefon for å kunne benytte tegnspråk i telefonsamtalen. (Helsedepartementet 2002: 22).

Ny teknologi som bildetelefon og videofon gir muligheter for fjerntolkning også i utdanningssammenheng. I Helsedepartementets handlingsplan (2002: 33) anbefales det at utdanningsinstitusjonene for tolkeutdanning bør ha økt fokus på fjerntolkning ved hjelp av ny teknologi. Dette kan bidra til å avhjelpe mangelen på tolk i mange situasjoner, sies det.

Bildetelefonen gir også mulighet for direkte tegnspråkkommunikasjon mellom to døve som begge har denne teknologien tilgjengelig. Bildetelefon kan også være til støtte for tegnspråklige elever som går i vanlig skole og for deres lærere.

Bredbåndsteknologien og Internett åpner for distribusjon av informasjon hvor det brukes tegnspråk. Video kan distribueres på denne måten.

Mobiltelefon

Utvikling av teknologiske muligheter innen mobiltelefoni kommer også døve til gode. Døve, og kanskje særlig døve ungdommer, har tatt i bruk tekstmeldinger som mulighet til å kommunisere både med døve og hørende. I tillegg pågår det en utvikling som forsøker å gjøre tegnspråk tilgjengelig på mobiltelefon, ved at det skal være mulig å ringe opp sentraler som serverer nyheter, vær og sportsmeldinger på tegnspråk.

Et konsortium av forskere fra Tyskland, Sverige, Spania og Storbritannia jobber nå sammen om et prosjekt som kalles WISDOM (Wireless Information Services for Deaf people On the Move). Forskerne ønsker å ta i bruk tegnspråkgenkjenningsteknologi. Liksom hørende kan få talegenkjenning på

sine mobiltelefoner, vil forskerne gi tegnspråkbrukere den samme muligheten.

En annen funksjon i systemet er en videolink til en oversettertjeneste. Med denne skal brukeren kunne kommunisere med hørende som ikke skjønner tegnspråk. Ved å ringe opp en oversettertjeneste skal døve kunne benytte tegnspråk som oversettes til tale på direkten. Når den hørende snakker, vil den døve få oversettelsen som tegnspråk på mobiltelefonen.

EU støtter prosjektet med 6 millioner Euro. Kilde: <http://www.itavisen.no/art/1296632.html>

Det er flere lignende utviklingsprosjekter i gang. En hanske, AcceleGlove, kan oversette fra tegnspråk til tale. Forskerne ved George Washington University håper å ha en kommersiell versjon klar i 2004. Hansken er utstyrt med mengder av sensorer som sporer brukerens arm- og fingerbevegelser. Denne informasjonen gjøres så om til lesbare data som en datamaskin deretter

konverterer til tale over høyttalere eller tekst på en dataskjerm.

AcceleGlove er foreløpig under utvikling, men kjenner allerede igjen over 200 unike ord og fraser i amerikansk tegnspråk, såvel som alle bokstavene i alfabetet. Men hansken fungerer riktignok foreløpig bare for enhåndstegn. Svært mange tegn krever to hender, og forskerne håper å ha en tohåndsversjon produksjonsklar i 2005. For en nærmere presentasjon av teknologien, se www.seas.gwu.edu. Kilde: <http://www.itavisen.no/art/1301638.html>

Et nettsted som viser videre til forskjellige teknologiske muligheter er <http://deafness.about.com/cs/instantandmobile/a/wireless.htm>. Det viser at det foregår en rekke utviklingsarbeider rundt omkring i verden. Noen prosjekter vil antageligvis bli realisert som kommersielle produkter som vil gjøre døves kommunikasjon med omverdenen enklere etter hvert.

COCHLEAIMPLANTAT

9.1 Bakgrunn

Cochleaimplantat (CI) er et hjelpemiddel som tilbys ved døvhet, eller når hørselsresten er så liten at personen ikke har nytte av vanlig høreapparat. Det gir den opererte mulighet til å oppfatte lyd. CI tilbys både til døvblitte barn og voksne og til døvfødte barn. Nå opereres stadig yngre barn, Rikshospitalet sier operasjon bør skje på døvfødte barn mellom 2 og 5 år. Det yngste barnet som er operert i Norge var 1,5 år, mens man i Danmark har operert barn helt ned til et halvt år. De fleste døve barn i Norge blir nå operert, men kapasiteten er begrenset til 50 operasjoner pr. år, det tilsvarer ca. 80 % av behovet. Det betyr at alle barn som kunne vært operert, ikke blir det.

Det regnes med best resultater når barna er små når de blir operert, samtidig som CI-teknologien også er under bedring. Målet for CI er å gi døve barn mulighet til å oppfatte lyd.

Rikshospitalet i Oslo har landsfunksjon for cochleaimplantat-behandling av barn. Det betyr at bare Rikshospitalet

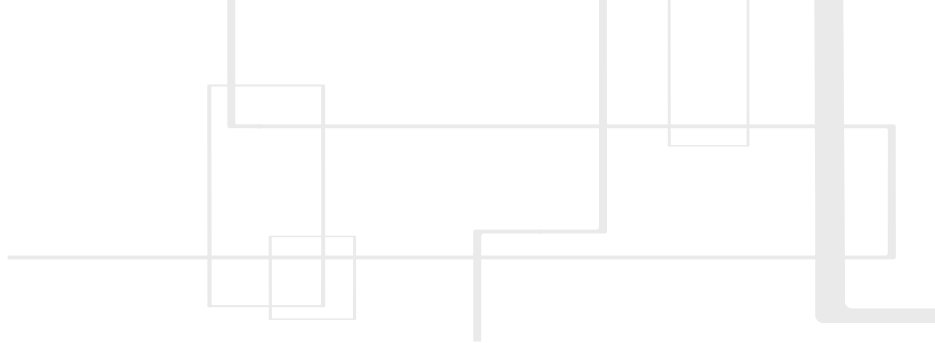
kan behandle barn med cochleaimplantat. Foruten det kirurgiske inngrepet omfatter behandlingen også ansvar for informasjon til foreldre, utredning og pedagogisk oppfølging etter inngrepet.

Når det gjelder cochleaimplantat-behandling av voksne døvblitte, har Rikshospitalet og Haukeland sykehus i Bergen såkalt flerregional funksjon. Foruten inngrepet omfatter funksjonen også ansvar for pedagogisk oppfølging etter inngrepet. Voksne kan bli operert enten i Oslo eller i Bergen.

9.2 Hvordan fungerer et cochleaimplantat

Cochleaimplantat (CI) består av en utvendig og en innvendig del. Mikrofonen ved øret fanger opp lyden og sender den til taleprosessen. Dette er en slags datamaskin som omformer lyden til elektromagnetiske signaler. Disse ledes til en sender bak øret og overføres herfra som radiobølger gjennom huden til mottakeren, selve cochleaimplantatet som er operert inn i tinningsbenet. Elek-

trodene formidler elektriske signaler til hørselsnerven og herfra overføres de til hjernen, der de kommer til bevissthet som lyd. De innerste elektrodene i cochlea fremkaller mørk lyd (bass), mens de ytterste elektrodene fremkaller lyse toner (diskant).

Det er vanlig å si at CI-opererte blir tunghørte. I hvilken grad de både kan omfatte lyder i omgivelsene, lære seg å snakke med god artikkelasjon og høre godt i forskjellige situasjoner, varierer fra barn til barn. Erfaringer viser at det gjerne tar 3-5 år å utvikle en funksjonell hørsel med CI. For små barn går dette parallelt med språkutviklingen for øvrig. Etter operasjonen vil det ta tid før døvfødte barn kan utnytte de lydinntrykkene som de får, de har ikke lydminner å forholde seg til og må lære hva lyd er og knytte mening til lyden. Døve barn som mister hørselen i løpet av de første årene, har lydminner, og eventuelt noe tale å bygge på, når de skal forholde seg til det lydbildet som cochleaimplantat kan gi. Denne forskjellen

kan gi utslag i hvor fort barnet venner seg til det nye lydbildet og utnytter dette. Erfaringer viser at de som har hørt tidligere, kan ha en raskere progresjon enn de som ikke har opplevd hva lyd er.

Rikshospitalet vektlegger sterkt høre- og taletrening etter operasjonen. De sier på sine nettsider se http://avd.rikshospitalet.no/oere_nese_hals/folder_barn.html at «utvikling av taleoppfattelse og muligheten til selv å kunne gjøre seg forstått via talespråket er det primære målet ved en cochleaimplantasjon. I hvilken grad den enkelte får nytte av implantatet og utvikler taleforståelse og taleproduksjon er forskjellig fra barn til barn og avhengig av flere faktorer.

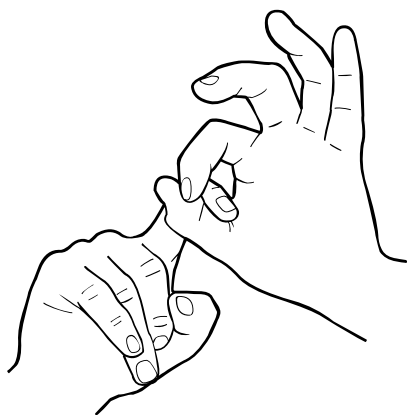
Barnet bør stimuleres med lyd så mye som mulig. Foreldres daglige innsats er betydningsfull, og det er vesentlig og avgjørende for resultatet at det blir brukt stemme i den daglige kommunikasjon med barnet. Flere korte lek- og lystbetonte treningsøker hver

dag er nødvendig. Målsettingen er først å vekke barnets interesse for lyd og gjøre barnet bevisst på hva lyd er. Neste skritt er å få barnet til å oppdage at lyder kan være forskjellige. Videre arbeides det med å gjenkjenne ulike lyder. I siste fase arbeides det med at barnet skal oppnå taleforståelse via lydstimulering. Barnet bør i alle stadier motiveres til å bruke egen stemme.

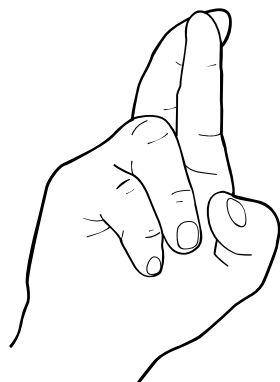
For de fleste førspråklig døve barn øker nytteverdien av et cochleaimplantat med brukstiden. Ansvar for den spesialpedagogiske oppfølging og trening ligger hos barnets barnehage/skole og må skje etter barnets forutsetninger og vilkår.»

9.3 Faglig strid

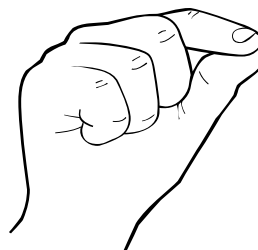
Norges Døveforbund er av den oppfatning at også CI-opererte barn må få tegnspråkopplæring i og med at barna fortsatt vil ha varierende grad av tunghørhet. Det er en fordel å kunne et språk som ikke er avhengig av perfekt hørsel, slik talespråk er. På dette punk-

Q

R

S

T

tet er de uenige med dem som sier at barn med CI må få ren oral opplæring. NDF mener at de da går glipp av betydelige muligheter for sosial deltakelse, kognitiv og begrepsmessig utvikling. Tegnspråk vil gi dem muligheter for valg. Dette er en stor faglig diskusjon som det ikke skal tas stilling til her, men det skaper en situasjon hvor foreldre kan få motstridende råd. Det er interessant hvordan de håndterer dette og hva barn og unge med CI selv gir uttrykk for.

Strand (2003) har gjort en studie som bygger på kvalitative intervjuer med foreldre til CI-opererte barn. Hun beskriver bl.a. hvordan foreldre har distansert seg fra de polariserte posisjonene mellom profesjoner og mellom profesjoner og «døveverden» (Strand 2003: 76). Under overskriften «Fagverden i utakt med sine brukere?» oppsummerer hun slik:

«Profesjonsmotsetninger blir lett en «kamp om retten til å definere» med fokus på funksjonshemming, diagnose,

behandling og opplæring eller på sårbarhet; behovet for omsorg og beskyttelse. Uansett standpunkt så kan en lett oppfatte foreldrene og barnet som passive mottakere av vedtatte sannheter og gode råd. Det er verd å merke seg foreldrenes måte å beskrive sine barn på, med vekt på selvstendighet og styrke og betydningen av barnets egne ressurser. På samme måten legger de vekt på familien som den primære og enhetlige oppvekstarena. De formidler ikke en hjelpetrengende holdning, men markerer en posisjon bygget på krav til rett informasjon og adekvate tiltak til rett tid. Denne måten (fra pasient til bruker til borger) å formidle synspunkter, viser at foreldrene har etablert et alternativ til de rådende diskurser innen fagfeltet. Foreldrene lever ikke ut teorier, ideologiske posisjoner, eller politiske standpunkter, men sin egen hverdag.»

Hun fremstiller posisjonene på denne måten:

*Fagverden
Det offentlige*

Teori og forskning
Polarisering

Vitenskapelig orden

Generalisering
Objektifisering;
idealbarnet

Profesjonalisering
av barndommen/
proletarisering av
foreldrene

Fra et lingvistisk synspunkt sier Vonen (2003) at dette er en ny metodestridd, men at den «likevel har skiftet noe karakter etter tegnspråkforskningens gjennombrudd. Der striden før sto for og imot tegn, altså en strid om modaliteter, står den – iallfall i Norge – nå først

*Foreldre
Det private*

Praksis
Syntetisering

Menneskelig
«uorden» og
variasjon

Individualitet
Subjekt;
vårt barn

Alternativ
diskurs

og fremst for og imot tegnspråk, det vil si for og imot tospråklig opplæring. Og etter CI-teknologiens gjennombrudd: Der striden før stod om tilbudet til audiologisk døve barn, står den nå om tilbudet til barn som i mange situasjoner fungerer som tunghørte.»

Han sier videre at den nye oralismen nærmest fremstiller situasjonen slik at CI om noen få år vil gjøre tegnspråk unødvendig. Han roper et varsko:

«Det er fare for at vi er i ferd med å gå inn i en periode med ny marginalisering og undertrykkelse av tegnspråk. Presset for mest mulig talespråklig opplæring av barn med CI kan føre til at andre sider ved opplæringen må lide. Utviklingen er ikke gitt på forhånd, og teoretisk kan det godt være riktig at den tekniske utviklingen vil gjøre at færre barn får behov for tegnspråk og tospråklig opplæring. Men dette er en utvikling som bør være et resultat av det lille barnets egne naturlige preferanser i situasjoner der det foreligger et reelt språkvalg, og ikke et resultat av opplæringsinstitusjoners ønsker om å «ligge i forkant» av utviklingen.»

I rapporten *Barn og unge med Cochlea-Implantat. Hvordan opplever de sin kommunikasjonsituasjon* har Christopher- sen (2001: 84) intervjuet barn og unge. Informantene i hennes undersøkelse «ga uttrykk for at de så på det å kunne bruke to språk, eller en blandingsform, som en fordel. Talespråket ga lettere innpass blant hørende. Tegnspråkkompetanse ga mulighet for innpass og mer ubesværet kommunikasjon med andre hørselshemmede. Det å kunne være sammen med andre hørselshemmede ble spesielt vektlagt av dem som ikke møtte andre hørselshemmede ofte.»

I rapporten viser hun også til andre forskningsresultat, bl.a. at «I følge Nelfelt (1998) er tidlig simultan tospråklig- het, dvs både tegnspråk og talespråk som samtidige førstespråk, riktig for tunghørte barn» (s. 85).

Valgmulighetene understrekes som viktig for CI-opererte slik at de kan inngå både i hørende (som oftest som tunghørte) og døve miljøer. «Forutsetningen for en slik språklig valg- og kombinasjonsmulighet er at barn med CI får anledning til å lære både talespråk og

tegnspråk og/eller TSS» (Christopher- sen 2001: 86).

For at disse valgmulighetene skal være reelle, må barn med tegnspråk som både førstespråk og andrespråk få muligheter til opplæring i tegnspråk. Dette må ivaretas gjennom lover og regelverk, og ikke gjøres til gjenstand for skiftende politikk fra et år til et annet.

9.4 Cochleaimplantat – konsekvenser for tegnspråk

Uansett hvor vellykket CI i fremtiden måtte bli for dem som er eller vil bli operert, vil det være nålevende døve, både barn og voksne, som vil benytte tegnspråk i sin kommunikasjon i hele sin levetid. Dessuten vil neppe alle døve bli operert eller klare å nyttiggjøre seg det. CI er et stort område for både medisinsk og pedagogisk utvikling, men i denne sammenheng finner vi det tilstrekkelig å ha vist til noen motstridende synspunkter. Det vil fortsatt finnes døve som vil kommunisere på norsk tegnspråk. Det betyr at tegnspråk fortsatt vil være aktuelt i lang tid fremover.

TOLKETJENESTE

10.1 Organisering

Siden 1994 er tolketjenesten en del av hjelpemiddelsentralenes tjenester. Med hjemmel i Lov om folketrygd finansieres tjenesten av Rikstrygdeverket. Tolkene er enten fast ansatt ved hjelpemiddelsentralene eller de jobber som freelancetolker. Tolketjenesten dekkes delvis over Folketrygden og delvis over stønadsbudsjettet. De fast ansatte tolkene utfører stort sett tolkeoppdrag på dagtid, over hjelpemiddelsentralenes driftsbudsjett, mens freelancetolkene tar oppdrag både i vanlig arbeidstid og på fritiden og dekkes over Folketrygdens stønadsbudsjett. Antall tolker rundt omkring i landet er varierende, og det kan gjøre det vanskelig for hjelpemiddelsentralene å dekke etterspørselen.

Det er ca. 500 tolker i Norge i dag. I 2002 var det til sammen ca. 140 faste tolkestillinger ved hjelpemiddelsentralene, inkludert 47 stillinger som ble benyttet til tolking ved universiteter og høyskoler (Helsedepartementet 2002: 25). I 1999 hadde hjelpemiddelsentralene kontakt

med 223 freelancetolker (Grut 2001: 14). Før tolketjenesten ble overført til hjelpemiddelsentralene i 1994, ble det foretatt en beregning av behovet for tolker, men opptrappingen av tolker har ikke fulgt beregningene i denne planen. I følge Hjelpemiddelsentralen i Oslo øker behovet etterhvert som tilbudet øker. Det kan støtte opp under en antagelse om at det så langt har vært et skjult behov, men at brukerne i liten grad krever tjenesten før den er tilgjengelig. Fortsatt oppleves tilgangen på tolker som begrenset, ifølge Norges Døveforbund, særlig gjelder dette muligheten til å få tolk til aktiviteter på ettermiddager og i helger. Det kan også være tilfelle ved sykehusopphold.

Tolketjenesten ble evaluert av Grut (2001). Her beskrives en viktig hindring for døves mulighet til å bruke tolk som nå er opphevet. Det var tidligere et tak per kvartal/år for hvor mange tolketimer som kunne benyttes i dagligliv og arbeid. I 2002 ble taket til tolking av «dagliglivets gjøremål» opphevet, og

ved behandlingen av revidert nasjonalbudsjett i 2003, ble taket til tolking i arbeidslivet opphevet. Dermed er det i prinsippet fri bruk av tolk for døve i dag.

Med denne endringen er det nå ingen lovmessige begrensninger for bruk av tolk, men regelverket tolkes forskjellig av de forskjellige hjelpemiddelsentralene. Det er ingen øvre grense for antall tolketimer for å gjennomføre høyere utdanning.

I Helsedepartementets handlingsplan (2002: 26) sies det at det ikke er tilgjengelig nok godkjente tolker til å dekke behovet. Dette begrunnes både med at økt samfunnsdeltakelse har ført til økt behov for tolk, også for to-tolk-system, og at utdannede tolker finner annet arbeid. De siste årene har heller ikke alle studieplassene på tolkeutdanningen vært utnyttet fullt ut.

10.2 Lov om folketrygd

Døve er avhengige av tolk i mange sammenhenger for å kunne kommunisere med hørende. Rettighet til tolk er hjemlet i Lov om folketrygd § 10-7 bokstav f og g. Det er gitt både forskrifter og rundskriv til loven.

Forskrift om stønad til tolkehjelp for hørselshemmede omfatter medlemmer som er hørselshemmede og som fyller vilkårene i folketrygdloven §§ 10-5 og/eller 10-6. Forskriften er sist revidert på bakgrunn av at begrensningene for antall timer til tolk i arbeidsliv og dagligliv nå er opphevet (Dagligliv i 2002 og arbeidsliv 1.07.03).

En hørselshemmet er en person som er døv eller har så sterkt nedsatt hørsel at vedkommende ikke er i stand til å føre en samtale ved hjelp av et egnet hjelpemiddel.

Utgifter til tolkehjelp, herunder skrive-tolkning, kan dekkes for at den hørselshemmede skal kunne

- a) Fungere i dagliglivet
- b) Fungere i høvelig arbeid
- c) Gjennomføre opplæring for å bedre funksjonsevnen i dagliglivet. Utgifter til tolkehjelp dekkes ikke ved deltagelse i tilpassingskurs for hørselshemmede
- d) Gjennom utdanning, opplæring eller arbeidstrening med sikte på å skaffe seg eller beholde høvelig arbeid. Utgifter dekkes i den utstrekning de er nødvendige.

I tillegg gis det rett til tolkehjelp i forbindelse med medisinsk behandling.

Hjelpemiddelsentralene tilbyr utlån av skrive-tolkutstyr til freelancetolker og organisasjoner. Skrive-tolkning skjer simultant og meget hurtig. Tilbudet av skrive-tolker og skrive-tolkning oppleves å være svært mangelfullt. Stønad gis bare for oppdrag utført av tolker som er godkjent av det departement som til enhver tid har ansvaret for utdanning og godkjenning, eller av den som har fått myndighet til det av vedkommende departement.

Tolkeoppdrag som faller utenom det Folketrygden dekker, er der hvor det er forutsatt at andre offentlige instanser skal skaffe tolk. Slike instanser er skoler, sykehus, politi og rettsvesen. Når det gjelder undervisning, har kommunen ansvar for tolk for barn i grunnskolen, og fylkeskommunen for tolk i den videregående opplæring. Dette er lovpålagt. For andre tjenester er det ikke noe lov-pålegg for andre offentlige instanser som gir døve rett til tolk i bestemte situasjoner. Også slike oppdrag formidles

av hjelpemiddelsentralene. Situasjoner hvor det er behov for tolk kan være hørselshemmede foreldre som vil engasjere seg i foreldreutvalg ved skole eller barnehage. Det kan også oppstå problemer i forbindelse med opphold på sykehus eller andre institusjoner. Det skjer fremdeles at det er uklart hvem som skal betale hva. Med et begrenset budsjett ønsker ofte hjelpemiddelsentralene at tolking skal betales av den offentlige etat som bestiller. Hvilke regler som gjelder er uklare på dette punkt.

10.3 Profesjonalisering av tolketjenesten

Utviklingen av tolketjenesten henger nært sammen med at norsk tegnspråk siden 1970 i økende grad er blitt tatt i bruk som et kommunikasjonsmiddel også mellom døve og hørende, og ikke bare i innbyrdes kommunikasjon mellom døve. De fleste tolkene behersker både tegnspråktolkning, skrive-tolkning og døvblindetolkning.

Et utdanningstilbud for å bli tegnspråktolk ble først etablert høsten 1977 i form av et fem-ukers grunnkurs for døvetolker. Høsten 1978 fikk Norge sine første 14 offentlig godkjente døvetolker. I 1995 startet et toårig studium ved Universitetet i Oslo og Høgskolen i Sør-Trøndelag. Høsten 2004 starter en tilsvarende utdanning ved Høgskolen i Bergen. Ved at tolkeutdanningen ble knyttet til høgskole- og universitetssystemet, gjennomgår faget en profesjonsutvikling.

Tolkestudiet ved Universitetet i Oslo inngår nå som de to siste årene av en treårig bachelorutdanning i tegnspråk og tolking. Studenter kan søke seg inn på studiet uten å kunne tegnspråk

fra før, men det er satt karakterkrav fra praktisk eksamen for å komme inn på de to siste årene. Studiene består både i utvikling av praktiske ferdigheter i tegnspråk og teori om språk og kommunikasjon samt profesjonsetikk. Ved HiST og UiO er det også tilbud om deltidsstudier for at tidligere midlertidig godkjente tolker skal få offentlig godkjenning. Dette er et overgangstilbud til tolker som fikk sin utdanning før den ble utbygd.

Høgskolen i Sør-Trøndelag og (fra 2004) Høgskolen i Bergen gir bachelorgrad til kandidater med årsstudium i tegnspråk i tillegg til det 2-årige kandidatstudiet i tolking.

Grut (2001) påpeker et behov for etter- og videreutdanning for tolkene. Tolkene møter mange utfordringer i sin yrkesrolle, både personlige ved at de skal tolke i mange forskjellige livssituasjoner – en balansegang mellom nærhet og avstand – og faglige ved at de bl.a. skal være tolker i en utdannings situasjon. Det skaper behov for videreutdanning og spesialisering, samtidig som mange

må kunne dekke hele spekteret av tjenester, fordi det ikke er mange tolker å dele arbeidet på.

Spørsmålet om den profesjonelle rollen går også på synet på tolken – er tolken et språklig teknisk hjelpemiddel som skal avgrense seg til å tolke det som blir sagt – eller stiller tolkens profesjonelle rolle også krav til en profesjonell involvering i en sosial kontekst (Grut 2001: 24).

10.4 Erfaringer med bruk av tolk

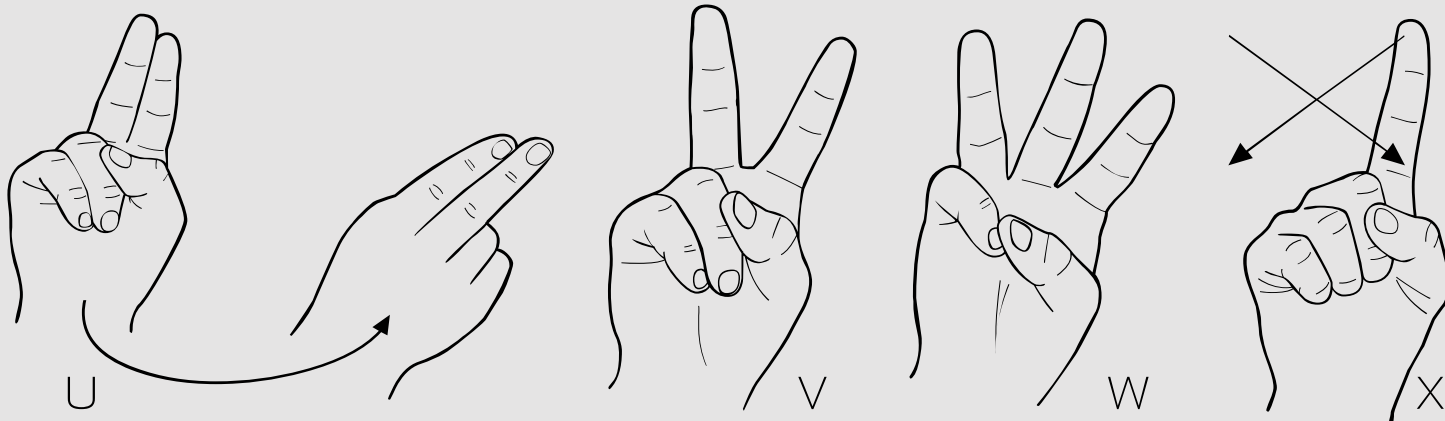
Grut (2001) gjennomførte en undersøkelse blant brukere av tolketjenesten som basis for sin evaluering. Det uttrykkes tilfredshet med tolketjenesten slik denne har utviklet seg det siste ti-året. Dette går både på de tegnspråklige kvalifikasjonene og at tolken opptrer på en måte som brukeren føler seg vel med.

Norges Døveforbund sier at tjenesten er blitt bedre. Men et område som døve stadig opplever store frustrasjoner med, er tolking fra norsk tegnspråk til norsk, såkalt stemmetolking. Døves inn-

trykk er at de færreste behersker dette fullkomment. Dermed frykter de at døve ofte ikke får formidlet sitt budskap på en slik måte at det oppleves i samsvar med det døve sier på tegnspråk. Å bruke tolk er en egen måte å kommunisere på. Grut (2001:37) påpeker at hørselshemmede i dag i større grad lærer å være aktive tolkebrukere enn tidligere.

«Gjennom intervjuene med både brukerne og tolkene kom det fram forventninger om at framtidens tolkebruk vil bli større enn i dag, fordi framtidens brukergrupper vil ha andre forventninger til deltagelse i samfunns livet, og de vil stille større krav til assistanse og tilrettelegging enn tidligere. Dette betyr at man kan forvente en endring i etterspørselen etter tolk – ikke bare fordi tilbudet bygges opp, men fordi de unge brukerne i dag har andre forventninger til hva de skal kunne gjøre og hva framtida skal bringe for dem.»

En utfordring i årene fremover er hvordan en skal sikre kvaliteten på tolking i spesielt krevende situasjoner

(høgskole, universitet, rettsaker, møter med det offentlige etc.). Behovet for tilleggsutdanning og spesialisering av tolker er til stede. Dagens system med tre års utdanning, hvorav ett for å lære tegnspråk, er ikke tilstrekkelig i lengden.

En annen usikkerhetsfaktor er cochleaimplantat og hvordan dette vil påvirke etterspørselen og behovet for tolketjenester i årene fremover.

Hørselshemmede elever og studenter har lovfestet rett til tilrettelagt undervisning, og dermed til tolk dersom det er behov. Hørselshemmede studenter opplever fremdeles at det kan være vanskelig å få tolk i undervisningen. Studentene har den oppfatning at tolker vegrer seg mot å tolke på universitetsnivå fordi de tror det er vanskelig. Noen brukere forteller at det kan være vanskelig å skaffe tolk til undervisning i fag som går for å være vanskelige, for eksempel realfag (Grut 2001).

Norges Døveforbund sier at det er vanskelig mange steder å få tolk på

ettermiddagstid. I Oslo oppleves det fortsatt som vanskelig å få tolk på ettermiddagstid og i helgene. En annen organisering for bruk og fordeling av oppdrag mellom faste tolker og freelance-tolker kunne muligens bidra til bedre dekning. Det har tidligere ikke vært noen tilbud om tolketjeneste ved akut-tjeneste ved sykehusinnleggelser og lignende. Oslo legevakt har nå etablert mulighet for tolk ved at de har opprettet kontakt med flere freelancetolker. Tjeningen dekkes over fylkestyrgdekontoret.

Erfaringsmessig tolkes lovverket forskjellig, hva som er dagliglivets gjøremål kan bli gjenstand for forskjellige tolkninger.

Talking for fremmedspråklige hørselshemmede

I følge Helsedepartementets handlingsplan (2002: 33) vil det bli nedsatt en tverretattlig arbeidsgruppe som vil se på problemene fremmedspråklige møter når det gjelder vanskeligheten med å

kommunisere via norsk tolk. Arbeidsgruppen skal kartlegge eventuell kompetanse på dette området, eventuelle behov for opplæringstiltak og lage forslag til rutiner for håndtering av dette problemområdet til beste for brukeren.

TEGNSPRÅK SOM MINORITETSSPRÅK

I dette kapitlet vil det bli belyst om døve kan betraktes som en nasjonal minoritet som følgelig har minoritetsspråklige rettigheter. Drøftingen vil skje med bakgrunn i de vedtak som foreligger på europeisk, nordisk og norsk nivå om nasjonale minoriteter og offisielle språk. Norge har to offisielle språk; norsk (med to offisielle målformer – bokmål og nynorsk) og samisk.

11.1 Minoritetsrettigheter

I FN-konvensjonen av 1966 om sivile og politiske rettigheter er det slått fast at personer som tilhører en etnisk, religiøs eller språklig minoritet, ikke skal bli nektet retten til, sammen med andre medlemmer i sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, vedkjenne seg og utøve sin egen religion eller bruke sitt eget språk (artikkel 27). Gjennom menneskerettighetsloven fra 1999 er denne bestemmelsen nå en del av det norske lovverket.

Minoritetsbegrepet viser til at gruppen må være i mindretall i forhold til majoritetsbefolkningen, og viser til en

gruppe mennesker med etniske, språklige, kulturelle og/eller religiøse særtrekk som gjør at de i vesentlig grad er ulike resten av befolkningen i den staten der de er bosatt. Spørsmålet er om døve anerkjennes som en språklig og kulturell minoritetsgruppe.

Norge har ratifisert Rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter (1999) og Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk (1993). Gjennom dette har staten tatt på seg et spesielt ansvar for å støtte tiltak med sikte på å ta vare på, styrke og videreutvikle kulturene til de nasjonale minoritetene og deres språk.

Regjeringen la frem St.meld. nr. 15 (2000-2001) *Dei nasjonale minoritetane i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar* 8. desember 2000 som en oppfølging av at Norge i 1999 ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter.

I tillegg til de grupper som St.meld. 15 (2000-2001) omhandler, er samene

anerkjent som urfolk. Samisk er et offisielt språk i Norge. I St. meld. nr. 15 (2000-2001: 16) sies det at «Regjeringa vil arbeide for eit samfunn som fremmar dei føresetnadene som er nødvendige for at personar som tilhøyrer minoritetar, skal kunne uttrykkje, halde opp og vidareutvikle sin identitet, både innanfor si eiga gruppe og i møte med resten av samfunnet.»

Døve er ikke definert som en nasjonal minoritet i meldingen. I den samme Stortingsmeldingen sies det at «Sjølvsagt om omgrepet «nasjonal minoritet» ikkje er klart avgrensa, er det semje om at minoritetsgrupper som har ei langvarig historie i det landet dei bur i, er å rekne som nasjonale minoritetar.» (s. 15). Der som døve anerkjennes som en nasjonal minoritet og norsk tegnspråk som deres førstespråk, vil de måtte innrømmes noen rettigheter som så langt ikke er sikret. Vurdering av om døve kan betraktes som en nasjonal minoritet, er et omfattende spørsmål som ikke kan gis noen fullstendig vurdering her, men det vil bli pekt på noen trekk og vedtak som støtter opp under en slik vurdering.

11.2 Europarådet

De to konvensjonene som er viktigst på det minoritetspolitiske området, er Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter og Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk.

Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter inneholder i hovedsak programbestemmelser som fastsetter mål som statene forplikter seg til å arbeide for å nå. Prinsippene om formell og reell likestilling mellom nasjonale minoriteter og majo-

ritetsbefolkningen står sentralt, og partene forplikter seg til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne opprettholde og videreutvikle sin egenart. Rammekonvensjonen slår fast at personer selv må avgjøre om de tilhører en nasjonal minoritet, og om de vil påberope seg rettighetene i konvensjonen.

Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk pålegger statene å iverksette særskilte tiltak for å beskytte og styrke minoritetsspråk. Norge har ratifisert pakten for språkene samisk, kvensk/finsk, romanes og romani. Språkpakten pålegger myndighetene å handle aktivt for å sikre vern om minoritetsspråkene. Man skal legge forholdene til rette for undervisning i og læring av minoritetsspråk. Det finnes også en bestemmelse om ikke å diskriminere på grunnlag av språk.

Europarådet om «Beskyttelse av tegnspråk»

Europarådets parlament vedtok 1.04.03 Recommendation 1598 om *Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe*. Samtidig ble Recommendation 1492 (2001) tilbakekalt og spesielt §12.xiii angående tegnspråk. Recommendation 1598 inneholder disse hovedpunktene

1. Parlamentet uttrykker at rettighetene til tegnspråkbrukere skulle bli inkludert i lovs form, eller som et tillegg til The European Charter for Regional or Minority Languages.
2. Parlamentet anerkjenner tegnspråkene som et uttrykk for Europas kulturelle rikdom. De er del av den europeiske språklige og kulturelle arv.
3. Parlamentet anerkjenner tegnspråkene

som et naturlig og fullstendig kommunikasjonsmiddel for døve.

4. Parlamentets syn er at offisiell anerkjennelse av disse språkene vil hjelpe døve å bli integrert i samfunnet og få tilgang til rettigheter, utdanning og arbeidsliv.
5. Parlamentet anerkjenner betydningen av en detaljert studie av behov/krav som bør komme i forkant av utforming av en policy for tegnspråk. Det understreker behovet for å involvere brukere av tegnspråk i denne prosessen.
6. Parlamentet observerer at flere medlemsstater har etablert ordninger som støtter opp under tegnspråk. Selv om alle erfarer mangel på tegnspråktolker, viser dette behov og hvilke positive og inkluderende sosiale fordeler slike ordninger innebærer.
7. Parlamentets syn er at offisiell anerkjennelse av tegnspråkene vil lette øvelse, rekruttering og holde på flere tolker.
8. Ut fra de nevnte grunnene, og med erkjennelse av at bare handling på europeisk nivå vil føre til en løsning på dette problemet, anbefaler Parlamentet at Ministerrådet anviser et eget lovinstrument om rettighetene til tegnspråkbrukerne og følgende:
  - Instruerer de relevante delene i Europarådet å gjennomføre en forberedende studie med konsultasjon av nasjonale eksperter og representanter innenfor døves organisasjoner for å presisere viktige spørsmål med hensyn til beskyttelse av bruk av tegnspråk.
  - Definere klare målsettinger, med tidsfrister, og ressurser og metoder som bør anvendes, basert på en fullstendig studie av behov med deltakelse fra

organisasjoner som representerer disse språkene.

- Vurdere utforming av en tilleggsprotokoll til den europeiske konvensjonen for regions- og minoritetsspråk som inkluderer tegnspråk i konvensjonen, blant ikke-territorielle minoritetsspråk.
9. Parlamentet anbefaler også at Ministerrådet oppmuntrer medlemsstater til
- Å gi tegnspråk som brukes i deres territorium formell anerkjennelse.
  - Å gi tegnspråktolker og tegnspråklærere opplæring.
  - Å gi utdanning i tegnspråk til døve.
  - Å gi lærere, som forberedelse til å arbeide med døve og hørselshemmede barn, opplæring i tegnspråk.
  - Å sende kringkastingsprogrammer på tegnspråk og gjøre det til en generell regel å tolke taleprogrammer med tegnspråk.
  - Å informere døve og hørselshemmede om bruk av tegnspråk.
  - Å tilrettelegge nye teknologier og gjøre dem tilgjengelig for døve.
  - Å inkludere tegnspråk som en gyldig akademisk kvalifikasjon i vanlig videregående opplæring med lik status som andre opplæringspråk.
  - Å innrømme døve retten til fritt å velge mellom muntlige og tospråklige skolesystem (tegnspråk og skrevet språk).
  - Å subsidiere publisering av instruktiv litteratur i tegnspråk. (Overs. GB)

Resolusjon om regionale og mindre brukte språk

Som en oppfølging av det Europeiske Språkåret i 2001, forberedte EU-kommisjonen en handlingsplan for bedre beskyttelse av minoritetsspråkene i

Europa. Etter Europaparlamentets inn-
gripen blir også tegnspråkene regnet
blant disse.

Europaparlamentet har endret Kom-
misjonens lovforslag, som skal danne
grunnlag for et flerårig handlingsprogram
for språklig mangfold og språkundervisning i Europa, etter påvirkning fra
det Europeiske Døveforbundet (EUD).
Dette betyr at tegnspråk vil nyte godt
av den samme økonomiske støtten fra
EU som andre minoritetsspråk i Europa.
Støtten går til prosjekter og tiltak som
skal beskytte språkenes videreutvikling
og status i forhold til andre språk.

I september 2003 behandlet Euro-
paparlamentet en rapport om *Regional
and Lesser Used Languages*. I relasjon til
Europaparlamentets nye program er det
i Recommendation 2 tatt inn et tillegg
som inkluderer tegnspråk. Det dreier seg
om et program for språklig mangfold
som skal inkludere regionale-, minori-
tets- og tegnspråk og språkopplæring.
Programmet skal gjennom finansiering
fremme prosjekter for å skape aksept for
flerspråklighet gjennom utveksling av
erfaringer mellom flerspråklige kommu-
ner og regioner, og belyse fordelene av
nettverksarbeid innen språkopplæring
på dette området. Europaparlamentet
mener at en global tilnærming til disse
områdene og en bevaring av vår språk-
lige og kulturelle arv, inklusive Europas
regionale og minoritetsspråk, krever
bestemte tiltak (European Parliament
2003). [http://www3.europarl.eu.int/
omk/omnsapir.so/pv2?PRG=QUERY&
APP=PV2&LANGUE=EN&TYPEF=
A5&YEAR=03&NUMERO=0271&FILE
=BIBLIO&PLAGE=1](http://www3.europarl.eu.int/omk/omnsapir.so/pv2?PRG=QUERY&APP=PV2&LANGUE=EN&TYPEF=A5&YEAR=03&NUMERO=0271&FILE=BIBLIO&PLAGE=1)

11.3 Status for tegnspråk i noen europeiske land

I rapporten *Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe* utarbeidet av Malcolm Bruce for The Committee on Legal Affairs and Human Rights, gis det en oversikt over tegnspråkenes status i noen europeiske land. Her vises det til at det er registrert 114 tegnspråk i bruk over hele verden, av disse er 44 europeiske. Det finnes ingen statistikk som viser hvor mange som bruker tegnspråk, men Bruce resonnerer seg frem til ca 1,6 mill i Europa. Han viser også til to vedtak (resolutions) i Europaparlamentet i 1988 og 1998 som understreket tegnspråkenes klare identitet, men til tross for dette eksisterer det ingen EU policy om tegnspråk.

Finland og Sverige

I Finland er tegnspråkets status nedfelt i Grunnloven (11.6.1999, 731/1999) seksjon 17 om Retten til eget språk og kultur. Finsk og svensk er de nasjonale språkene i Finland. På svensk sier loven på dette punktet:

«Finlands nationalspråk är finska och svenska. Vars och ens rätt är att hos domstol och andra myndigheter i egen sak använda sitt eget språk, antingen finska eller svenska, samt att få expeditioner på detta språk skall tryggas genom lag. Det allmänna skall tillgodose landets finskspråkiga befolknings kulturella och samhällseliga behov enligt lika grunder. Samerna så som urfolk samt romerna och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om samernas rätt att använda samiska hos myndigheterna utfärdas genom lag. Rättigheterna för dem som använder *teckenspråk* samt dem

som på grund av handikapp behøver tolknings- og oversættningshjælp skall tryggas genom lag.» (utheving G.B.)

Finland og Uganda var de første land som anerkjente tegnspråk på et konstitusjonelt nivå. Bruce sier i sitt notat at loven i Finland som skulle følge opp grunnlovsbestemmelsen, ikke er vedtatt.

Bruce omtaler spesielt Finland og Sverige fordi han anser disse landene for å være de som har den beste behandling av tegnspråk og den fremste forskning på tegnspråk. «In Sweden and Finland it is deemed that deaf people are an important minority whose rights should be protected and quality of life improved, even if a cost is involved.»

Mer om Sverige

Riksdagen anerkjente tegnspråk som døves eget språk i Sverige i 1981, som det første land i verden. I forbindelse med ratifiseringen av konvensjonen om minoritetsspråk i 2000 var det en diskusjon om tegnspråk skulle inkluderes i konvensjonen. Dette ble imidlertid avvist med at tegnspråk ikke kunne anses å være innenfor rammen for hensikten med konvensjonen. Men konstitusjonsutskottet sa i sin betenkning at det «behøvs i detta syfte en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom dövas och hörselskadades tillgång til samhällets utbud av kultur och litteratur» (Konstitusjonsutskottets betänkande). I Sverige er det en diskusjon om tegnspråk skal anerkjennes som minoritetsspråk utover det at det betraktes å være anerkjent som språk. Sveriges Døvas Riksforbund mener at døvesamfunnet skal betraktes som en språklig minoritet med en

egen kultur, og det sier i en uttalelse til Statens offentlige utredninger (SOU 2002: 27) «Mål i mun» at det ikke finnes noen beslutning om hvilken legal stilling tegnspråket anses å ha i Sverige. Etter en høringsrunde skal regjeringens forslag til SOU 2002: 27 legges frem for Riksdagen våren 2004.

Status i noen andre land

Portugal har anerkjent tegnspråk som offisielt språk. Loven har også bestemmelser for tolketjenesten.

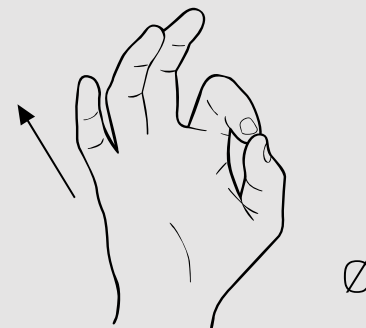
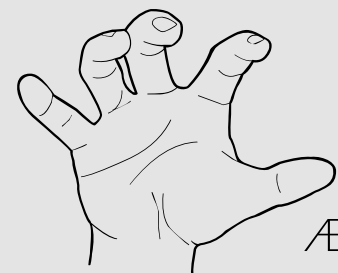
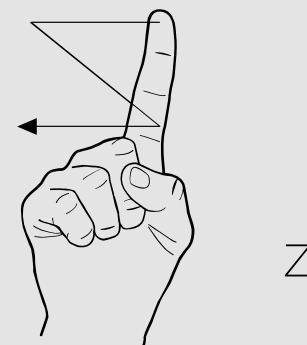
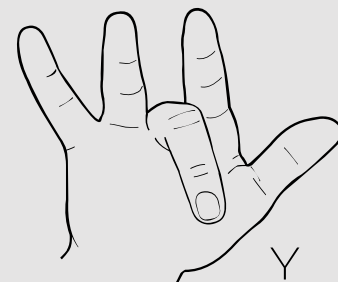
Tsjekkia anerkjente tegnspråk som døves språk i lov nr. 155 av 11 juni 1998. Loven sikrer døves rett til å bruke tegnspråk, til utdanning på tegnspråk og å lære det. Loven sikrer også gratis tolk ved legebesøk, ved kontakt med offentlig administrasjon og juridiske forhold samt ved høyere utdanning.

Slovakia – lov nr. 149 av 26 juni 1995 sikrer døve retten til å bruke tegnspråk, få undervisning og informasjon på tegnspråk, samt tolketjeneste. Loven gir ikke tegnspråk anerkjennelse som et minoritetsspråk.

Hellas – ingen øvrige informasjon, men skal ha anerkjent tegnspråk som offisielt språk

Nederland – ingen formell anerkjennelse i lovs form av tegnspråk. Det undervises i tegnspråk i skoler for døve og det er utdanning av tegnspråktolker. Tolking til og fra tegnspråk er tilgjengelig i rettssystemet.

- Storbritannia – BSL (British Sign Language) ble offisielt anerkjent i mars 2003.
- Island – det er laget en juridisk utredning for det islandske døveforbundet om tegnspråkets stilling og døves legale status. Et døvt parlamentsmedlem har

fremmet forslag om en tegnspråklov og en utredning om å implementere tegnspråk i allerede eksisterende lovgivning.

- Belgia anerkjente tegnspråk som offisielt språk i oktober 2003. Det samme gjorde
- New Zealand

11.4 Den nordiske språkkonvensjonen

Det ble i løpet av 2003 satt i gang et arbeid med en juridisk utredning om den nordiske språkkonvensjonen. Arbeidet skal være ferdig i løpet av våren 2004. Til Nordisk råds sesjon i Oslo i oktober 2003 forelå det en forstudie. Det skal utføres en fordypet studie våren 2004. Hensikten med denne utredningen er først og fremst å utrede konvensjonens status i forhold til andre internasjonale avtaler på området. Men også omfanget og innholdet i den nordiske språkkonvensjonen skal utredes nærmere. Det er nedsatt en nordisk arbeidsgruppe for revidering av Den nordiske språkkonvensjon som skal utrede den nasjonale tillempningen av språkkonvensjonen. I mandatet for revideringen godkjente de nordiske samarbeidsministrene i sitt møte 17.09.03 at utredningen skal ta stilling til en utvidelse av den nordiske språkkonvensjonen angående de nordiske tegnspråkene.

Til Nordisk råds sesjon i Oslo i oktober 2003 (opprinnelig et forslag til sesjonen i Helsingfors i 2002) hadde den sosialdemokratiske delegasjonen fremmet et medlemsforslag om «at Nordisk ministerråd foretar en kartlegging av hva som skal til for å kunne innlemme døves tegnspråk i den nordiske språkkonvensjonen.» Konvensjonen gjelder kun nordiske beboeres rettigheter i et

annet nordisk land, ikke for landets borgere.

Det blir i begrunnelsen vist til at Nordisk råd gjennom mange år har arbeidet for å fjerne grensehindrende elementer, slik at nordiske statsborgere fritt skal kunne studere, arbeide og etablere seg på tvers av landegrenser. Den nordiske språkkonvensjonen trådte i kraft i 1987. Denne konvensjonen gir nordiske statsborgere ved behov rett til å kunne bruke sitt morsmål i kontakt med myndigheter i andre nordisk land, og den forplikter vertslandet til å stille med slik hjelp. I konvensjonen har Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige blitt enige om å gjøre sitt beste for å tilby nordiske statsborgere språktjenester når det er behov for det. Denne retten gjelder, foruten kontakt med domstolene, kanskje først og fremst i forbindelse med og kontakt med sosial- og helsevesenet, skolemyndigheter, skattevesen, barnevern, arbeidsformidling, likningskontoret eller politi. Samarbeidsministrene besluttet i 2002 at den nordiske språkkonvensjonen skal utvides til å omfatte også færøysk, grønlandsk og samisk.

Forslaget om å ta inn tegnspråk i Den nordiske språkkonvensjonen var formulert slik:

«I alla de nordiske länderna finns dock ytterligare en språklig minoritet: De döva. Döva och hörselsskadades teckenspråk har inte uppmärksamrats i detta sammanhang trots att minoriteten är betydande. Människor som kommunicerar med teckenspråk stöter på gränshinder i större utsträckning än andra när de skall arbeta, studera eller etablera sig i ett annat nordiskt land. För att råda bot på detta missförhållande

bör det utredas om teckenspråkets situation i de nordiska länderna och bedöma möjligheten för att teckenspråket också skall bli ett språk som omfattas av den nordiska språkkonventionen.»

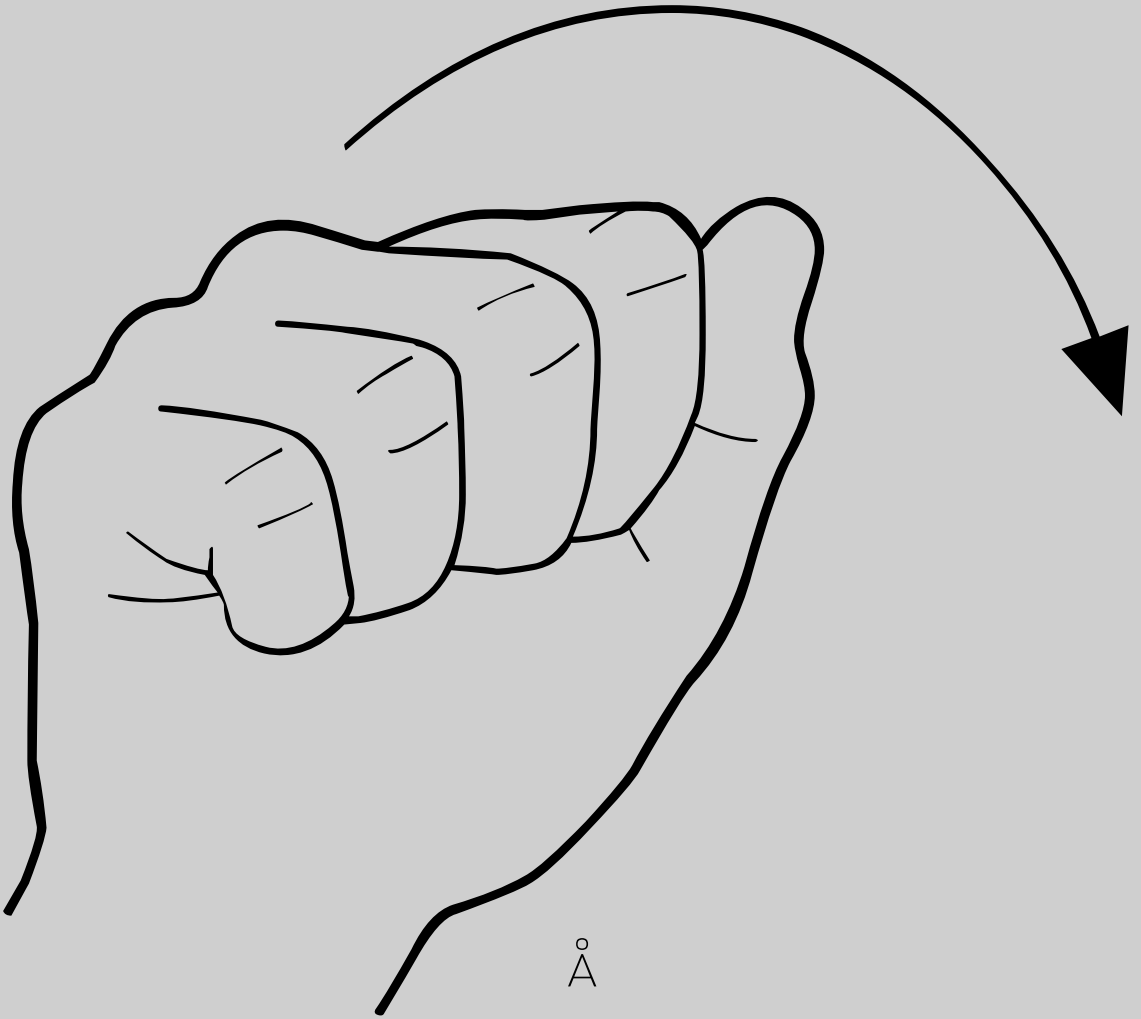
Forslagsstillerne foreslo at «Nordisk Råd rekommanderer Nordisk Ministerråd til å foreta en kartlegging av hva som skal til for å kunne innlemme de døves tegnspråk i den nordiske språkkonvensjonen.»

Med henvisning til at det allerede er vedtatt at de nordiske tegnspråkene skal vurderes inntatt i den nordiske språkkonvensjonen i den juridiske utredningen som er under arbeid, ble det vedtatt å ikke igangsette en slik kartlegging.

Under behandlingen 28-10-03 i Nordisk råd sa Britt Hildeng bl.a. følgende:

«Det finnes mange språklige minoriteter i Norden som ikke omfattes av den nordiske språkkonvensjonen. Tegnspråk for døve må med i den nye reviderte konvensjonen om språk i Norden. Utredningen om språkkonvensjonen må oversendes parlamentarikerne slik at vi kan lese teksten før den settes ut i livet. Jeg har også et ønske til. Det handler om muligheten for å harmonisere tegnspråkernes stilling i lovverket, slik at man får like regler i alle de nordiske landene på tegnspråkområdet.»

Revisjonen av Den nordiske språkkonvensjonen kan gi de nordiske tegnspråkbrukerne nye rettigheter. Britt Hildeng har oppfordret til «muligheten for å harmonisere tegnspråkene stilling i lovverket slik at man får like regler i alle de nordiske landene på tegnspråkområdet.» Det betyr vel i praksis en oppfordring til at tegnspråk blir offisielt språk i alle de nordiske land.

NORSK TEGNSPRÅK

SOM OFFISIELT SPRÅK I NORGE?

12.1 Status

I dette kapitlet vil det bli gitt en oversikt over den lovgivning som tidligere er gjennomgått i utredningen og en vurdering av om en egen tegnspråklov er et egnet virkemiddel for å sikre tegnspråkbrukeres rett til bruk av norsk tegnspråk, samt for deltakelse i samfunnslivet og nødvendig informasjon og hjelp i dagliglivet. Lovspørsmålet vil bli vurdert ut fra både rettighetssynspunkter og nytteargumenter.

Eksisterende lovgivning som omhandler døves rett til norsk tegnspråk er

- Opplæringsloven
- Lov om folketrygd § 10-7, om tolketjeneste

Som tidligere omtalt i denne utredningen, er dette viktige lover som sikrer døves rett til opplæring i og på norsk tegnspråk, i grunnskole og videregående opplæring, eller tolk hvis de går i vanlig skole. Opplæringsloven anerkjenner norsk tegnspråk som et minoritets-

språk i Norge, og gjelder for opplæring i grunnskole og i videregående opplæring.

Lov om folketrygd gir rett til tilgang til tolk ved høyere utdanning, i arbeid og dagligliv, og gir foreldre som deltar på kurs ved statlige kompetansesentre rett til opplæringspenger etter § 9-13 og rett til fri fra arbeid (Arbeidsmiljøloven § 33A). Som tidligere nevnt er tolkekapasiteten ikke god nok, og det er noen uklare områder mht. hva som inngår i dagligliv som døve kan få tolk til. Dette er strukturelle og organisatoriske begrensninger i tolkingen av lov og regelverk, men er ikke direkte en begrensning i loven. På den annen side kan man si at loven med forskrifter ikke er klar nok på alle områder.

Foreldre og søskens mulighet til opplæring i norsk tegnspråk er også viktig for døve barns mulighet til å realisere tegnspråk som sitt førstespråk, i og med at de fleste har hørende foreldre. De statlige regionale sentrene er pålagt å ha ansvar for å gjennomføre tegnspråk-

kopplæring i sin region, AKS har denne oppgaven for sin målgruppe.

Norge har altså sagt at norsk tegnspråk er et minoritetsspråk, og gir barn og unge rett til norsk tegnspråk som opplæringspråk. Denne anerkjennelsen er ikke fulgt opp for andre områder i samfunnet. Rett til tolketjeneste har en mer instrumentell begrunnelse for at døve skal kunne fungere best mulig i samfunnet, men det ligger ingen anerkjennelse av døve som språklig minoritet i denne loven slik det gjør i Opplæringsloven.

12.2 Alternativ til tegnspråklov?

I utreders mandat står det at det skal utredes hvilke alternative virkemidler som finnes til en lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk.

Utredningen så langt har vist at lovene som er nevnt over, er og har vært meget viktige for døves mulighet til kommunikasjon og deltakelse i samfunnet. Opplæringsloven er en lovhjemling av norsk tegnspråk for barn og unge i grunnskole og videregående opplæring. Lov om folketrygd med forskrifter er i dag et liberalt lov- og regelverk som nå har fjernet de siste begrensninger på hva døve kan be om tolk til. Lov og regelverk er preget av at tenkningen omkring funksjonshemmede skal bidra til integrering og inkludering.

Utviklingen i det å trygge funksjonshemmedes rettigheter har vist seg å gå gjennom lovhjemling av forskjellige typer rettigheter. Dette er politiske vedtak som henger sammen med endringer i synet på funksjonshemmede i forhold til tidligere. Lovfesting er nødvendig når det gjelder rett til offentlige ytelser, som både opplæring og tolketjeneste. Når det

gjelder alternativ til tegnspråklov, så er det mulig å bygge ut andre lover når det gjelder nyttehensyn, for eksempel Lov om folketrygd. Når det gjelder rettighetsdelen, er det vanskeligere å se alternativer til en egen tegnspråklov, dvs. en lov om norsk tegnspråk som offisielt språk.

Men samtidig med en eventuell tegnspråklov, må døve opprettholde sine rettigheter til å være tospråklige, dvs. å få opplæring i og tilgang til norsk språk, siden dette er majoritetssamfunnets språk. Det er helt nødvendig å beherske dette for å kunne være et fullverdig samfunnsmedlem.

Når det gjelder nytteaspektene, kan mange av disse antageligvis sikres gjennom en ytterligere presisering av Lov om folketrygd, men når det gjelder rettighetsargumentasjon, er det bare en egen lov som gjør norsk tegnspråk til offisielt språk, som kan sikre dette. En argumentasjon for en slik lov vil inneholde en blanding av rettigheter og nytte knyttet til dagligliv og arbeid. Gjennom en tegnspråklov som anerkjenner norsk tegnspråk som offisielt språk, vil norsk tegnspråk likestilles med norsk og samisk som talespråk. Døves skriftlige språk vil i hovedsak fortsatt være norsk, selv om det også vil kunne være aktuelt å utvikle tegnspråk som skriftlig språk.

Gjennom Opplæringsloven er norsk tegnspråk godkjent som fullverdig språk. Det går derfor ikke nærmere inn på argumentasjon for dette, da språket anses som anerkjent. Når det er anerkjent for opplæringsformål, må det av dette følge at det er anerkjent som språk for hele gruppen døve.

I argumentasjonen for en tegnspråklov finner vi både nytteargumenter og

rettighetsargumenter. Noen av disse er omtalt i det følgende. Det er vist til forskjellige offentlige utredninger som underbygger argumentene. Utreders konklusjon kommer i det siste kapitlet.

12.3 Rettighetsargumenter

Lovfesting av norsk tegnspråk som et offisielt språk, bør kunne betraktes som et rettighetsspørsmål for en minoritet som har tegnspråk som sin eneste mulighet til et fullverdig språk og kommunikasjon med omverdenen.

Rettighetsargumentene kan ta utgangspunkt i de samme argumentene som benyttes i Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk. Selv om døve ikke er anerkjent som en språklig minoritet i Norge, ligger det nå sterke føringer fra Europarådet og Europaparlamentet (jf. Kap. 11) om at tegnspråk bør inkluderes i Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk. Det anbefales bl.a. at Ministerrådet skal oppmuntre medlemsstatene til å gi tegnspråk som brukes i deres territorium formell anerkjennelse. Flere land har gitt tegnspråk status som offisielt språk. På denne bakgrunn er det antageligvis mer et spørsmål om når enn om døve og tegnspråk skal inkluderes i Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk. Norge var det første landet som ratifiserte den nåværende pakten.

«Minoritetsspråkpakta definerer «regions- eller minoritetsspråk» som språk som tradisjonelt er nytta innanfor eit gitt territorium i ein stat, av statsborgarar som utgjer ei gruppe som er i mindretal i den aktuelle staten. Dette språket må vere ulikt det offisielle språket eller dei offisielle språka i staten.»(St. meld. nr. 15 (2000-2001): 24).

Resolusjonen fra Norges Døveforbund om «Rett til tegnspråk» i 2001 tok utgangspunkt i at «Retten til å kommunisere uhindret er en grunnleggende menneskerettighet. For døve mennesker betyr dette retten til å kommunisere på tegnspråk, både privat og offentlig.» Og til slutt: «Rett til tegnspråk betyr rett til kommunikasjon. Uten rett til tegnspråk har døve ikke rett til å kommunisere. Derfor må retten til tegnspråk lovfestes nå.»

Dette er en argumentasjon vi finner også i andre land. Vi finner argumentasjon for språklige og kulturelle rettigheter for døve i forbindelse med at New Zealands regjering anerkjente tegnspråk som offisielt språk så sent som i oktober 2003. I pressemeldingen (<http://www.beehive.govt.nz/ViewDocument.cfm?DocumentID=18190>) heter det at hensikten med den offisielle status er å anerkjenne døves språk som et unikt språk på New Zealand og gi det lik status med de talte språkene. Om bruk av stor D sies det:

«The capitalised «D» in «Deaf» is used internationally to denote a distinct linguistic and cultural group of people who are deaf, use sign language as their first or preferred language and who identify with the Deaf community and Deaf culture. Levels of deafness vary widely among Deaf people, though most have a profound or severe pre-lingual hearing loss.» («internasjonalt» skal her leses som engelskspråklige land. Kommentar GB)

I New Zealand ga regjeringen følgende forklaringer på hvorfor tegnspråk er foreslått som offisielt språk.

«Consultation with Deaf New Zealanders revealed serious difficulties with both the status of New Zealand

Sign Language (NZSL) and access to government services under the current law. Acknowledgement of NZSL as a real language equal to that of spoken languages is very poor, and this results in injustices. For example, Deaf people reported being denied the use of interpreters in court proceedings and facing disorderly conduct charges where their use of NZSL was misinterpreted as aggressive behaviour. In medical settings, risks of misdiagnosis and lack of informed consent are very high without the use of qualified NZSL interpreters. ... The bill is expected to benefit Deaf New Zealanders by enabling their own unique language to be accorded equal status with that of spoken languages and by providing better access to justice.»

Regjeringens vedtak skjedde 24.10.03. Lovforslaget ble oversendt til «the House» i desember 2003, og det er planlagt at loven trer i kraft fra 01.01.05.

Argumentasjonen inneholder både rettighets- og nytteargumenter.

Ytringsfriheten

Ytringsfriheten regnes som en grunnleggende rettighet i en demokratisk stat, og er nedfelt i Grunnlovens § 100 og i internasjonale menneskerettskonvensjoner. Den europeiske menneskerettskonvensjonen art. 10 sier at enhver har rett til ytringsfrihet. Denne rett skal omfatte frihet til å ha meninger og til å motta og meddele opplysninger og ideer uten inngrep av offentlig myndighet og uten hensyn til grenser. Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter slår bl.a. fast i art. 19 at enhver skal ha rett til ytringsfrihet; denne rett omfatter frihet til å søke, motta og meddele opplysninger og tanker av alle slag.

Med det utvidete tilgjengelighetsbegrepet (St.meld.nr. 8 (1988-89) *Eit tilgjengeleg samfunn*) kom problemstillinger knyttet til deltakelse i informasjons- og kommunikasjonssamfunnet på dagsorden. Generelt er det økt oppmerksomhet omkring at ulike grupper i befolkningen står i fare for å bli utestengt fra fellesskapet, fordi de ikke kan nyttiggjøre seg den informasjonen som finnes.

En sentral side av ytringsfriheten er informasjonsfriheten, det vil si friheten til å søke og motta informasjon. Retten til fri ytring er lite verdt hvis en ikke har tilgang til informasjon. For å kunne gjøre seg opp en kvalifisert mening om samfunnsspørsmål, er det viktig å kjenne argumenter og motargumenter i den offentlige debatten. Slik kunnskap har igjen betydning for på hvilken måte samfunnsmedlemmene kan ivareta sine politiske rettigheter, som stemmerett og deltakelse i beslutningsprosesser (NOU 2001: 22 *Fra bruker til borger*).

NOU 1999: 27, kap. 4 *Ytringsfrihet bør finde sted* sier bl.a. følgende om minoriteter og ytringsfrihet:

«Minoritetenes forutsetninger og muligheter for å delta i «åpen og opplyst samtale» kan sies å være en «test case» på ytringsfrihetens vilkår i samfunnet. Situasjonen er ikke lett bl. a. fordi Norge hører til de land som har vært preget av en nasjonal konformitetsideologi bygget på flertallsbefolkningens etnisitet og kultur. Det understrekes at det ikke er noen motsetning mellom en velfungerende lokal offentlighet for de enkelte minoriteter og en integrering i det større samfunn.»

Fra bruker til borger (NOU 2001: 22: 76) ser nærmere på døves muligheter til å skaffe seg informasjon:

«Døve kommer til kort i informasjonssamfunnet, da de i liten grad kan oppfatte auditiv informasjon. Utesten-gelse fra tilgang til informasjon har resultert i at mange døve ofte er dårlig informert og orientert om samfunns-messige forhold (Haualand, 2000). Radio er utelukket som informasjonskanal. Fakta- og debattprogrammer på TV er verken teksten eller tolket. Døve har ofte dårlig språkforståelse og leser mindre aviser enn andre. Det at så lite informasjon gis på tegnspråk bidrar til at døve vanskelig kan ivareta sine politiske, sivile og sosiale rettigheter. Valgdeltakelsen blant døve er lav og få døve er medlemmer av politiske partier. Døve er, slik Norges Døveforbund ser det, plassert utenfor informasjonssamfunnet.»

Ytringsfrihet bør finde sted (NOU 1999: 27) hevder en utvidet oppfatning av statens forpliktelser for å sikre ytrings-friheten. Staten skal ikke bare avholde seg fra inngrep i ytringene, men aktivt tilrettelegge for en offentlig samtale og fri informasjonsflyt. Ytringsfrihets-kommisjonen bruker infrastrukturkravet som betegnelse på det offentliges positive forpliktelser. Den foreslår et nytt sjette ledd i GrL § 100 som skal stadfeste statens ansvar for å legge til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale. Dette vil synliggjøre statens ansvar for den faktiske ytringsfriheten (NOU 2001: 22 kap. 6.2 Fra bruker til borger).

Sammenligning norsk tegnspråk og samisk språk

Døve trekker selv gjerne en parallell til samisk som er et offisielt språk i Norge. Ett av argumentene for at tegnspråk skal bli offisielt språk, er at det dermed får en annen status. I en statusutredning

sies det følgende om det samiske språkets status (Eira 2001):

«Det samiske språkets status er en viktig faktor for språkets muligheter til overlevelse, revitalisering og utvikling. Språkstatus er et nøkkelbegrep som kan ses på som språkbrukspreferanse i gitte situasjoner i samfunnet og det kan betraktes fra flere perspektiv: den faktiske bruken av språket, dvs. språkets rolle i forskjellige kommunikasjonskanaler, samfunnsinstitusjoner og situasjoner, dets rang eller sosiale verdsetting dvs. holdningene til språket hos omgivelsene, både blant språkbrukerne selv og andre, dets sosiale status, språkets symbolske status og språkets økonomiske status. (Øzerk/Eira 1996: 17). Språkstatus er totaliteten av språkets situasjon i samfunnet og dets forhold til andre kjente språk. Det samiske språkets sosiale status henger nøye sammen med den prestisjen som beherskelse av samisk gir til språkets talere. Det er åpenbart at det samiske språkets sosiale status har økt i den senere tiden. ... De samiske språkernes symbolske status berører individets identitetsfølelse, samhold med andre samisktalende og respekt for den samiske kulturarven (Øzerk/Eira 1996: 17-19).»

Statusrapporten beskriver perioden 1990–2000 som en gjennombruddsperiode for samisk i offentlig bruk. I denne perioden fikk både Norge (1992), Finland (1992) og Sverige (2000) en lovgivning som sikrer samisktalende retten til å bruke samisk i offentlig forvaltning. I Norge ble samisk et offisielt språk og likestilt med norsk i det såkalte forvaltningsområdet for samisk språk. Det gjelder seks kommuner i Finnmark og Troms. I denne perioden opprettet også Norge, Sverige og Finland egne samiske

språkråd som alle skal arbeide for å verne og utvikle samisk språk i respektive land. I år 2000 omorganiserte Same-tinget i Norge arbeidet med samisk språk og nedla dermed Samisk språkråd. Samtidig ble en ny todelt organisering opprettet, med et nytt språkstyre og ny språkavdeling i Sametinget. (Sametin-gets sak 40/2000).

§ 110a i Grunnloven, vedtatt 01.01.92 sier at: «Det paaligger Statens Myndig-heter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Sam-fundsliv.» Med denne bestemmelsen er staten pålagt å legge forholdene til rette, samtidig som samene sikres noen ret-tigheter.

Ved eventuell anerkjennelse av norsk tegnspråk som offisielt språk, vil en konsekvens at dette være at tegnsprå-kets utvikling må ivaretas av et språk-råd, jf. opprettelsen av Samisk språkråd. Dette vil være viktig for utviklingen av norsk tegnspråk.

Antidiskriminering

Rett til bruk av norsk tegnspråk kan muligens inngå som en del av arbeidet til Utvalg som skal vurdere forslag om en lov mot diskriminering av funksjons-hemmede (Antidiskrimineringsutval-get). Regjeringen besluttet 29. november 2002 å oppnevne et lovutvalg som skal utrede en styrking av det rettslige vernet mot diskriminering av funksjonshem-mede herunder spørsmålet om en egen lov mot diskriminering av funksjons-hemmede. Regjeringen ønsker på denne måten å få kartlagt hvilke juridiske virkemidler som vil være mest hensikts-messige for å styrke det rettslige vernet mot diskriminering av funksjonshem-

mede. Formålet er å fremme full deltakelse i samfunnet og likestilling mellom funksjonshemmede og andre borgere. Utvalgets skal avslutte sitt arbeid innen 31. desember 2004. (St.meld. nr 40 (2002-2003)).

Norges Døveforbund presenterte sine synspunkter i en åpen høring som Antidiskrimineringsutvalget holdt i november 2003. NDF gir uttrykk for skepsis hvis tegnspråkrettigheter bare skal inn i antidiskrimineringsloven, og ikke bli en egen lov. NDF ønsker en lov som sikrer tegnspråkbrukere positive rettigheter, ikke bare negative. Antidiskrimineringsloven kommer sannsynligvis til å basere seg på en form for erstatninger som funksjonshemmede kan kreve hvis loven brytes.

12.4 Nytteargumenter for en tegnspråklov

Døve har oppnådd rettigheter til bruk av norsk tegnspråk i opplæring, til bruk i dagligliv og arbeidsliv. Nytteargumentene ble brukt i forbindelse med begrensningene til tolk, både i dagligliv og arbeid. Slik sett kan man si at situasjonen i dag er langt bedre enn bare for kort tid siden. Døve opplever imidlertid at situasjonen ikke er tilfredsstillende når det gjelder rett til å bruke norsk tegnspråk i forskjellige møter med offisielle organer som domstoler, politimyndighet, som pasienter ved helseinstitusjoner, i religiøs sammenheng, ved foreldremøter osv. Forståelsen av at dette er nødvendig for tegnspråkbrukeren, er ikke alltid til stede.

En tegnspråklov, dvs. lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk, må gi døve rett til å bruke norsk tegnspråk i kontakt med offentlige organer gjennom

bruk av tolketjeneste. Tegnspråkbrukere må få rett til å bruke norsk tegnspråk for å ivareta sine egne interesser i møte med offentlige instanser, i utdanning, i arbeids- og dagligliv og fritid. Det forutsetter tolketjeneste.

Hvem som skal ha denne retten, må være knyttet til om den døve er tegnspråkbruker. Her er det naturlig å vise til det som sies om minoritetsretter i St.meld. nr. 15 (2000-2001: 17) *Nasjonale minoriteter i Norge*:

«Utforminga av den personlege identiteten høyrer inn under privat sfæren og ikkje under feltet for staten sin politikk. Hovudreglen må vere at den det gjeld, sjølv får avgjere om ho eller han tilhøyrer ein nasjonal minoritet. Det vil seie at prinsippet om sjølv-identifisering gjeld.»

Rettighetene gjennom en tegnspråklov må også sikre døves rett til informasjon på norsk tegnspråk, i møte med offentlige instanser. Denne utredningen går ikke inn på hva en tegnspråklov skal inneholde i detalj, men vi gjengir som et vedlegg lovforslaget fra Norges døveforbund fra 1991.

Uvitenheten i storsamfunnet synes fortsatt å være stor, det fører til en rekke situasjoner som for døve oppleves som vanskelige og sårende. Alt kan ikke hindres ved en lovhjemling, men det trengs også bedre informasjon til alle hørende slik at deres kunnskaper om kommunikasjon med døve kan bli bedre.

Bedrede rettigheter til å bruke norsk tegnspråk og få informasjon på tegnspråk, vil gi den enkelte mulighet til bedre integrering og deltakelse i det hørende samfunnet.

ANBEFALING

NORSK TEGNSPRÅK SOM OFFISIELT SPRÅK

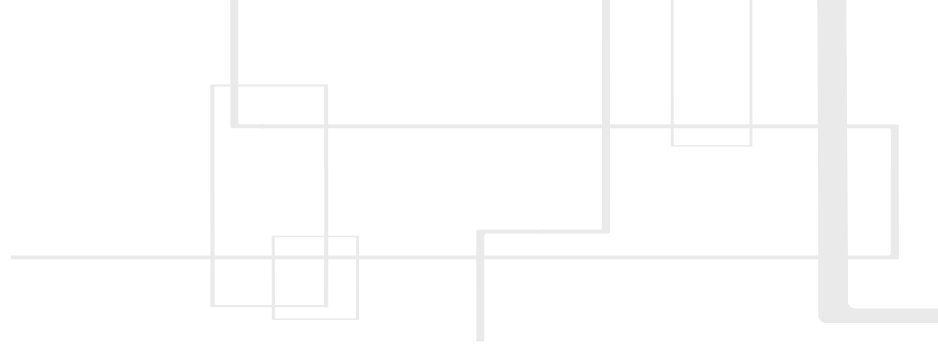
Denne utredningen gir en oversikt over status for tegnspråk i Norge og i en del andre land, og hvilken tenkning som ligger til grunn for at tegnspråk har oppnådd økt status etter hvert. Viktig i denne forbindelse er at tegnspråk er anerkjent som et fullverdig eget språk, og at den politiske tenkningen om funksjonshemmede har endret seg mye i de siste 10-årene. Døve har selv kjempet for å få tilgang til deltakelse i utdanning, arbeid og samfunnsliv på lik linje med hørende. Tegnspråk har vært brukt i kommunikasjonen døve imellom i lange tider. For at tegnspråk også skal brukes i kommunikasjon med hørende, trengs tolketjeneste eller at hørende lærer seg tegnspråk. Dette siste er viktig bl.a. for hørende foreldre og søsken til døve barn, for lærere og andre som står døve nær. Kommunikasjonen med andre i døves nærhet, det være seg naboer, elever i skole og kolleger i arbeidsliv, kunne bli lettere hvis flere fikk anledning til å lære seg tegnspråk.

Kultur- og kirkeministeren ga i april

2002 som svar på spørsmål til skriftlig besvarelse uttrykk for at KKD er «opptatt av at døve skal kunne motta informasjon og delta i samfunnsdebatten på lik linje med hørende i det norske samfunnet. Om lovfesting av tegnspråk som offisielt språk er den beste måten å oppnå dette på, må etter departementets oppfatning vurderes nærmere. Det gjelder både spørsmålet om en egen tegnspråkløve, og mulighetene for å sikre språklige rettigheter for døve i allerede eksisterende lovverk.»

Denne utredningen har derfor vurdert spørsmålet om tegnspråk både i et rettighets- og et nytteperspektiv.

Cochleaimplantat gir muligheter for hørsel for døvfødte barn og døvblitte voksne. Hvorvidt CI-implanterte barn skal bli tegnspråkbrukere, eller om de skal basere seg på talespråk, er en stor diskusjon. Denne utredningen tar ikke stilling til dette spørsmålet, men konstaterer at det fortsatt vil finnes døve, som vil ha behov for tegnspråk. Det betyr at norsk tegnspråk fortsatt vil være aktuelt

i lang tid framover, uansett hvor vellykket CI vil være for å gjøre det mulig for døve å høre.

Lovfesting av norsk tegnspråk som offisielt språk vil bidra til å sikre døves rettigheter til kommunikasjon på tegnspråk gjennom hele livet. Rettighetsspørsmålet er mer grunnleggende og prinsipielt enn nytteaspektene, selv om disse er viktige nok. En lovfesting vil både gi status til norsk tegnspråk, understreke rettighetsaspektene og styrke nytteaspektene. Dette gir en bedre rettighetsbeskyttelse enn forskriftsbestemmelser i Lov om folketrygd, men vil samtidig være en overbygning både for bestemmelsene her og i Opplæringsloven.

Det prinsipielle synspunktet til grunn for dette er at tegnspråk er det språket som døve kan ha en fullverdig kommunikasjon med omverdenen på, og retten til kommunikasjon og ytringsfrihet er grunnleggende rettigheter i vårt samfunn. Døve kan ikke velge noe annet muntlig språk naturlig, men må

samtidig ha rett til fullverdig opplæring i norsk for å være del av majoritetssamfunnet.

Om retten til tegnspråk skal knyttes til døve som funksjonshemmede eller som en språklig kulturell minoritet, kan nok ha noe betydning. Ut fra at døve ikke er funksjonshemmede i en verden omgitt av andre som kan kommunisere på tegnspråk, vil den positive innfallsvinkelen til en tegnspråklov være den språklig kulturelle.

Rettigheter til tolketjeneste og en dimensjonering av denne slik at tolk kan være tilgjengelig både i studier, arbeid og fritid er en viktig del av virkemidlene for å oppfylle mulighetene til deltakelse for døve i mange sammenhenger. Samtidig ser vi også at den teknologiske utviklingen gir nye muligheter for kommunikasjon, det gjelder for eksempel fjerntolkning gjennom bildetelefon og SMS-meldinger på mobiltelefon.

Vi ser at utviklingen innenfor Europarådet, Nordisk råd og i flere andre land går i retning av anerkjennelse av døve

som en språklig kulturell minoritet, og anerkjennelse av tegnspråk som offisielt språk. Det synes derfor mer å være et spørsmål om når norsk tegnspråk skal lovfestes som offisielt språk i Norge, enn om dette skal skje.

Det anbefales derfor at Kultur- og kirke departementet utarbeider et lovfor-slag om at norsk tegnspråk blir offisielt språk i Norge, og på hvilke områder dette skal gjelde. I forbindelse med vedtaket foretas også nødvendige endringer i andre lover som blir påvirket av loven.

LITTERATUR

- Arnesen, K., R.T. Enerstvedt, E.A. Engen, T. Engen, G. Høie og A.M. Vonen. 2002. *Tospråklighet og lesing/skriving hos døve barn. En kartlegging av grunnskoleelever og deres språklige situasjon*. Skådalen Publication Series no. 16. Oslo: Skådalen kompetansesenter.
- Bibliotek 2002 med bibliotekstatistikken 2001. 2002. Oslo: Statens bibliotektilsyn.
- Christophersen, Anne Beate. 2001. *Barn og unge med cochleaimplantat. Hvordan opplever de sin kommunikasjonssituasjon*. Skådalen Publication Series no. 11. Skådalen kompetansesenter.
- Enstad, Nils Petter. 2001. *Tegnet i hendene: historien om Frelsesarmeens arbeid blant døve og blinde i Norge*. Oslo: Genesis.
- Greftegreff, Irene. 1991. *Håndformer og håndformendringer i norsk tegnspråk. En innledende undersøkelse av foneminventaret*. Hovedfagsoppgave. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Grut, Lisbet. 2001. *Evaluering av tolketjenesten ved hjelpemiddelsentralene*. STF78 A014515. Oslo: SINTEF Unimed.
- Grønlie, Sissel Marit. 1995. *Når noen ikke hører; om ulike grupper av døve og tungheørte og deres betingelser for god identitetsutvikling og samfunnsintegrering*. Bergen: Døves forlag.
- Grønningsæter, Arne, Hilde Haualand og Inger Lise Skog Hansen. 2003. *Uniting divided worlds. A study of deaf and hard of hearing youth*. Fafo-report 412. Oslo: Fafo.
- Helsedepartementet. Sosialdepartementet. 2002. *Handlingsplan. Et helhetlig rehabiliteringstilbud til hørselshemmede. Plan for utvikling og organisering av tjenestetilbudet*.
- Holm, Astri. 2001. *Hvordan kan døve og tunghørte barn bli gode lesere og skrivere?* Hovedoppgave i anvendt språkvitenskap. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Revidert utgave. Høgskolen i Sør-Trøndelag. Avdeling for lærerutdanning og tegnspråk Enhet for tegnspråk og tolking.
- Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen. *Innst.S.nr.161 (2003-2004). Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om opplæringstilbud for hørselshemma (til St.meld. nr. 14 (2003-2004))*.
- KUF. 1996. *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement.
- KUF 2000. *Å høre eller ikke høre*. Rapport fra Arbeidsgruppe til å utrede framtidig organisering, dimensjonering, lokalisering og finansiering av det Statlige spesialpedagogiske støttesystemet for hørselshemmede. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Lane, Harlan. 1997. «Construction of Deafness» in *The Disability Studies Reader*. London, Routledge.

Mosand, Nora Edvardsen og Ann Kristin Malmquist. 1996. *Se mitt språk! Språkbok – en innføring i norsk tegnspråk*. Bergen: Døves forlag.

NOU 1999: 27. *Ytringsfrihet bør finne sted*. Justis- og politidepartementet.

NOU 2001: 22 *Fra bruker til borger*. Sosial- og helsedepartementet.

Peterson, Paal R. 2001. *Døv identitet og politisk deltakelse – taus minoritet eller arbeid i det stille?* Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo. Institutt for statsvitenskap.

Prosjektet «Det gylne tegnet» 1995-1997. 1998. *Økt produksjon av videobøker på tegnspråk. Bedre bibliotekjenester for hørselshemmede*. Hovedrapport fra styringsgruppe. Oslo: Statens bibliotektilsyn.

Schröder, Odd-Inge. 1983. «Fonologien i norsk tegnsprog.» I Tellevik, Jon Magne, Odd-Inge Schröder og Marit Vogt-Svendsen (red.): *Tegnspråk og undervisning av døve barn*. Trondheim: Tapir, s. 39-52.

St.meld.nr. 8 (1998-99) *Eit tilgjengeleg samfunn*. Sosial- og helsedepartementet.

St.meld. nr. 14 (2003-2004) *Om opplæringstilbod for hørselshemma*. Utdannings- og forskningsdepartementet.

St.meld. nr. 15 (2000-2001) *Nasjonale minoritetar i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, Kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Det kongelege Kommunal- og regionaldepartement.

St.meld. nr. 40 (2002-2003) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Sosialdepartementet.

Strand, Liv. 2003. *Barn med cochleaimplantat. Å høre til ... Samtaler med foreldre*. Skådalen Publication Series no. 19. Oslo: Skådalen kompetansesenter.

Svinndal, Elisabeth. 2002. *Døve og sterkt tunghørtes norskkunnskaper – en analyse av grunnskoleelevers skriftlige tekster ved hjelp av andrespråksteori*. Skådalen Publication Series no. 15. Oslo: Skådalen kompetansesenter.

Vonen, Arnfinn Muruvik. 1997. *1997 – et merkeår i døveundervisningens historie*. Skådalen Publication Series no. 2. Oslo: Skådalen kompetansesenter.

Vonen, Arnfinn Muruvik. 2003. «Om språk og språkopplæring hos døve barn.» I *Når barn erobrar språket. Ulike perspektiv på barns språkutvikling*. Red. av Synnøve Matre og Eva Maagerø. Forskningsserien nr. 41 Høgskolen i Agder. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

NETTSTEDER

Alle de nevnte nettstedene er nedlastet i perioden september – november 2003.

Belgia, www.surdimobil.org

British Deaf Association

<http://www.britishdeafassociation.org.uk/policy/index.php?page=Sign%20Language>

Centre for Deaf Studies, University of Bristol, UK, se <http://www.bris.ac.uk/deaf/>

Council of Europe. Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe. Doc. 9738. Inneholder rapport fra Mr Malcolm Bruce, <http://assembly.coe.int/documents/wor-kingdocs/doc03/edoc9738.htm>

Council of Europe. Protection of sign languages in the member states. Doc. 9765. 31 March 2003, http://www.dwp.gov.uk/news/archive/english/2003/25_03_03.asp

Council of Europe. Recommendation 1598 (2003). Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe, <http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/tao3/erec1598.htm>

Døve og kulturtilbud se http://www.firmasider.no/ramme_hoved.jsp?fid=10041&pid=1814

Eira, Inger Marie Gaup. Samisk språk i Norden; status og domeneutredning. 3/2001. Nordisk samisk institutt, [http://www3.siu.no/vev.nsf/8bd7fbdb431bdb50412562fdo0574579/e4bb6eda1505bob7c1256ae700515d4b/\\$FILE/ATT8oL7O/utredning-%20samisk%20i%20Norden%20-%20Samisk.pdf](http://www3.siu.no/vev.nsf/8bd7fbdb431bdb50412562fdo0574579/e4bb6eda1505bob7c1256ae700515d4b/$FILE/ATT8oL7O/utredning-%20samisk%20i%20Norden%20-%20Samisk.pdf).

European Parliament. 2003. Report A5-0271/2003 with recommendations to the Commission on European regional and lesser-used languages – the languages of minorities in the EU – in the context of enlargement and cultural diversity (2003/2057(INI))

<http://www3.europarl.eu.int/omk/omnsapir.so/pv2?PRG=QUERY&APP=PV2&LANGUE=EN&TYPEF=A5&Y EAR=03&NUMERO=0271&FILE=BIBLIO&PLAGE=1>

Funkweb, <http://www.funkweb.no/>

Gallaudet University, Washington DC, <http://www.gallaudet.edu/>

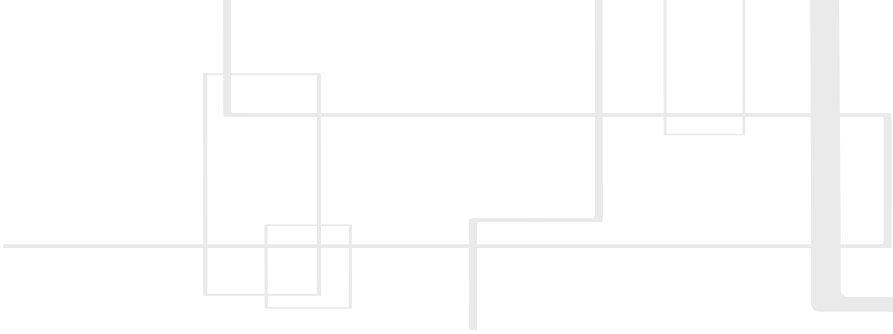
Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærerutdanning og tegnspråk, <http://www.alt.hist.no/>

Hørselshemmedes landsforbund, <http://www.hlf.no/>

Lov om folketrygd, www.trygdeetaten.no

Mobiltelefoner, <http://www.itavisen.no/art/1296632.html>, www.seas.gwu.edu, <http://www.itavisen.no/art/1301638.html>, <http://deafness.about.com/cs/instantandmobile/a/wireless.htm>

New Zealand. Anerkjennelse av tegnspråk som offisielt språk, <http://www.beehive.govt.nz/ViewDocument.cfm?DocumentID=18190>

Nordisk råd og Nordisk ministerråd, <http://www.norden.org/start/start.asp>

Norges Døveforbund, www.deafnet.no

Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund, www.nfif.no

Norsk døvehistorisk museum, http://www.sverresborg.no/bak_kulissene/

Rikshospitalet, http://avd.rikshospitalet.no/oere_nese_hals/folder_barn.html

Skolenettet, <http://skolenettet.ls.no/>

Statlig spesialpedagogisk støttesystem, www.statped.no

Stockholms Universitet, Institutionen för lingvistik, <http://www.ling.su.se/tsp/>

Storbritannia, anerkjennelse av tegnspråk http://www.dwp.gov.uk/news/archive/english/2003/25_03_03.asp

Sverige. Regeringens proposition 1998/99: 143. Nationella minoriteter i Sverige http://naring.regeringen.se/propositioner_mm/propositioner/pdf/p9899_143.pdf

Sverige. Riksdagen, <http://www.riksdagen.se/>

Teater Manu – Norsk Tegnspråkteater, www.tegnsprogteatret.no

Tegnordbok, www.tegnordbok.no

Tegnspråk som skriftlig språk, www.signwriting.org

Universitetet i Oslo, Institutt for spesialpedagogikk, <http://www.isp.uio.no/>

Visual Language Centre, University of Wolverhampton, se <http://www.wlv.ac.uk/sles/vlc/>

Ål folkehøyskole og kurscenter for døde, <http://www.al.fhs.no/>

Örebro stads- og länsbibliotek, http://www.orebroll.se/regionutveckling/page_9238.asp

Örebro universitet, www.oru.se

VEDLEGG

Norges døveforbunds forslag til lov for tegnspråk som minoritetsspråk

Norges Døveforbunds tegnspråkutvalg utarbeidet et forslag til «Hva bør en lov for tegnspråk som minoritetsspråk inneholde?» med bakgrunn i utkast til samisk språkløve i NOU 1985: 14. Forslaget ble oversendt fra Norges døveforbund til Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet i brev av 13.09.91. Forslaget hadde følgende ordlyd:

Kapittel I: alminnelige bestemmelser:

§ 1: Hovedbestemmelse

Norsk tegnspråk og norsk tale-/skriftspråk er likeverdige språk og skal likestilles som offisielle språk etter bestemmelser i denne lov.

§ 2: Lovens virkeområde

Reglene i lovens kapittel III gjelder landet over, spesielt i skoler for døve og andre institusjoner for døve. Ved offentlige møter der døve deltar, må myndighetene nytte og betale for tolketjeneste.

§ 3: Tegnspråk som undervisningsspråk/hovedspråk

Norsk tegnspråk skal være undervisningsspråk i de statlige og kommunale skoler for døve.

§ 4: To-språklighet

Døves to-språklige situasjon krever norsk som annetspråk. Norsk er skriftspråket for tegnspråkbrukerne.

§ 5: Tolketjeneste

I andre situasjoner der denne loven ikke gjelder, har døve krav på tolk for å nytte de goder og oppfylle de plikter enhver norsk borger har mulighet til.

§ 6 : Unntak fra loven

Der særlige grunner taler for det, kan Kongen helt eller delvis gjøre unntak for organer som faller inn under loven. Kongen kan i tvilstilfelle avgjøre om et organ eller en privatperson som utøver forvaltningsområdet, faller inn under denne lov.

Kapittel II: Rett til å bruke tegnspråk og til opplæring

§ 7: Rett til å bruke tegnspråk

Tegnspråkbrukere har rett til å bruke sitt eget språk for å ivareta egne interesser overfor domstoler, politimyndighet, i høyere utdanningsammenheng og som pasienter ved helseinstitusjoner. Det forutsettes at tolk settes inn. De har likeledes rett til individuell geistlig betjening på tegnspråk.

§ 8: Rett til opplæring

Alle kulturelt døve har rett til opplæring i norsk tegnspråk. Med kulturelt døve menes i denne sammenheng enhver hørselshemmet som regner seg som tegnspråkbruker, og som enten

- a) har tegnspråk som sitt førstespråk; eller
- b) har tegnspråk som sitt primære språk; eller
- c) har tegnspråk som sitt morsmål

Enhver har rett til undervisning i og på tegnspråk, samt i norsk etter bestem-

melser i lov om grunnskolen og lov om videregående opplæring.

Kapittel III: Tegnspråk i praksis

§ 9: Rett til å bruke tegnspråk

Enhver har rett til å bruke tegnspråk i kontakt med offentlige organer. Dette kan skje ved hjelp av tolk.

§ 10: Rett til utdanningspermisjon

Alle ansatte på statlige og kommunale skoler og institusjoner for døve har krav på permisjon med lønn for gjennom utdanning å skaffe seg den kompetanse i tegnspråk som stillingen krever.

Avslag på permisjonssøknad etter denne bestemmelse kan påklages til departementet. Reglene i forvaltningsloven §§ 24 og 25, kapittel VI gjelder så langt de passer.

§ 11: Fortrinnsrett ved tilsetting

Ved tilsetting i organer som er pålagt å følge reglene i dette kapittel, har tegnspråkbrukere fortrinnsrett dersom de ellers fyller vilkårene for tilsetting.

§ 12: Offentlige kunngjøringer

Offentlige annonser og kunngjøringer av enhver art skal publiseres på norsk skriftspråk, men de som berører døves ve og vel skal publiseres på tegnspråk gjennom video og TV, eventuelt på tegnskrift.

Kapittel IV: Administrative bestemmelser

§ 13: Oversettelse av lover

Lover av spesiell interesse for tegnspråkbrukere skal oversettes til tegnspråk via video og TV.

§ 14: Tegnspråkråd

Det opprettes et tegnspråkråd som tar seg av de oppgaver og interesser denne lov fastsetter. Kongen gir nærmere regler om rådets sammensetning, oppnevning, funksjonstid m.v. og om rådets arbeidsoppgaver.

§ 15: Fortrinnsrett ved tilsetting

Samme som § 9.

§ 16: Rett til utdanningspermisjon

Samme som § 10.

§ 17: Klagerett

Om noen mener at et organ ikke følger reglene fastsatt i eller i medhold av denne lov, kan de klage på dette til overordnet organ. Klageretten gjelder bare i saker som angår vedkommende selv. Interesseorganisasjoner av døve (ikke for døve) har likevel alltid klagerett. Reglene i forvaltningslovens kapittel VI gjelder tilsvarende så langt de passer.

§ 18: Dekning av utgifter

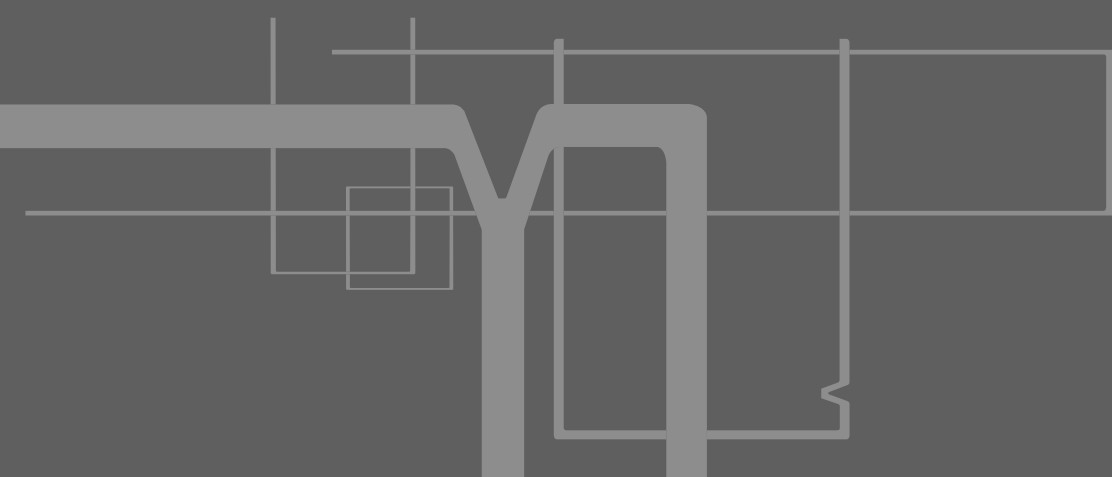
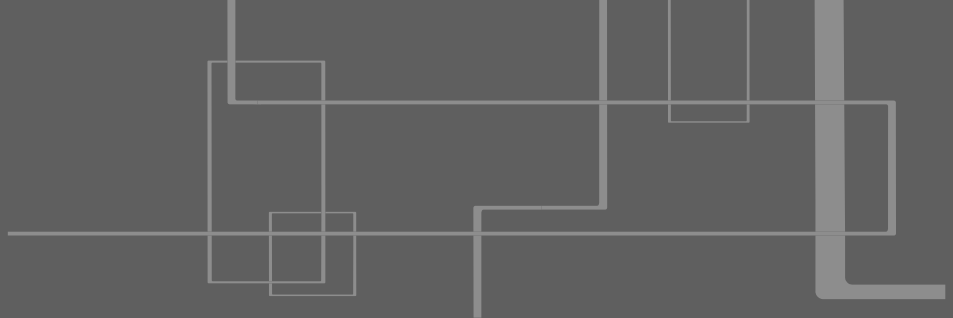
De utgifter denne loven påfører kommuner og fylkeskommuner dekkes i sin helhet av staten.

§ 19: Melding til Stortinget

Kongen skal annethvert år legge fram melding for Stortinget om gjennomføringen av denne lov.

§ 20: Ikraftttreden m.v.

Denne lov trer i kraft den den tid Kongen bestemmer. Kongen gir nærmere forskrifter om gjennomføringen av denne lov.

ISBN 82-8105-012-8